POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

1

MCMXXXIII

Za godinu 1932. izdala je „Matica Hrvatska" kao redovno izdanje ove knjige:

1 Milutin Nehajev:

Rakovica, o 60 godišnjici smrti Eugena Kvaternika. Priredio za štampu Dr. Blaž Jurišić. Str. 1 — 296.

2 Bare Poparić:

Pregled povijesti pomorstva. Dio I. Od najstarijih vremena do izuma parobroda, opremljeno sa 40 slika. Str. 1 — 250.

3 Slavko Batušić:

Na dragom tragu. Roman. Str. 1 — 248.

4 Hrvatsko kolo XIII,

u redakciji dra B. Livadića i dra M. Gavazzija, s ilustracijama. Str. 1 — 336.

Cijena cijelom izdanju uvezanom u platno, za članove prinosnike Dinara 170·—; za članove zakladnike po starom Dinara 140·—, po novom Dinara 40·—. Pobliže u popisu knjiga.

Za godinu 1932. izdala je „Matica Hrvatska" kao izvanredna izdanja ove knjige:

1 Dr. Mate Tentor:

Latinsko i slavensko pismo. Sa 100 obrazaca i 1 tablom. Članska cijena Din: 50 vezano, Knjižar. cijena Din: 70 vezano; brošurano Din: 40 i Din: 60·— Str. 1 — 216.

2 Branimir Livadić:

Novele, novi izbor. Članska cijena vez. Din: 40·— Knjižar. cijena vez. Din: 50·— brošurano Din: 30·— i Din: 40·— Str. 1 — 168.

HRVATSKA REVIJA

UREDNIK: DR. BLAŽ JURIŠIĆ
UMJETNIČKI UREĐUJE: VLADIMIR KIRIN

SADRŽAJ 1. BROJA

LUKAS F., PET GODINA »HRVATSKE REVIJE« 1
NIKOLIĆ MIHOVIL, RUŽE 5
GUMHALTER ŽELIMIR, TRI PJESME 5
KIKIĆ HASAN, ŠUMA GORI 6
UJEVIĆ TIN, POKUŠATI BITI GANUT NA ILIDŽI 15
ILANDŽIĆ S., JEDAN SVIJETAO GROB 16
ZMAJ JOVANOVIĆ JOVAN, PJESME 21
BENEŠIĆ JULIJE, SELO LIPCE 28
FELDMAN MIROSLAV, TRI PJESME 37
KOVAČIĆ IVAN, PROBUĐENJE 39
TADIJANOVIĆ DRAGUTIN, DVIJE PJESME 41
PLAMENAC DRAGAN, O TRISTOGODIŠNJICI TVORCA FRANCUSKE OPERE 42
DELORKO OLINKO, DVIJE PJESME 47
PAVEŠIĆ FRANJO, POETIZAM 48
NAZOR VLADIMIR, GLOSE UZ PRVE STIHOVE 65. GODIŠNJEG PJESNIKA 53

FEUILLETON

LIVADIĆ B., KAZALIŠTE 56
H. IV., ANTOLOGIA SERBO-CROATA 59
DEVČIĆ STJEPAN, OBEĆANA ZEMLJA 62
JURČIĆ VLADIMIR, DVA ROMANA 63
BERKOVIĆ JOSIP, KULTURNI PROBLEM SLOVENSTVA 65
D. VL., AKADEMIJINO IZDANJE VERGILIJA U HRVATSKOM PRIJEVODU 66
ŠIMČIK ANTE, VRELA I PRINOSI 68
IVAKIĆ BRANIMIR DR., OSVRT NA KONCERTE 70
KO. JER., GRADIŠĆANSKI HRVATI 72
OBNOVLJENI »SLOBODNI SPISI« 72
U., MOLBA ZA POSUDBU »VIJAVICE« 72

SLIKE

UZELAC MILIVOJ, ST. RAPHAËL (UMJ. PRILOG) 0—1; NATURE MORTE, 16—17; ODALISKA, 20—21; LES JOIES DU SPORT, 28—29; CRNICA, 32—33; DEKORACIJA ZA PALAIS DES SPORTS 32—33; LE JOIES DU SPORTS, 40; HENRI DESGRANGE, LES JOIES DU SPORT, 52.

CIJENE ZA PRETPLATU:

NA GODINU D 200, NA PO GODINE D 100, NA ČETVRT GODINE D 50.
ZA ČLANOVE MATICE HRVATSKE I ĐAKE NA GODINU D 180 I RAZMJERNO.
ADMINISTRACIJA: ZAGREB, MATIČINA ULICA 2. TELEFON 33-82

CIJENA JE OVOME BROJU DIN 20·—

„HRVATSKA REVIJA" IZLAZI POMOĆU MATICE HRVATSKE. — VLASNIK, IZDAVAČ I ODGOVORNI UREDNIK: DR. BLAŽ JURIŠIĆ, ZAGREB, JUKIĆEVA UL. 36. — TISAK ZAKLADE TISKARE „NARODNIH NOVINA" FRANKOPANSKA UL. 26. — ZA TISKARU ODGOVARA: VLADIMIR KIRIN, DEŽELIĆEVA UL. 2.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Šević Milan, Zmajevi „Đulići" i „Đulići uveoci" u izdanju Srpske književne zadruge. Novi Sad 1932. Cij. 5 d.

Katić Lovre, Sveta Mala Terezija. Izdanje Hrvatskoga knjiž. društva sv. Jeronima, knj. 397. Zagreb 1932.

Grgec Petar, Hrvatski Job šesnaestoga vijeka: Ban Ivan Karlović. Izdanje Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, knj. 395. Zagreb 1932.

Truhelka Jagoda, Palčićev kraljevski let i druge pripovijesti. Izdanje Hrvatskoga knjiž. društva sv. Jeronima, knj. 396. Zagreb 1932.

Simeon R., Krvavi kruh. Novele. Zagreb 1932.

Statistika spoljne trgovine kraljevine Jugoslavije za 1931. godinu. Izdalo ministarstvo financija, Beograd 1932. Cijena 200 d.

Statistika spoljne trgovine Kraljevine Jugoslavije za I. polgođe 1932. godine. Izdalo ministarstvo fiinancija. Beograd 1932. Cijena 60 d.

Jurčić Vladimir, U metropoli. Pjesme. Sisak 1932,

Hopper Bruce, Kud ide Rusija: narodi, osnove i politika sovjetske Rusije. S engleskog preveo Josip Smodlaka. Split 1932. Cijena 45 d.

Durtain Luc, Captain O. K. S francuskog preveo i predgovor napisao dr. Ivo Hergešić. Zabavna biblioteka, knj. 534., Zagreb 1932. Cijena 24 d, za stalne pretplatnike 20 d.

Plinara općine slob. i kr. glavnog grada Zagreba 1862.—1932. Zagreb 1932.

Dukić Ante, Od osvita do sutona. Zagreb 1932.

Dyk Viktor, Děs z prázdna. Roman. Sfinx Janda, Praha 1932.

Novljan Fran, Međunarodni jezik esperanto. Udžbenik i čitanka s tumačem riječi. Izdanje „La suda stelo", Sl. Brod 1932. Cijena 20 d.

Breyer Mirko, Ljudevit Gaj i Fran Kurelac. Odlomci iz rukopisa knjige: Povijest vidovitog jednog Hrvata. Tragom života i rada Frana Kurelca. Preštampano iz „Novosti" br. 300 (1932.). Zagreb 1932.

Ravlić Jakša prof., Mirko Korolija kao pjesnik. Posebni otisak iz „Izvještaja Srednje tehničke škole" u Splitu za šk. g. 1931./2.

Vijolić Valtazar, Žrtveni plamen. Pjesme. Šibenik 1932.

TVORNICA PAPIRA

BRATJE PIATNIK

U RADEČAMA KRAJ ZIDANOG MOSTA

IZRAĐUJE:

FINI LISTOVNI I BEZDRVNI PISAĆI PAPIR, BIJELI DOKUMENTNI I DOKUMENTNI KONCEPT, RISAĆI PAPIR, PAPIR ZA TRGOVAČKE KNJIGE, PISAĆI PAPIR, FINI OVOJNI PAPIR I KARTON

HRVATSKA REVIJA
GODINA VI BROJ 1 MCMXXXIII

PET GODINA »HRVATSKE REVIJE«

Ove godine Matica Hrvatska ima da zabilježi dva važna događaja svoga života: devedesetgodišnjicu svoga postanka, kao i petu godišnjicu izlaženja »Hrvatske Revije«. Da prvi događaj — o kome će se opširnije progovoriti na drugom mjestu — daleko natkriljuje drugi, posve je jasno, jer prvi je život, a drugi je emanacija i funkcija njegova, ali tako važna, da bismo učinili pravi propust, kada ne bismo na to povezali nekoliko refleksija.

Da se jedan narod prikaže u svome totalitetu i da mu se shvate životne duševne energije, treba ga proučavati sa svih strana i prikazati svako njegovo očitovanje u realnom svijetu, a poglavito treba za svaku epohu tražiti pokretni princip, koji mu je bio osnovicom kolektivnog života. Kultura zapravo nije drugo nego modus, kako se taj princip očituje u uredbama umjetničkim, literarnim, religioznim, političkim i gospodarskim. Sva duhovna stvaranja vezana su s tim principom, a on je u narodima usađen iskonski s prvim njihovim postanjima, no svaki ga naraštaj kao i pojedinci mijenjaju, ali mu dispozicije ostaju netaknute. Premda se u svakom pojedincu ta idealna praforma nevidljivo nalazi i nju pri stvaranju nastoji što vjernije prikazati, ipak se to samo od česti događa, pa kako filozof Litt lijepo kaže, svaki je stvaratelj jedan fragment sama sebe. Nipošto ne umanjuje zasluge pojedinaca to, ako u idealnom naporu ostvari samo mali atom narodnoga duha. Ni jedan individuum, pa i najjači, ne može se oteti kolektivnom duhu, kao što u svakom, pa i bezimenom individuumu ne manjkaju izvjesne individualne crte. Zato se narodni duh očituje u svakom pojedincu bez razlike staleža, samo što je u primarnom stadiju neposredniji, a u višem istančaniji i sublimiraniji.

Ali zbog nemogućnosti potpunoga ostvarenja određenih ideala, kao i zbog toga, da ni najslabiji pojedinac ne gubi kod toga svoje individualne crte, a i najjači duh se ne može oteti zajedničkom pečatu kolektivnosti, stvara se ono neprestano naprezanje snaga, da se narodnom duhu svaki što više približi i njega u stvarnom svijetu prikaže. To je ona pro-

metejska borba pojedinaca, koji su jedini stvaratelji ideja, ali jer za uspješan rad treba inicijative, koordinacije i međusobnih poticaja, to taj rad najuspješnije preuzimaju kulturne organizacije, kod nas u Zagrebu u prvom redu Matica Hrvatska. Ona je preuzela dužnost i postavila si zadaću, da sve manifestacije narodnoga duha i narodne kulture u povijesnom razvoju objelodani, a to je učinila s tolikim usjehom, da je dala toliko djela, kao ni jedna druga institucija, otkad hrvatski narod postoji. Nije samo dala knjiga iz svih područja narodnoga života i kulture: religije, filozofije, geografije, povijesti, folklore, astronomije, narodne i universalne umjetnosti, lijepe knjige, već je iz nje niknula ideja za osnutak »Akademije znanosti«, kao i »Jeronimskog društva«. No kako se nauka, umjetnost i literarno stvaranje neprestano mijenjaju i iz dana u dan preobražavaju, to se sa samim knjigama ne mogu prikazati one sile u vremenu i prostoru, što se trenutno javljaju i često mahom iščezavaju, a da ne ostavljaju iza sebe već slabi ili nikakav trag, a zato je trebalo naći druge organe. Za takvo fiksiranje trenutnog stvaranja najbolji su časopisi, koji svim pojavama, važnim i nevažnim, trajnim i prolaznim, daju život i vremenski ih fiksiraju.

To je bila ideja, koja je potakla Maticu, da je u prošlom vijeku osnovala »Vijenac« i »Književnik«, a oba su izvršila veliki zadatak, naročito »Vijenac« za urednikovanja Šenoe, koji je ondašnjem naraštaju usavršavao ukus za lijepu knjigu i dao poticaja za nova stvaranja. Nego kasnije je »Vijenac«, što s nedostatka stvaralačkih snaga, što zbog klonulosti i slabijega vitaliteta urednika, a što s nehaja javnosti, ili zabasalosti u apstraktne pravce, izgubio narodno povjerenje i potpuno propao. Iza njega su redom tako svršavali i drugi časopisi, pa je hrvatska javnost imperativno tražila od Matice, da se nanovo pokrene hrvatski časopis, koji će biti vjeran tumač hrvatske psihe i koji će sva naša stvaranja prosudivati sa toga, jedino ispravnog narodnog gledišta. Ta je želja bila potkrepljivana i živim primjerom, da svi drugi narodi dolje na jugu imadu svoje časopise, gdje nove ideje nalaze svoje mjesto.

Odbor Matičin nije tom poslu pristupio bez bojazni. Vidio je pred sobom sve zapreke, koje se stavljaju našem kulturnom stvaranju, razmotrio je i našu poslijeratnu sredinu, u jagmi za materijalnim dobrima, bez ideala i prijegora, zanesenu za nogomet i svakovrsne sportske priredbe, dok kulturi jedva obraća pažnju, a kamoli da bi bila voljna prinositi žrtve. Izgledi za uspjeh nijesu bili ružičasti. Odbor je ipak u mnogim i dugim sjednicama o tome raspravljao, pa uza sve bojazni ipak zaključio, da se našoj kulturi i ta ž r t v a mora prinijeti — jer se s gubitkom općenito računalo. Sjećam se posljednje sjednice, kada je imala konačno o tome pasti odluka, da su se mnogi ustručavali glasovati, jer ih je plašio

neuspjeh i veliki gubici; konačno je ipak stvorena odluka, da se časopis kao mjesečnik pokrene, ali samo kao pokušaj na godinu dana, da se vidi, hoće li narod te Matičine žrtve i intencije shvatiti i odobriti.

Nastalo je pitanje, u kakovoj će izlaziti formi i s kakovim sadržajem, pa se u prvi mah mislilo, da iz svih područja kulture i narodnoga života donosi kratke članke. No uto se javi i umjetnički glas, koji je tražio, da časopis bude i umjetnosti otvoren, a zato je trebalo naći posebnu formu, što je konačno i učinjeno, i Revija je dobila sadašnji izgled. Kod pretresanja najveća se važnost polagala na smjer i sadržaj članaka, a kod toga je jednoglasno zaključeno, da Revija mora po sadržaju odgovarati našim hrvatskim težnjama i idealima, jer inače, ne samo da bi bila suvišna, već i štetna. Jasno su nam stajale u vidu sve pogibelji koje prijete našoj hrvatskoj kulturi, pa je trebalo u ovim teškim vremenima narodnoga života napeti sve živce i duševne energije, da ostanemo na braniku naših narodnih svetinja i našeg narodnog hrvatskog duha, po kome jesmo ono, što smo, i po kome možemo ostati jedinica u velikoj obitelji drugih naroda. Ne treba nam apstraktne umjetnosti ni književnosti, jer to bi nas u ovim teškim trenucima moglo zavesti na polje, koje je našem narodnom duhu ili indiferentno ili pogibeljno, pa zato prvi i posljednji kriterij pri ocjenjivanju djela mora biti taj, da li je djelo korisno ili nije za naš opstanak. Svaki pisac je za nas toliko vrijedan, koliko je bolji tumač narodne psihe i koliko bolje njegova djela odgovaraju narodnim željama i dispozicijama po sadržaju i formi, jer »primum est vivere, deinde philosophari«.

Što je pak narodno i narodu korisno, ne da se unaprijed kazati, jer za to nema pisanih pravila, ali pravi narodni čovjek to po svom instinktu osjeća, pa je nenarodno sve ono, što cijepa narodnu snagu i nas razdvaja.

U drugom redu članove Matičina odbora vodila je misao, da Revija mora biti i ogledalo našega suvremenog stvaranja, pa se ne smiju zatvoriti vrata svim modernim strujama, književnim i socijalnim. Ne može se Reviji braniti, da ne progovori o proletarskom pitanju, jer o tome je u svijetu napisano na tisuće djela i to pitanje potresa najveće umove i najveće državnike svijeta. Zato ne mora značiti simpatiziranje s komunizmom, kako nam se javno predbacivalo, što su se donosile teoretski struje i zahtjevi onih socijalnih slojeva, koji traže promjenu današnjeg ekonomskog stanja. Tako nijesam ja ni sada uvjeren, da je Marksova predodžba o kauzalnoj vezi između gospodarskog života jedne epohe i njezina etičkog i socijalnog razvoja posve ispravna, ali za mnoge ona vrijedi; no i kad ne bi ni za koga vrijedila, ne umanjuje to snagu njezine idejne konstrukcije. Bilo je sukoba i na drugoj strani, jer se predbacivao Reviji njezin preveliki liberalizam. pače i donošenje pojedinih

umjetničkih slika, pa nam je to jedan odlični crkveni dostojanstvenik u najboljoj vjeri i saopćio, dok su nas s druge strane napadali s natražnjaštva, što nijesmo o jednom djelu, inače ne bez vrijednosti, dopustili da bude donesena ocjena, jer je njegova tendencija mogla izazvati mnoge naše odlične patriotske krugove, što bi za kolektivnost bila samo šteta. Revija je u svakom slučaju izbjegavala sve skrajnosti i držala se srednje linije, znajući da »moderata durant«.

Teško breme su imali nositi urednici, jer su im na jednoj strani bile sputane ruke, a na drugoj se tražilo od njih, da dadu najbolje i najsavremenije članke. Sa obaju krajnjih krila bili su napadani, a ne treba ni spominjati, da su često bile na djelu i lične ambicije. Međutim urednici gg. dr. Ivšić i Livadić, a kasnije dr. Jurišić, s kojim je Matica za sigurnost same Revije sklopila ugovorni sporazum i predala časopis u vlasništvo, uspjeli su da izdrže sav taj teret u okviru već stvorenog programa.

Revija je i pored svih ovih poteškoća izvršila najbolje svoje dužnosti i ponosno može da se osvrne na svoj petogodišnji rad, jer gotovo nema hrvatskog pisca, koji nije u njoj objelodanio koju svoju radnju, kao što nema pitanja socijalnog i kulturnog, na koje se ona nije osvrnula. Sve to služi na čast urednicima i piscima, kao i našoj kulturi.

Želimo, da započetom stazom dalje ponosno stupa na trnovitom i teškom putu narodne prosvjete, a u pravcu jačanja hrvatskoga naroda.

F. LUKAS
predsjednik Matice Hrvatske

RUŽE

Što dublje idem u tebe,
Života stari luže,
Kraj puta, vidim, cvatu mi
Još uvijek ruže, ruže.

A kidô sam ih toliko
Od obijesti i sreće,
Da mišljah — nigdje više mi
Ni jedna procvast ne će.

Sad — makar skoro magle će
Nada mnom da zakruže,
Kud idem — svud još cvatu mi
Ah, ruže, samo ruže...

MIHOVIL NIKOLIĆ

TRI PJESME

JEDNA MISAO NA LIVADU

svi me ostavljaju. Ostajem u sobi
i ne želim ničiji pozdrav primati
jer mnogo je ljepše biti sam
i jedino sebe imati

po sobi se mjesto po livadi skitati
i neizlječivu bolest nikome javiti
samo se katkad naivno pitati
hoću li ozdraviti?

SMIRENJE NEUSPJEHA

što ćemo: kad je za tišinu rođen
za žalost metati
ići pokraj livada i ljudi
a nikome ne smetati

i obično kada dođe proljeće
kada se otvori mansardni stan
on je u svojoj sobi ili sam
ili bolestan

ČUDNI VLAK

kako je to čudno livada biti
po tebi idu žene
zelene ko i ti
i uvijek im se tijelo o tebe zadjene

a svako ti se jutro svija vlak
a kad mu veliš bliže
zaboravlja svoj zadimljeni trak
i hitrije odlaskom gmiže

ŽELIMIR GUMHALTER

ŠUMA GORI

4. Legenda

Sasušene crvene iglice borove — dvaput duže od ostalih — krckaju pod nogama kao da pališ krijesnice. Debela naslaga njihova je kao dušek, pa da s neba ne peče i da takom snagom ne sasušuje svaku i najdonju, ne bi se korak čuo ni kao ptičji. Ovako čuješ sjekirašev hod kao hrskanje i vidiš ga povijena pod sjekirom gdje se gotovo svaki čas pljaska dlanom po šiji kao da se trijebi. Smola, što se pod ovim vrelim suncem cijedi iz omora i borova, lijepi se o vrat čovjekov kao pržotina, pa te poduzima osjećaj sličan onome koji te goni pod kapanjem gladnih stjenica iz drvena stropa. Zato je u take dane svaki sjekiraš maljav i zato se ni po dolasku s platne subote ne sapere, jer će, kaže, opet oblatnjaviti, pa zašto da prkosi Suncu. I bude pod sjekiraševim udarcem pa s omore ospe kao kiša — o, vrelo je Sunce u ovoj Planini, vrelo kao peka na usijanom ognjištu! Negdje je dolje Voda kao rastopljen čivit i bistra do u najdublje dno. A negdje opet po ivicama čobani ohajkaju koze od grma do grma. I pričaju: eh, baš nikad Sunca kao ove godine, nikad ovakih goretina! Trave kao podcigane, kao svrnute, a zemlja ispucijana kao da ju je svu sjelina ponačinjala svojim zubima. Jutrom da vatre potpaljuješ uz živicu tako stegne, da cvokoćeš uz nju kao golišavac, a evo o podne, oslobodi Bože! nogom da ne staneš čovječe, zlo ti ne svanulo, oprljit ćeš se kao na žeravici. Pritisnulo tako kao najteži teret, pa bi rekao čuješ pod njim stenjanje sviju predmeta i predjela, čuješ napose svačiju mukotrpnu ovako ili onako: iglice krckaju, trave šište, živice se omuždjuju, vode očivitile, sjekiru ne čuješ kao lavež, ni zov gromak već gušav... Peče kao da zapljuskuje vrelim ćuvom, svlači lanene košulje sa sjekiraša i malja mišićave vratove i leđa rastopljenom smolom s načetih grana, oprljuje po sljepočicama, a u grlu sasušuje hrapavo, i da crkneš žderući studeno, ne bi se utažio, kamoli osjetio lagodno. Zato i psovku s tužbom izaziva, zato izvlači jezik čovjeku kao i psu, makar da se ne znoji i makar da ne dahće kao ker.

Biše taki dani tog ljeta redom dugo i dugo, bez predaha, pa niče strava među ljudima, neko nehotično pobojavanje s nečeg što instinktom biva jasno. Ne bi to slutnja što izaziva zla priviđenja i halucinacije, ne bi da čovjek zastrepi za rođenu glavu, nego strava neka nejasna, koju rodi nepomično beskrajno nebo nad Debelobrdskim lancima, koju rastopljenim smolinim kapima prilijepi za sjekiraške vratove kao sramotne žigove što priljepljuju ruke Pravde na robijaške košulje. A da se riječima izrazi, ovaka bi izgledala: dokle će se ovako moći? mora se prestati sa sječom! a šta onda? ne će biti Platne Subote!

Pa zato jer teže i strašnije ne može biti od te, utjelovi se u strašnu neman, koja izlažaše na san kao mora i uštinu za dušu do kletve. Mo-

litvom se Nebu obrati mnogi, mnogi psovkom nepodnošljivom uvrijedi i Sunce i Boga i Vasionu. Jedni opet rekoše i ovako:

— Bog se izuzeo na nas kao da smo Sotonini sinovi.

— I ja kažem, druže. Ovako nije svukuda, ovako je samo ovdje.

— Molite se, koga je moliti nije ga srditi!

— Da mu rep podigneš, šmokljo!

— Neka se moli kome je bolje.

— Bit će gore, kakvi ste.

— Hajde zaplači! Ne ću da se molim! Bog se izuzeo pa se i ja izuzimam!

— Svejedno, gorit će pa lajali ili se molili, pa bili najveći bogomoljci ili gadovi.

— I ja kažem.

I gori. Gori na boru kao i na omori, gori u nabrekloj sljepočici kao i na kamenu cjelcu, o pa čudo mozak ne uzavre... Ruke se teško nakanjuju, naporno podižu švabaru, a ona ne laje ni blizu kao drugdje, ne štekće. Kao da se tali u ušicama, kao da mekne u oštrici, o, oo, ooo! Gotovo da tu vrelinu opipaš kao žitko tijesto, vidiš joj treper korak pred sobom kao prozračan vreo dim, kao neko nesnošljivo briđenje. I uvlači se takav u svaku poru na tijelu, uvlači se u svaki bor i omoru, u sve stvari okolo pa ni da se takneš. Gospode, dotešćava i držak švabarin, Gospode, je li to tvoj jed na naše glave, je li to tvoj zub na Platnu Subotu! — tako piše na sjekiraševu čelu naboranim vijugama koje su svedene do u oči.

Ljudi su kao i janjad i kao zvjerad. Sjekiraš ima čisto srce, zna i lijepu da kaže, no, povrijeđen u nasušnom, izobliči se do najmrcinskijega živinčenja, upljuje gađenjem i najčiše mjesto sve do na Nebo. Ne, čovjek nipošto nije toliko dobar da se i u zlu udobrovoljava i da se u janjeću uvlači. Zato radnik u ove dane nema lijepu riječ ni za Boga ni za druga, i zato tako nevoljko izmahuje švabarom, zato se podruguje na svako savjetovanje ma bilo ono kao melem. Jedna jedina zaobljena misao okuplja ga iz petnih žila: jedini koji se odužuje nama živim stvorovima, ova dobra Šuma, evo nesnosna je voljom neke nadmoćne sile, one, koju ne možeš ni sagledati, kojoj se ne možeš ni paski nakesiti ili pljunuti. Uh! Da zareveš jedom, dobri druže, da me tom sjekirom u ovaj prokleti trbuh udariš, da i ja tebe isto kao ti mene, eto šta bi drugo. Mitruša nisi zaboravio, skoro je to bilo. Pa zar ovo nije što i ono, ili zar ti ono nije isto kao i ovo? Tamo otkinuta noga, ovdje prljenje, luđačko prljenje, druže, pa ni da dahneš. Mitruš ne može na rad bez noge, a zar ti možeš ovako pod ovim suncem, pa svejedno da imaš i dvadeset, a ne dvije.

— Govore, da se viđa sa štakama tamo na ivicama.

— A šta će kukavac tu? kako se hrani, šta će?

— Govore, s čobanima se klati, valjda i jede s njima. Bijedno, govore, izgleda, noga kao tubarak...

— I priča nešto o Goldbergu.

— I o Štajneru je nešto govorio.

Tako u tome svemu on je junak dokolice, katkad legendaran kao Marko Kraljević, a katkad jadnik da se samo sažališ.

I u tim tako nesnošljivim danima uz tužbu i uz kletvu sjekiraš je nepatvoren drug, lajavac prema nebu i suncu, samilosnik prema tubarku Mitruševu, o kojemu samo sluša a kojega ne vidi, pa ipak pun suglasnosti za njega, ma šta to bilo što bi drugovi govorili ili želili. Tako drugarstvo ne nagovoreno ničim, ne probuđeno ni zdravicom ni nagovorom, niklo je nehotično iznutra kao žitno pero poslije kiše, prokljuvalo se u tom njihovom drugarenju rame uz rame, nedjeljama, mjesecima i godinama, pa izrasta i u najlagodnijem danu kao i ovoj mukotrpnosti. Ne grle se sjekiraši nikad rukama do li u pjesmi, ne grle se ni okom kao zaljubljenici, ni toplom riječi nikad do u pjanosti, a pritiješnjeni istim udesom, istim oporim prstom oni su jednodušni i u lajanju i u protivljenju. Pa zamislite ih u kakvom ustanku, nakostriješene, napetih mišica i sa izmahnutim capinima i švabarama kako se ljuljaju... O, taki bi preobličiti brda kao što preobličuju ove Debelobrdske lance, taki bi razorili najčvršće bedeme kao što ogromne kamare balvana pomiču i razaraju, taki bi progutali milion Goldbergâ i Štajnerâ sa svim njihovim nagomilanim blagom i neljudstvom, kao što hala ždere sve što joj se bijesnoj nađe na putu! No, ljudi su, kažem, janjad, vrlo često čak i ondje gdje to ne treba.

Kad jednog ranog jutra pronesoše glas: šuma gori! šuma gori! — gotovo da se nitko živ među sjekirašima ni ne prenu nekim nemirom, ni ne uzvrpolji zlom slutnjom, čak čuše se riječi:

— Heh, gori! Gori, to mi vidimo.

— Gori i u našim lubanjama.

— Gori mi i u crijevima.

— I u noktu.

— I u grkljanu.

— I u malom nožnom prstu.

— Heh, heh.

Takom se bezbrižnom zače vatra na dalekim ivicama po kojima čobani brste s kozama i po kojima, kažu, viđaju poštapljena Mitruša, takom bezbrižnom kao i da nije od nje znaka, od onake pred kojom će zastravljeni urlikati i vlastitu kožu pečenu odirati u goropadnom strahu.

Jer ne čuše ni miris, jer ni dim ne vidješe ma u kojem prosjeku ili lancu, posprdnuše se ubrinutome Ciboju, svima se redom za leđima posprdavahu, dok jedne ne povedoše da gase i da priječe — kako rekoše.

— A tko to užeže, kosti mu!

— Tko užeže... nebo užeže, nebo! zar nije i tebi kožu užeglo!

Raširi se žuta najprije sasušenim iglicama ispod omora i ispod borova, pope se mjestimice uz sušiku i ociga je kao krijesnicu, pa jer ne bi ni povjetarca, ne preskoči sa vršike na drugu već osta kao svijeća. Zato počeše sprva kopati samo jarke da ne prelazi i da se zemljom ne širi. Kopahu danomice, nekoliko dana naizmjence dan i noć, ne pomišljajući nikada da joj ne bi stali na put i da je ne bi izigrali.

Ali stiže opet jednog ranog jutra (glasovi obično stizahu u jutro, jer su se vatre pred svanuće najglasnije oglašavale puckanjem i krijesenjem) glas stiže kao da puče na znak: šuma, ljudi, gori! šuma gori i na onome kraju! gori i na onome i na onome!

— Ako gori, kopajte.

— Kopajte, kopamo evo i mi.

— Neka kopa i Ciboj.

— I Leko i Gegić i...

— Trebao bi i gospodin direktor...

— Pihahaa...

Takova kolaše još među njima, tako nestašna i izrugivačka da natjera u bijes i nadglednike i partifirere.

— Da previše ne obezobrazite — viknuše im za take riječi.

— Eh mi samo kažemo šta je bolje.

— Bolje je jezik za zube.

I kopahu po svim ivicama, samo da zemljom ne preskoči, a vršikom ne će, jer ne popuhuje ni dašak kamoli da bi moglo prenositi. Tako umuknuše švabare, a mjesto njih dođe trnokop u sjekiraševe ruke, pa, da ne ustreba negdje i da se spriječi obaranjem, ne bi se u cijelim Debelobrdskim lancima čula ni jedna švabara. Rekoše radnici stoga:

— Sada smo trnokopaši.

— Sada nismo više ni capinaši ni sjekiraši.

— A Platne Subote, mijenjaju li se one?

— One se moraju povisiti, više radimo nego u sječi.

— Onda smo i iberštunderi.

— Ovo je akord, akord bez pogodbe samo, tako ćemo tražiti.

A Planinom nicahu vatre kao žute krupne gljive, pa kao crvene, kao modre široke i palucave, kao zli jezici — zato jer popuhnu jednog predvečerja, jer se u daljinama negdje ukazaše tmasti oblaci pa jer plamen poče prejahivati s vršike na vršiku redom na svakom dohvatu. Ne

ociga samo sušike već i zelene omuždi i od grana im usijane šiljke načini, pa sikti njima kao pomamnim jezicima, cijedi smolu curkom, modro je zažiže i plamene konopce suče od nje. Uhvati tako čitave proplanke, cijele prisoje i osoje, podiže dimove kao sunce magle iz vlažnih zemalja, omota lance plavilom i mirisom svojim kao debelim mokrim omotačem. Obnoć zasja kao bezbroj lomača. Rastjera radnike. Rastjera ih pa ih opet zbi u klupko, u gomilu, u rulju, pa tom ruljom zavitla kao vjetar hrpom laganih predmeta s bunjišta. Zafijuka, zakrcka, zaprašta, pregrize ljutim zubom i najdeblju homoru i povali je lomotom i hrskom odruni na sve strane milione iskri i žiški da njima potpali još, još, još. Ispeče tako i najsakrivenijeg crvića, kamoli ne ostale živinice, kamoli ne čovjeka na dohvatu i domašaju. Zbenaviše se ljudi s čuda, porediše se sa paklenicima, zamisliše Planinu paklom a dan i noć promijenjenim svijetom, zagrobnim kao u svetim knjigama što ga pročitaše ili kakog ga čuše iz pobožnih priča. Zajauknuše stoga živinski, uviše se mnogom plamenom jeziku, oči izvališe luđački kad im se pokaza i za petom i pred prstima — kuda? kuda?! Gospode, zar je pakao tako strašan! Zaprti se u tom užasu jedan drugim, zanjišti nekom nagonskom stravom, proturi se kroz žar, opeče, oguli, crkne. Živ se dere u benavljenju, miris vlastite kože mu ruku povlači da je guli, da baca, da odire. Povaljen bolom, modrom opekotinom kao u goropadu, pjeni se čovjek kao bijesan pas, urliče užasom najveće strave, koprca se, i... oteže se u pokoj, u spokoj. Pa ne goni tako samo jednog, ni dvojicu, ni trojicu, goni čitave rulje, gomile neprebrojive koje su se podigle još s otkopavanja, pa misleći da su je ostavile za petama naginju duboko Planinom i... najednom se sreću opet s njom, a desno ponovo sretanje, lijevo opet sretanje, nemilo i jezivo, pred kojim crne vlasi na sljepočicama sijede kao ovčje. Zato: natrag, naprijed, desno, lijevo... O, što se ne može gore! Bog je baš zato podigao nebo tako visoko!

Za triput po dvadesetičetiri sata opasa cijelu Planinu, svih devet Debelobrdskih lanaca, modrih i lijepih, kao more debelih. Zazvižda jezicima kao aždaja, obliza njima svako drvo redom, pa zagrljen s vjetrom zaurla svom svojom snagom da krajine prestravi. Diže orijaške stupove gustog crnog dima do pod samo nebo, da ga podupre kanda ili da ga probode svojom silinom. Ponese u munjevitom trku i najveći bor, strašno koplje, kojim splasti po deset drugih i digne žiške po cijelom lancu. Tako se osjeća pripeka na kilometre, uzduh paklen, Gospode, kao u usijanom kotlu. Zato se po cijeloj krajini goveda beuču, zato izvaljuju oči, klepću gubicama po zraku nauznak dignutih glava kao pred pomor, kao pred strašan potop. I čiftaju se. A konji se zbijaju u okruge kao pred vučjom

najezdom, ržu bjesomučno i time trnce pod kožom nadižu. Psi repove povijaju i zavlače se za kamenje s ustrašenim očima, zavijaju zloslutno zavučenih glava među prednje noge. Zečevi nalijeću izagnani, lisice prebjegavaju Vodom u drugu stranu, a da crvi imaju krila, poletili bi zajedno s pticama. Krajinom kolaju glasovi —

— Gore šume u svim lancima.

— Izgori Goldberg.

— Nije, nije sam on, Bosna će cijela izgoriti.

— Gori zemlja cijela.

— I ljudi i ptice i zvjerad...

Radnici sklupčani, zbijeni tom silinom, okruženi sa sviju strana, vijaju se kao papirići na vjetru, u sve strane gdje ih ponese nada da će izaći. Pa kad u bezglavom bunilu uvide da se nema kuda, probijaju se luđačkim naporom, srljaju u more vatre, gore, vijore kao zastave, opječu se... U drvo, u kamen, u lisičju rupu, o, kako čovjek ima skromnih želja! o, kako se samo uzaludno nada! A u oku svakoga strašan nagon da živi, da ne bude živ pečen, da se proturi ma kroz mišju rupu. Pa kreće krvno cijelim gomilama kao u divljim čoporima u hajci, prebacuje ih s kraja na kraj sate i sate, pa ih krepane od umora povaljuje potrbuške i jezike im izvlači kao zasukane ruke do lakata... Samo malo daha, samo toliko da se može napraviti prvi korak, samo prvi, a drugi će potjerati plameni jezik za petom. Pa opet vijanje, prebijanje, odiranje, porenje... samo da se ostane živ, samo živ pa bio nedopečen, nedoguljen, svejedno.

I iznese sreća tako na Vodu jedne, prebaci ih strahom preko nje i natjera u bijeg kao poludjele. Druge zavitla, uspne na stijenu i pribije kao za pecivo, da čekaju tko zna šta, da se kanda tu spase. Treće protura kroz plamen, podbacuje pod užarene omore u padu i sagori u crn ugarak.

Dadoše se stoga svi krajinci u bijeg mučke, od velike strave gotovo djecu zaboravljahu. S njihovih njiva Planina prestavlja cio svijet. Vatra je vezana za nebo, a orijaški stupovi dima, izvijeni i pod njim razastrti u ogromne lepeze, liče kao da su podigli cio nebeski svod i uherili ga nad krajinom kao da će ga sručiti. Nikakav dalji izgled, horizont kao da i ne postoji, samo vatra, vatra, vatra — žuta, modra, crvena, crna... o, pa to ne gori samo Planina, to zemlje gore, kamenja gore, da nebo kanda rastale kao grumen olova, kao voštanu ploču. Noć osvjetljuje kao na piru, da u svakom zakutku crva prepoznaš kako ruje ili kako se spokojan savio u san. Nitko više i nije tako spokojan, tko zna jesu li i svi crvi taki.

Ovake riječi izgovori jedan spašeni:

druže, dobri druže, bi li ti u paklu? O, jesi li bio u ovom strašnom paklu, jesi li ga vidio unutra kao ja? Evo ove krpe moje vlastite kože neka ti kažu kako je tamo, evo gledaj a ne pitaj, možeš opet saznati sve! O, meni dah staje, ja sam dopečen, umrijet ću govoreći, ali čuj, čuj, dobri moj! Kosti mu i oči prokletničke, ali je previše, druže, previše je i od neba i od đavola i od... zar ti ne vidiš da je previše?! Da nisi bio ako si bio, a ako nisi bio da si vidio, da te je zabolilo ovako kao mene, kao i one sa mnom... o, oo, ooo! Da nisi ni vidio želim ti, bolje je, dobri druže! Ja više ne znam ni da govorim, čini mi se benavim, ludim! Vidi li mi se to na čemu, vidi li mi se na očima? O, i one su mi pečene do u živce! Trčim tako, druže, trčim pa posrnem, nada mnom gori pa me pljaska po vratu, curkom sručuje pečenu smolu — pogledaj mi u oguljenu kožu! Cvrči tako nada mnom, sikti i desno i lijevo kao šarka u procijepu, zviždi, fijuče, dreči, o, milion glasova, milion, vjeruj! Evo ih i sada u mojim ušima, evo! Ja ludim zaista, ludim, druže, a i ako ne ludim, poludit ću! Trčim i gorim, a u ušima neka ludost, u očima prividenja, san neki u glavi... drugovi što preda mnom bježe liče mi na blagajnikov dolazak, na Platnu Subotu, druže! A šta je sada s njom, šta? Izgorjela je, izgorjela je, kunem ti se, u smoli onih omora i borova, eno je, eno je u onom dimu nad krajinom! Je li tebi na um pala kao meni, ludovu jednom?! Što ti je čovjek, druže, što smo ti mi sjekiraši! vjeruj mi, to se samo u meni tako rodilo, đavo me odnio ako sam ja mogao i na što pomišljati, a eto to tako niče u meni, kažem ti kao san, kao san što ga ne ćeš. Pa mi u ušima ovako: duh, huh, fuh — kruh, kruh, kruh! tata tutota — Platna Subota! tapa tupopa — Platna Subota! A ono gori, upječe, ciga po petama, po prstima, po vratu. Pa se vrzlam, da u nebo mogu najvolio bih. Ej, znaš li ti da je to kruh naš izgorio, znaš li da više nema Platnih Subota ni zakuverćenih plaća kod kantine?! Pa gdje ćeš? u Vidike nemaš gdje, to znaš... a vidiš gori, gori bez predaha, druže, čuješ tu huku! O, kako sam ja oguglao za nju, a kako opet u dnu mene ima nekakav strah — radi čega li, ne znam, ali ima, ima... A ti, osjećaš li ti kakav strah, tegobu kakvu osjećaš li na duši? Znaš li da naši drugovi gore i dopječu se kao na ražnjevima, o strahota je bolan golema!

Ima jedna priča, tako možda nevjerojatna, ali priča se ovako: ako je suša, ako gore polja ili žita ili šume, svejedno, onda je dobro da se čovjek nađe u vodi, da se utopljenik nađe pa će iz neba osuti do mile volje... jesi li to čuo? Misliš li ti da bi nešto drugo moglo utrnuti ovu strahotu, misliš li da bi nešto drugo moglo izbaviti naše drugove što su opkoljeni? Znaš li šta? Ne misli da sam lud iako kažem da ću svakako

poluditi, ovo ti kažem pametno: trebalo bi da se u Vodi nađe jedan utopljenik... evo ovdje u ovoj Vodi, ovoj modroj dubini! Ti gledaš, ti hoćeš da pitaš nešto, hehe, kakav si druže! Treba da se nađe, kažem ti, treba svakako! Pa ako ga nema baš, a vi bacite nekoga, svežite nekome kamen o vrat pa ga gurnite! Pasti će, kažu, odmah čim se utopljenik nađe, pa zar i nije bolje jedan da nestane nego da ih nestane ne znam koliko? I kruh, druže, spasavaš! kruh i Platnu Subotu ej! Ti bleneš, ja vidim, ali vjeruj mi da je ovo što ja govorim pametno, ja još nisam lud, a poludit ću...

— Vi mislite da treba Mitruša naći? Njega da bacite, ha? što, što? Zašto baš njega?

— A koga ćeš? Zar bi mogao nekoga tko ima obje noge?

— Da, morao bi svakoga najprije ubiti pa onda u vodu, a...

— Misliš, Mitruša je lako jer je bez noge?

— Eh, nije ni za rad; znaš da nije ni za rad! šta si zaintačio ko ženturina!

— Nije to toliki ni grijeh, za šta bi on sad i bio drugo, šta će mu sunce više? Kunem se da i on ne bi rekao drugačije nego ja!

Pođoše tako pored Vode, modre, duboke i mirne. I pored šume, tamne, guste i uspavane. Snom pretposljednjim kanda, zlopriviđenim — vatre će i tu za dan-dva, o, kako one obijesno ržu i lete!

To što oni nose sobom s takom uvjerljivošću, s takom vjerom i tvrdoglavošću jest nagon samoodržanja, koji ih je zaokupio najživinskijom silinom. To što njih nosi jest opet to isto, uvijek samo to. Oni kao ljudi i nemaju više nikakovih htijenja osim tih, njihovim srcima zaista više ništa ne treba, ona bi bila potpuno i posve zadovoljena. Mitruše druže, ti treba da podneseš još samo ovo! Ti si najbolji drug uvijek bio, ti ćeš to biti i sada! Bit ćeš spasitelj. Postat ćeš junak! Postat ćeš legendarniji i od Marka i od Đerzeleza, pjevat će ti se pjesme ljepše nego njima, ljepše i ne uz gusle, nego... Mitruše, dobri druže, ti imaš da podneseš još samo ovo!

Vidali su ga, kažu, uz Vodu poštapljena na jednoj štaci, a drugom izmahuje i kruži — govori, kažu, tako neke glasne besjede, okreće se šumi, zviždi na vatru, pjeva; pa opet govori, govori, govori. Saginje se i obrće u sve strane kao da ga neki neprebrojen skup sluša, šta li. Danima, otkako je počelo da gori. Lud, siromah, šta li...

— Ne tražite, drugovi, mi smo našli.

— Mi smo gurnuli dvojicu.

— O, kolike smo im kamenove o vratove!

— Oh, oh, alaj su se otimali! Ali gledaj ove ruke!

— Šta, šta? Tko, tko? Koga?

— Ciboja smo bacili u Vodu, Ciboja i Leka! Da smo našli i one druge, pobacali bi ih...

— O, da je odakle izbio Goldberg!

— Da je bar Štajner...

— A mi smo već bacili Mitruša.

— Lud je siromah bio, dobar je bio kao dijete, sam hoće u vodu, mene je poljubio kad sam ga htio da gurnem... zato sam ga lijepo spustio kao mrtvaca.

— Nije se čovjek ni koprcnuo.

Noć ta pade nikad vedrija, nikad na nebu toliko sjajnih i krupnih zvijezda. Huknu užeženom Planinom nikad strašnije, nikad većom stravom ne omota krajinu. Dimovi se uobličiše u crn debeo poklopac nad njom i zastriješe svojom gustinom pola nebeskog svoda.

Sjekiraši i capinaši ostadoše te noći na straži kraj mrtvaca. Voda, grob Mitrušev, Cibojev i Lekov, kao nikad, nekim nepomičnim mirom punim poštovanja, kao da ne micaše, takim tajom oticaše. Ogledala velika modra kao da klize tim koritom mjesto studenih planinskih voda, kao da se nižu jedno do drugog nekim tajanstvenim uzakonjenim redom. Oči što ih radnici upiru u mali komad neba i uši što ih naporno naćuljuju, kao govore ovako: zar još oblaka nema, zar još niotkle ne škropi?

Bez drugog tako prolazi ta stražarska noć, u duši samo jedno željenje, samo jedno jedino nagonsko htijenje: o spasa! o izbavljenja! o življenja! Ništa dalje, ništa, samo kiše kiše, samo toliko da se ne izgori!

Pa da se čuje makar varava iz nečijih usta, ovakim se šapatom obraćaju jedan drugome —

— Misliš, druže, da će biti padanja?

— He, ja želim.

— A hoće li sve izgorjeti?

— Ne izgorilo dabogda! Kruh je to, druže.

— I Subota je to, Platna Subota.

— Amen, hiljadu puta amen...

Jednodušnost kakom se bratime nevoljnici, uvijek je negdje duboko u čovjeku i nikad se ne da nekom rječitošću izglagoljati, više uvijek mučke i tegobnom grimasom u usnim kutovima, više spuštanjem očnih kapaka u pomućenim zjenama. — Goldbergovi sjekiraši i capinaši su ti nevoljnici.

Tu noć pred zoru, shodno valjda fizičkim zakonima, prosu se nad Planinom pljusak. Usijane omore i borovi zacvrčaše pod tim pljuskom kao sirovo meso na žeravici.

HASAN KIKIĆ

POKUŠATI BITI GANUT NA ILIDŽI

Tužne kuće periferije i mrke Mietskaserne,
druge, dalje, radosnije otvorene suncu.
Klasovi kukuruza radosno lepršaju na vjetru željeznice,
Ima u krajoliku niže dublje hladovine
i zelenila što fali u izblijedjeloj krvi.
Kakvo malo putovanje da potražim nadahnuća,
bez vječitih osjećaja, na prolaznim stanicama.

O ove trošne zgrade, preporođene u vijencu stabala,
cigle i drva spletena u dragu čarobnu igru.
Glavno da izujem noge i da ih rashladim otekle u nježnu travu,
glavno da vrele noge popiju rosu svježu.

Pokušaji biti ganut u miloj idili za koju je blaziran učo na selu,
tako kao dišem sebe, i njušim, u novom odijelu,
u novom tijelu.
Upijam novi zrak u sebe, u požudne moralne pore
i osjećam mijenu iz jezgra svoje prijevarne kore:
gradsku okorjelu dušu preplavljuju dusi sela,
pokušaji da budem ganut vrše se bez moje volje,
i nebu i zemlji i stvarima svima osnovno sad sam bliže,
Oko mi bolje vidi, ali misao ne će.
I nema sreće bez ove nevine sreće,
što sebe ne traži i ne će, a sebe sreće.

Razvaljen na travi. Moja glava drijema
za epilog bulvarskih boema.
Kraj filozofema.
I nas, bludne djece, postepeno nema.

Sve je opet novo, jer smo ipak tako mladi:
bez zubi, sa ćelom na glavi,
sa sjedinama u bradi.

TIN UJEVIĆ

JEDAN SVIJETAO GROB

Zmaj Jovan Jovanović i njegova poezija

Povodom stogodišnjice njegova rođenja

Pjevajući o grobovima velikih ljudi, koji su za njega uvijek značili i velike borce za slobodu i pravednost, Zmaj Jovan Jovanović ovako ih je okarakterizirao:

Ti grobovi nisu rake,
Već kolevke novih snaga.

Ono što je Zmaj pjevao o drugim svijetlim pokojnicima, danas u punoj mjeri vrijedi za njega. Jer ovaj pjesnik je, zahvaljujući svome djelu, ostao i poslije svoje smrti jedan od najodlučnijih boraca protiv nepravde i ugnjetavanja, i kroz svoju poeziju on i u ovo naše vrijeme vrši staru svoju ulogu bezobzirnog »mrakogonca«. Njegove pjesme uistinu mogu i danas da posluže kao izvor snage narodu, koji teži ljepšem životu.

Kad je riječ o Jovanu Jovanoviću Zmaju, za nas je od osobitog interesa stav što ga je on, zajedno s drugim jednim Vojvođaninom, Svetozarom Miletićem, zauzimao prema Hrvatima i njihovoj oslobodilačkoj borbi. To držanje Miletića i Zmaja u ovom pitanju toliko je interesantno, da ćemo se mi ovom prilikom obrazreti ma samo i na jedan momenat tih vojvođanskih-hrvatskih odnosa. »Miletić će u ugarskom saboru zastupati interese Hrvatske, i to će biti vrlo potrebno, jer je Andraši pokušavao ondje preko bana Levina Raucha da, »politikom biča i zobi«, što više ograniči samostalnost Hrvatske. Kad ugarski sabor, 9. travnja 1867., poziva Hrvatsku, a ne i Slavoniju i Dalmaciju da dođe na sabor, Miletić zahtijeva da se najprije ostvari cjelokupnost Hrvatske pripojenjem Rijeke, i da se prije toga usvoji autonomija Hrvatske onako, kakvu je tražila hrvatska kraljevinska deputacija, a koju je Mađarska htjela da suzi. Zastupajući, tako, interese trojedničkih Hrvata i Srba, bio je Miletić bijesno napadan od šovinista, ali je svoj govor, usprkos najvećoj galami, čitao, kako sam kaže, »s najvećom mirnoćom duše, s onom ladnoćom koja prezire ništetu, kad ova u najsvetijim stvarima priječi slobodu riječi: badava je bilo pjenilo gnjeva, ono se od govornika sasvim odbilo«. Trgovci u hramu parlamentarizma koji trče za svojim »poslovima«, te ne stižu, a i ne žele da se obavijeste o historijatu svakog pitanja, zamjeriše Miletiću error loci; zaboravio je da je u Pešti, pa govori kao da je u Zagrebu. Tim ljudima Miletić je odgovorio: »Mi svugdje i svagda jednako govorimo i radimo, a što se ne dopadamo svakom u isto vrijeme, to može biti nama šteta, ali krivica ne« ... 13. novembra 1867., Miletić ponovno interpelira Andrašija radi

neustavnog vladanja Raucha u Hrvatskoj ... On protestuje protiv oktrojiranog izbornog reda za izbore krajem godine 1867., te unaprijed proglašava sabor od godine 1868. za nezakonit »pa po tome i zaključenja njegova, ma kakva bila, ne će moći ni sadanja, a nekamoli buduća pokoljenja pravno obvezati; ako pak što protiv volje naroda riješi, ne će ni za trenutak imati važnosti, i ugarska vlada možda će sjesti na grobnu ploču sahranjenih prava srpsko-hrvatskog naroda, na ploču takvog oktrojisanom većinom izmajstorisanog poravnanja -- ali će pod tom pločom samo staro, osamstogodišnje odijelo tih prava ostati, duh narodni ne će biti pod tom pločom, nego će uskrsnuti, preobražen i uznijet, tražiti novije forme suštestva i razvitka svoga«.«[1] Zmaj je svoj stav prema Hrvatima, koji je ujedno i stav svih čestitih Srba Vojvođana, najbolje fiksirao u pjesmi »Šta se čuje«:

Šta se ono čuje iz Zagreba grada?
Ne čuje se dobro gde god pravda strada ...
— — — — — — — — — — — — — — — —
Na Hrvata dižu verige i mrežu,
Il' da ga ulove ili da ga vežu,
Juče bila pretnja, a hajka već danas,
A pri ovoj hajci računaju na nas ...
— — — — — — — — — — — — — — — —
Hrvat se ne bori da što otme kome:
Čuva sveti oganj na ognjištu svome.
I dok tako čini, u najteži dani
I Bog je i pravda na njegovoj strani.
A kuda će Srbin? — Zar on da se dade
Putu na kom nema zakona ni pravde.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Hrvati su danas na otporu čisti,
A nevoljom njinom ko bi da s' koristi
Taj bi drag i mio hajkačima bio —
Ali bi poštenje srpsko pogazio.

Trgujući židski, rana se ne vida:
Na poštenju samo budućnost se zida.
Danaske nam braća na prelomu pate,
Teško im je reći: pomozi nam, brate!
Al' mi razumemo i ko zbori nemo —
Budućnosti našoj mi to dugujemo.

[1] Citirano po knjizi V. Stajića »Svetozar Miletić, život i rad«.

Zato, Srbi, čujte: čvrsto stojte sada
Na braniku gde je i zakon i pravda;
Ojačajte snagu patnika Hrvata,
Neka zna da ima u nevolji brata...

No bez obzira na ovako ispravan i pošten stav što su ga Miletić i njegov pjesnik Zmaj, kao i drugi najbolji sinovi Vojvodine zauzimali prema hrvatskom narodu, i bez obzira na to što su sasvim opravdano već otpočele pripreme za skoru proslavu stogodišnjice Zmajeva rođenja (1833.), poezija ovoga pjesnika zaslužuje, i uzeta sama za sebe, našu punu pažnju. Sjećanje na pjesnika »lučonošu«, kakav je Zmaj uistinu bio, uvijek dobro dolazi onima, koji su se odlučili da uspravljene kičme i nepokolebljivo zakoračaju prema svjetlijoj budućnosti. Jer Zmaj je, prije svega, bio jedan od onih pjesnika koji su »živjeli slobodno, mislili slobodno, pokazujući svojoj manjoj braći da je sloboda lijepa stvar, da za nju vrijedi pregorjeti i najteže žrtve.« (V. Stajić).

Zmaj nije bio l'art pour l'artist, on nije njegovao »čistu, netendencioznu« umjetnost (»ali pesma ne sme biti pusta igra«), nego je svijesno stavio svoju poeziju u službu pravednih, naprednih, oslobodilačkih želja narodnih i svojim stihovima prije svega zadovoljavao svakidašnje potrebe borbe protiv ugnjetavanja, u koju je neumorno pozivao svoj narod i u kojoj ga je vodio. Pa ipak, kad se danas promatra Zmajev pjesnički rad, onda se mora utvrditi da te »tendenciozne« pjesme ni poslije pedeset godina (Zmajeva »Pevanija« izdata 1882.) nisu izgubile ništa od svoje velike vrijednosti, da su i danas prijeka potreba sviju onih čiji je život ispunjen plemenitijim težnjama. I jedini uzrok tome ne treba tražiti u činjenici da sve nepravde protiv kojih se Zmaj borio nisu ni izdaleka ukinute, niti u tome što mnoge naše želje ni danas nisu ispunjene

Da ko skupi starih želja
Podebeo stručak,
Pa da vidi šta su sada,
Našao bi — mućak

(pjevao je Zmaj vrlo duhovito još 1865.); — nego glavni razlog toj nepromijenjenoj vrijednosti ovih pjesama leži u tome, što je u njih slobodan duh istinskog pjesnika-borca ulio svu svoju veliku, iskrenu ljubav za sve ono što je lijepo i pravedno i napredno, a isto tako unio u njih i svoju snažnu mržnju prema svim ružnim pojavama života. Ti pjesnikovi osjećaji, zato jer su bili iskreni i jaki, djeluju i danas na čitača isto onako snažno kao što su to činili u vrijeme kada su pisani.

I zato će Zmajeve pjesme još dugo ispravljati kičme, sokoliti borce na nove podvige, hrabriti ih za nove borbe. Prije svega i više svega Zmaj je ustajao protiv svakog ropstva, protiv svakog ugnjetavanja (»mogu biti krst do groba, al' ne mogu gledat roba«, pjevao je on; »domovino moja, tamnice krvava«, grmio je svojim snažnim glasom drugi jedan vojvođanski pjesnik, Đura Jakšić, tako silno, da ta grmljavina njegova glasa još i danas odjekuje).

A sa takvim svojim stavom u životu i u poeziji Zmaj je bio uvijek »pravima prav, a krivima kriv«. I na tom osnovnom životnom stavu Zmajevu nije se uistinu ništa izmijenilo, tako da još uvijek živu njegovu poeziju i danas najbolje karakterišu ovi njegovi stihovi

Ala volim što sam živ
Pa još uz to mlad i zdrav
Da krivima budem kriv
A pravima prav.

I zato je Zmaj često dolazio u sukob s ljudima koji u narodnim poslovima i »u politici vide jednu između raznih mogućnosti privređivanja« (Stajić), s ljudima koji, u strahu da ne izgube svoje lične koristi, uspavljuju svoj narod, i »kojima je ideal stanje, u kom samo oni debele plate i penzije vući mogu, pa ma i sever i jug, i zapad i istok propao i robovao... A šta se nas tiču istočni narodi? pita jedan penzionar. A mi pitamo: šta se nas tiče vaša penzija, gospodine?« (Miletić). Još jedna glavna odlika Zmajeve poezije jeste u tome, što je njegov nacionalizam bio uvijek progresivan. Uistinu, »svakom letu naprednome on je bio jedno krilo«. A isto tako borio se svagda protiv nazadnjaštva, pa ma s koje strane dolazilo. I nitko nije znao bolje da šiba po reakciji tadašnje Srbije, nego što je to Zmaj činio. U tome pogledu veoma je karakteristična njegova pjesma »Šta rade?« ispjevana godine 1867.:

Iz Srbije pitaju nas:
»Šta rade Mađari?«
Na miru su. — A kod vas
Šta rade žandari?

Neka živi napredak!
Neka živi slavlje!
Lepo je to pitati se
Za junačko zdravlje.

I tako Zmajev nacionalizam nikad nije bio šovinistički, i kao što je kroz sav svoj život, kroz svu svoju poeziju ustajao protiv gadnih pojava i sa

ove i sa one strane granice, tako je uvijek prije svega bio brat i drug, saborac ugnjetavanima i onima koji se bore za slobodan i pravedan život, pa ma gdje se oni nalazili, ma kom narodu pripadali. Otuda mu je bio toliko blizak pjesnik slobode Petöfi, o čijoj je sudbini ispjevao ove, i za sebe u mnogome karakteristične stihove:

Oj, Petefi, retki stvore,
Ti slobodan meteore,
Ti s' živeo za slobodu —
Ne za ovu, za ovaku,
Ti si pao za slobodu,
Al' za drugu, al' za bolju.

Zmaj je bio jedan od onih ljudi »koji ne poznaju strah«. Prema progonima i zatvorima on je zajedno sa svojim Miletićem zauzimao ovakav stav: »Ne će škoditi, ako i u nas počnu zatvarati, kao u Českoj. Kad toliki junaci mogoše i mogu ginuti i rane dobijati na bojnom polju — zašto da ne bude tko od nas za istinu i pravdu, za »narodnost i slobodu« zatvoren. Tu nema sramote. Treba poslije kolo jedno stvoriti, iz koga će zatočnici redom nizati se« (Miletić).

Ovom prilikom možda i nije potrebno više govoriti o Zmaju. Jer on se ne nalazi među onim zaslužnim ljudima prošlosti, kojih se treba sjećati samo hvaleći ih i slaveći. Više nego historiji književnosti, Zmaj pripada našem životu, i zato je još uvijek mnogo značajnije ono što je napisao sam Zmaj, od onoga što bi se pisalo o njemu. (Uostalom Zmaj je bio jedan od onih rijetkih pjesnika, koji svoje pjesme pišu svojim životom; i veći dio njegovih pjesama znači zapravo zauzimanje stava prema ovoj ili onoj gadosti u javnom životu, ili reagiranje na ovu ili onu svijetlu pojavu; prema tome one sadrže mnogo autobiografskog, i kroz ta ispovijedanja pjesnikova, kroz njegove pjesme, najbolje ćemo se upoznati i s pjesnikovim životom). I zato ćemo pustiti da nam Zmajevi stihovi neposredno progovore.

S. ILANDŽIĆ

OPOMENA O NOVOJ GODINI 1888.

Evo već je svoje zauzeo mesto
I seo je na svoj, na godišnji presto
I počo je vladat' zagonetno, žurno
Lažni Bog — Saturno.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Ne budite deca, ne igrajte s' žmure;
Otvorite oči baš pred hukom bure.
Nemojte se koškat rad sitnije mete
Onda kad vam krupna iskušenja prete.

Ne budite deca (»hajd' u školu, mali!«)
Vi koje su dugi veci školovali.
Nemojte se igrat u prahu u nizu...
Zar ne znate, stari, da je ispit blizu.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Ne budite deca koja se od strave
Pod jastuk uvuku pa se tu udave.
Svakoga bauka ne bojte se, moji,
Jer taj bauk možda, možda se vas boji.

Najgora je slabost što bez nužde kleca;
Zato, ljudi, ljudi, ne budite deca.
Mnogima je milo kad se pred njim' jeca;
Zato ljudi, ljudi, ne budite deca.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Ne budimo deca, da se zavaramo.
Jer vladar Saturno — to valja da znamo —
On ne ždere ljude nego decu samo.

PUSTAHIJE PO MODI

(1867.).

Stan'te, ljudi, grom i pak'o, stan'te, slabi, mi smo jači,
Kom se može, tom se hoće, ko je jači taj kobači.
De, da vidim šta imate! Što imate, to je naše,
Mi smo kopci, vi golubi; vi ste raja, mi smo paše.
Gle, imate neka prava! Erdegata, sitne gnjide!
To je taman lep zalogaj — to u našu torbu ide!

Al' da ne bi kogod rek'o e smo silom to oteli,
Pružite nam sami lepo, golubovi naši beli!
Ova zemlja lepa j' zemlja, ali za vas nije, znajte!
Ne bi radi otimati, za to nam je sami dajte!
Imate li još što lepo? Gle, imate lepo ime!
Otkud vama lepo ime? Kakvo ime!? — Dole s njime!!
Gle, imate zdrave ruke! Vez'o bi vam, — a i ne bi',
Svet je čudan, pak će reći... Hajd', vež'te ih sami sebi!
Još imate zdrave oči! — Te s' moraju iskopati!
Naša j' ruka milostiva — sami ćete bolje znati.
Sad još život, više ništa! Grom i pak'o, život amo,
Jer mi nismo taki ljudi, da što silom otimamo.
Mogli bi vas sve u Dravu, il' pobiti sve iz topa,
Ali šta će svet da reče! Šta bi rekla Jeuropa!
Evo Dunav, eno Drina — a slobodna j' vaša volja,
Sad birajte gde će biti budućnost vam lepša, bolja.
A na ovom »b e l o m l i s t u« pismeno nam dajte samo:
»Umiremo svojevoljno!« — To nam treba da imamo!

N A V I R E N O Ć

Navire noć sve jače,
A vi gledate gore,
Ištete što je svače:
»P o d a r i, B o ž e, z o r e!«
— — — — — — — — — — — — —
Svanuće zora — hoće.
Prirodni redak to je,
Al' teško onom ko će
Stideť se noći svoje.

E X T E M P O R E

Sad ću nešto reći,
Pa kako mi bude:
L l j u d i t r a ž e s l o b o d u —
A s l o b o d a l j u d e.

P U Z O L O G I Č N O P O S M A T R A N J E

Pojedini ljudi
Ponos duha suze,
Pa do neke sreće
Mogu da d o p u z e.
Dopuze do plata
I do masnih zvanja,
Do vlasti, uzura,
Naimenovanja.

Dopuze do grba
I gospodstva sjajna,
Dopuze do dvora,
Do zlatnih kolajna.

Pak se onda šire
S nakićenim gruď ma.
— To se tako može
Pojedinim ljud'ma.

Al' narod ni jedan
Do narodne sreće
Dopuzio do sad nije, —
Pa ni od sad neće.

GVOŽĐE I ZLATO

(Iz simbola moje vere).

Gvožđe je crno,
Zlato je žuto.
Zlato je meko,
Gvožđe je ljuto.
Silnik se uvek
Uzdao u to;
Tim protivnike —
Mnoge ućuto.

Al' kad bi ljudi
Stajali kruto
Da ničje čelo
Nije pognuto —
Niť bi im crno,
Niť bi im žuto,
Niť bi im meko,
Niť bi im ljuto —
Ne bi im niko
Slobodu sputo.

Ja barem čvrsto
Verujem u to.

ETNI

Sve do juče gaziše te hudi
Bezobzirni ljudi,
Gaziše ti i glavu i pleća,
Gaziše ti i grudi i leđa.
Gaziše te i ljudi i žene,
Misleć: to su izumrle stene,
Gaziše te i s desna i leva,
Misleć: Etna nema više gnjeva.
Gaziše te i dečica mala,
Misleć: e si duhom malaksala,
Gaziše te volovi i jarci,
Gaziše te i sami magarci,
Tebe, Etnu, — milom bogu hvala! —
Gaziše te — jer si se podala.

A gle, danas, gažen se probudi;
Uzdahnuše uvređene grudi;
Dim pokulja na videlo dana,
Gusta para dugo uzdržana.
Riknu nešto iz dubine tvoje,
Ljudi, stoka strugnuše kud koje.
Plamen sunu, nebo se zažari, —
Gde ste stada, četnici, žandari!

Policijo, dođi pa zapreti,
Jest' — nije joj ni na kraj pameti!
Tako, breže, ozbiljni viteže,
Draga Etno, neka ti je sretno!
— — — — — — — — — — — — — —

Aj, da mi je, da te videt mogu,
— — — — — — — — — — — — — —
Da s' ogrejem tvojim svetim žarom,
Da te dugo, da te dugo gledam,
Svome rodu da te pripovedam.

ĆUTANJE

Jest, nekima ljud'ma
»Ćutanje je zlato«,
I vredi im baš toliko
Pošto je prodato.

E TO JE VEĆ NEŠTO DRUGO

A. Oh šta čujem, stara ludo,
Iz sela Uzdina, —
Prodao si uverenje
Za dve litre vina.
Sram te budi, sram te budi
Od dece i ljudi!

B. Molim, molim, gospodine,
Činite mi krivo:
Nije samo vino bilo,
Bilo je i pivo,
I slanine neke stare
I četir' cigare.

STRIŽICE

XXII.

Čujte vi ozgora
Oko carskih dvora,
Ne govor'te vi narodu:
»Ova ti je zemlja mati!« —
To on mora osećati.

NAROD

Al', boga vam, delije,
Diplomate krute,
Kad se čaša prelije,
Šta vam srca slute?
Krunonoše velije,
Kad ste baš u cvetu,
Šta mislite, zašto su
Narodi na svetu?

A, boga vam, gospodo,
Stara, nova kova,
Što hiljade gladuju
Rad vaših stolova;
Što vam silni robovi
Zlatne dane predu —
Šta mislite, zašto su
Narodi na svetu?

Protuve, što lažete
Svome gospodaru,
Da vas malo provoza
Na zlatnom bataru,
Čankolizi, kad ste već
Postignuli metu —
Šta mislite, zašto su
Narodi na svetu?

A dembeli, što-no se
Prosvete bojite,
Na narodu krvav znoj,
A vi se gojite!
Što pod rasom krijete
Samoživost kletu —
Šta mislite, zašto su
Narodi na svetu?

PITANJE

Oh, kaži mi, Nemanjo,
Slavo naša stara,
Oh, kaži mi, Dušane,
Kome nema para,
Kako znaste opstati
Bez ikakva kvara,
Pa još biti veliki
— A sve bez žandara?

ZAČUĐEN ANĐEO

(1879.).

Začudio s' gore
Anđo rajska mira,
Koji tamo razne
Želje registrira:
»No, na zemlji mora
Da je bruka velja!
Jer još dosad ne čuh
'vako ludih želja —
N. pr.
Izbavi nas, bože,
Od izbavitelja.«

ZAR NIJE TAKO?

Ko god gleda bistrim okom
Gde zastane, kud se krene,
Taj, kad vidi arsenale,
Mora kadšto da s'osmene.

Osmene se, jera lako
Dođe do tog umovanja:
I bez t o p a, i bez p u š k e
Može doći do p u c a n j a.

Šta je puta o b r u č p u k o,
Kad ga kačar vrlo s t e g o:
Kačara je tako šino,
Da je odmah zbunjen lego.

Top i puška jesu snaga
(Neki misle svemoguća),
Al' dobro je zazirati
I od s t e g e i o b r u č a.

OPSKURANTIMA

(1866.).

Možete li kratiť jeli,
Da ne diže stablo svoje,
Možete li i sneg beli
Načiniti crne boje!

De, zabran'te slavuj-ptici,
Da pesmice ne izvija!
Zapoved'te žalosnici
Ruži, da se ne razvija!

Rasterajte, ako j' moći,
Ljute munje kad zahore!
Zabranite crnoj noći,
Da ne rodi svetle zore!

Diž'te knute, diž'te biče,
I upnite kratke sile,
Primorajte orloviće,
Da ne lete, već da mile!

Ta zar misli vaša rđa,
Kad se hvata čista zlata!
Priroda je mnogo tvrđa
Nego lopte vašeg blata!

Priroda se lomit ne da,
Vreme ide, vreme leti,
A vi crni, lica bleda,
Vi ćete mu s' odupreti!!

Sejte laži, kujte mača,
Naručujte nebroj knuta,
Božja svetlost sve je jača,
A istina krči puta!

NE POMAŽE

(1866.).

I baštovan britvom hita,
Da podseca lozu, grane —
Al' zato se loza vita,
Drva zdrava ne tamane.

Dok je stabla, bit će grana,
Nit se šume britve plaše, —
A tako je isto, bane,
Kad se seku misli naše!

Sec'te, sec'te, jadne paše,
Tim će šire biti grane,
Širit će se misli naše
Podsečene, »štucovane«!

MRAK

Mislio bi čovek
Kad pogleda mrak,
Da je strašno moćan,
Da je silno jak.

To bi bilo naopako —
Al' na sreću nije tako:
Svećicu zažeži,
A mrak odmah beži.

ZMAJ JOVAN JOVANOVIĆ

SELO LIPCE

Reymont u svojim »Seljacima« tako živo opisuje selo Lipce, da ga svaki čitalac gotovo gleda, htio bi, da barem u ilustraciji vidi nesamo tipove onih seljaka, Maćeja Boryne, njegova sina Anteka, Jagne, Witeka, Kube, Hanke, Józie, Mateuša, kovača, kneza, župnika, — nego da se barem na kraju knjige nađe karta s nacrtom toga sela i da vidi kuće s ljesama, groblje, župni dvor, a u sredini sela jezero, oko kojega su po bujnim voćnjacima poređani seljački domovi pod debelom slamnatom strehom.

Zanimao sam se — kao prevodilac Reymontovih »Seljaka« — nije li tko u Poljskoj snimio to selo, donio njegov plan i fotografirao tipove. Nisam našao ništa, što bi se odnosilo baš na to selo, koje Reymont zove: Lipce. Čuo sam, da školsku mladež muče nekim zadacima, da moraju nacrtati plan toga sela, dakle: jezero u sredini, kroz jezero protiče rječica, a tamo, gdje ističe, nalazi se mlin, — tu voda pada, tu je Antek bacio Mateuša duboko u provaliju, dalje je preko mosta put prema uzvisini obrubljenoj šumom, oko jezera drveće, jedna mu je obala strma, u selo se ulazi drvoredom topolâ, iza crkve, koja visoko strši svojom zlatnom jabukom na vrhu tornja, dalje su talasasta polja. Mogu sebi zamisliti, kako su mladi čitatelji poljski crtali taj plan, i ja sam ga crtao, jer sam ga imao u glavi: tu je, kraj jezera, Borynina kuća, za njom štagalj i staja i svinjac, malo dalje, uz glavnu cestu, niz kuća: kneževa, kovačeva, Kłębova je malo dalje po strani, negdje na kraju sela kuća Dominikove, majke Jagnine, Šimekove i Andrijine, i tako sve po redu dalje.

Lipce je tako izgledalo u očima Reymonta, zapravo tako je prikazano Reymontovim perom prije 30 godina. Reymont je kao mladić proveo preko dvije godine u onom kraju, gdje se nalazi Lipce. Bio je pomoćnik nadzornika pruge između Krosnowe i Lipca godine 1891. i 1892., dakle prije četrdeset godina. Kako Lipce izgleda danas, gdje je to Lipce? Tražio sam Lipce i našao na mapi između postaje Skierniewice i Koluszki. Od Varšave nekih 88 kilometara malo selo, o kojem njemačka karta generalnog štaba iz godine 1915. veli, da ima 50 kuća. Tlo talasasto, kroz selo vodi glavna cesta u smjeru sjever-jug, vidi se crkva, nedaleko je groblje, glavna željeznička pruga Varšava—Skierniewice—Koluszki—Krakov prolazi odmah iznad groblja, željezničke postaje nema, rijeke nikakve nema, naokolo su šume, južno od sela vjetrenjača-mlin. Imena sela u okolici ista su kao i u Reymontovu romanu: Wola, Wólka, Słupia — zacijelo je to Reymontovo Lipce, u kojem nije bio nitko od poljskih literarnih historičara i kritičara, barem ga nitko nije uporedio s Reymontovim selom. Hoću da vidim autentično selo Lipce.

Što mogu vidjeti u tom selu? Prošlo je 40 godina, kako je tamo bio Reymont, 30 godina, kako je izišao roman »Seljaci«. Koliko je promjena

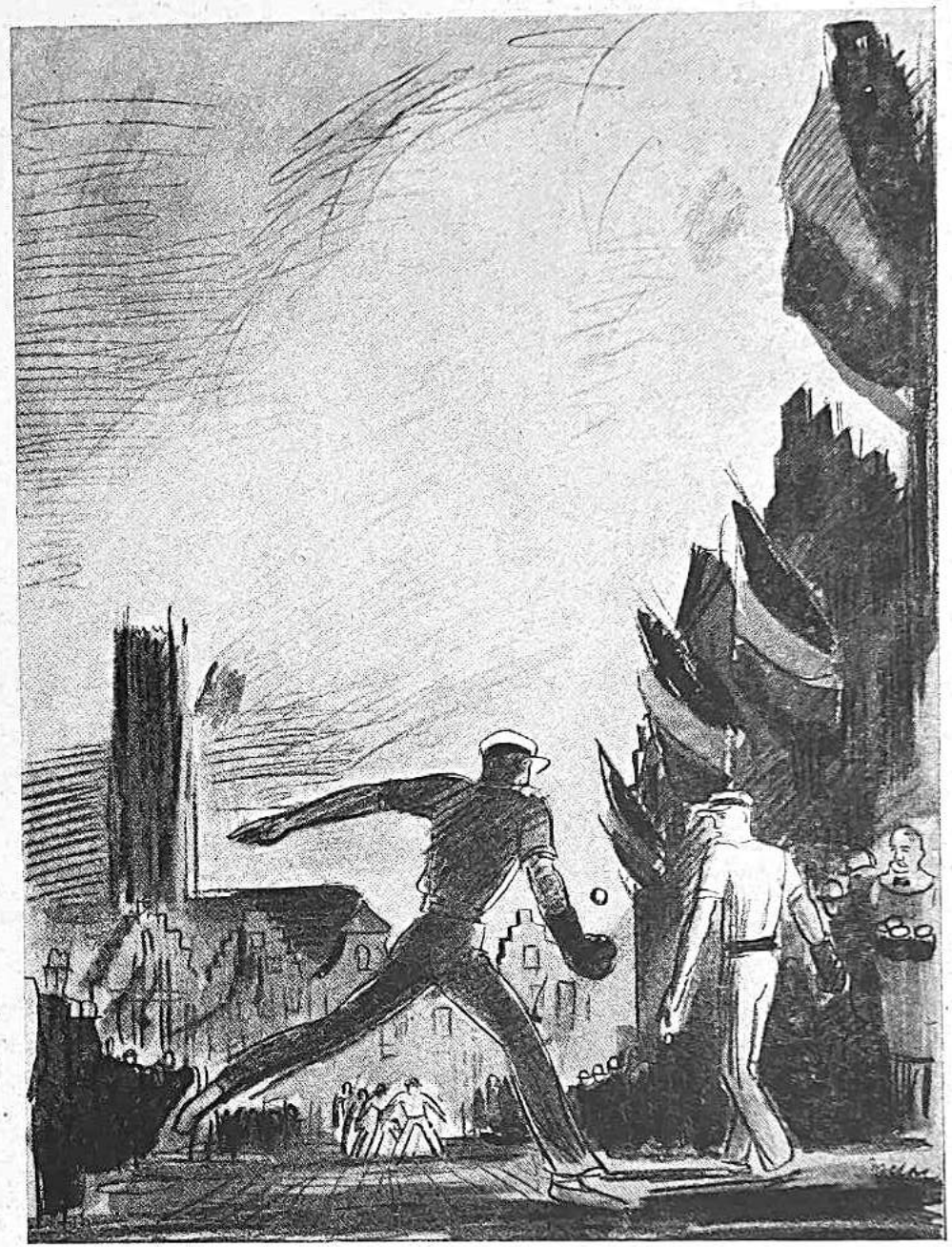

MILIVOJ UZELAC
Les Joies du Sport

moglo nastati u to vrijeme? Bio je i svjetski rat u pohodima u tom kraju sa svojom metlom punom požara. Možda su Nijemci spalili selo? Možda su posjekli drvored topola? Tu su od jeseni 1915. do jeseni 1918. sjedili Nijemci.

Kako se putuje u Lipce? Najbliža je stanica do toga sela Płyćwia; nekih 6 kilometara dalje leži Lipce. Treba uzeti u Płyćwi kola i odvesti se. Kasna je jesen, studeni, možda je i blato. Poveo sam svog slušača Waceka, koji već dvije godine polazi na moj lektorat, ali nekako mu slabo ide od ruke hrvatski jezik, bliža mu je literarna historija i napisao je posve dobar članak o rukopisima »Osmana« u Poljskoj. Wacek će mi pomoći, kad bude trebalo naći kola, ako dođe do nesporazuma s kime, jer on zna seljački dijalekt — iz ovog je i on kraja, koji se zove Mazowsze — a i zanima ga to selo, koje nitko od poljskih literata nije pohodio, kako on tvrdi. Pridružio nam se i atašê štampe, g. Mareš. I krenusmo u troje.

Dan svjež, malko, neznatno, hladan, oblačan, ali kiša ne prijeti. Kiše nije bilo već tri dana. Možda će biti suho. Mutno jesensko nebo.

Stigli smo nekoliko minuta iza 11 sati na stanicu Płyćwia. Kola nikakvih nema. Vele, da ni sela nema. Kao kod nas, kad se vozite u Zlatar ili u Bistricu. Postaja se zove Zlatar-Bistrica, ali nema tu ni Zlatara ni Bistrice. Vele, da je Płyćwia tamo desno negdje, ali da valjada ne ćemo dobiti kola, jer ljudi oru. A u Lipce? Pet wiorsta. Dakle ni 6 kilometara. Pješke ćemo.

I ulazimo u golu prirodu. Drveće je gotovo bez lišća, samo s breza još nije opalo. Na brezama je lišće požutjelo kao zlato. Borovi se zelene. Pod nogama nam pješčani put. Trava još nije uginula. Cvate vučjak žutim kao zlatica cvijetom. Čitava polja zlatnoga vučjaka. U Varšavi sam dan prije od seljakinje kupio to priprosto seljačko cvijeće. Lupinus, łubin, »zeleno đubre«, jer se polje, zasijano vučjakom, samo preore i vučjak služi kao gnojivo. Vidimo, kako na njivama dave teške grude zemlje zaorani vučjak, on izdiše pod teretom, žuti će mu lepirasti cvijet povenuti kad padne mraz, sagnjit će i bit će gnoj za raž. Gazimo kroz duboki žuti pijesak, prhak kao snijeg, a težak kao da greznemo u blato, duboki kolosjeci protežu se kroz pijesak kao da su isklesani u kamenu, a možda će ih prvi vjetar zasuti. Mareš, Hercegovac, Mostarac, junački korača naprijed, kao da se penje po stijenama, Wacek vuče moje koferče sa zairom, pa izgleda kao neki brijački pomoćnik, a ja tražim cvjetiće po zemlji i brojim sve živo, što se nalazi naokolo. Preletješe tri vrane, jato golubova, uz put rastu niski borovi i borovica sa dozrelim crnim, već mekanim bobicama. Neko nisko bijelo cvijeće s drobnim štitastim cvjetićima, jedna divlja maćuhica, tamno-plava s tužnom žutom

mrljom, koja ju je poprskala nepravilno. Penjemo se na uzbrdicu i pred nama je Reymontovski vidik: daleko protegnute njive, neke zelene od zimskog usjeva, neke crne, nedavno poorane, kao golemi komadi razapetih ponjava na trbušastom tlu, koji se desno i lijevo savija i skriva. Tamo je nešto kao livada u liniji zaobljenoj, kao da ju je istokario majstor tokar, a nad njom gajić od dvadesetak breza, mladih još, a tako zlatnim lišćem okićenih, da se čine kao neka hotimična dekoracija doline. Daleko, na rubu horizonta tamno-pepeljaste šume. Lijevo ore seljak. Pitamo za put, za svaku sigurnost. Tamo je neka prodolica, put se usjekao. Seljak veli, da krenemo onim »bijelim« putem, a to znači: pješčanim ravnim putem prema zapadu. Stižemo do razdaleko porazbacanih kuća, oko kojih strši drveće voćnjaka. Selo Wola Drzewiecka. Sva sila glečerskih morena leži uz put, služe kao ograda, strše iz njive kao da ih je netko posijao. To je skandinavsko kamenje, što je ovamo dospjelo s golemim plasinama, ležalo na ledenim naslagama možda i hiljadu metara nad ovom sada procvjetalom maćuhicom, a onda se polagano skliznulo do dna, gdje sada leži nepomično možda već stotinu hiljada godina. Crveno kamenje, granit, sijenit, što li je. Ima ga sitnog, kao šljunak, izlizanog, glomaznog i amorfnog. Nad nama preletješe jarebice uz oštar zvižduk, onda neka golema svraka, što li je, uzleti i spusti se iza crnih brazda. Kraj nije idiličan niti sladak kao naše Zagorje. Nije ni sentimentalan kao Srijem, nego je ozbiljno tužan. Taj dojam ozbiljne tuge daje tom kraju svinuta linija njegove plastike, koja nije dovoljno kratka, da na gledaoca djeluje idilički, ni dovoljno rastegnuta, da osjetimo širinu i bezbrigu, nego se ona savija tako, da se nigdje ne prekida, nigdje ne iznenađuje, a talasasto teče u nedogled. Iz željeznice izgleda ovaj kraj posve drukčije. Gotovo kao ravan. A ovo je sve prije nego ravno. Nije grbavo kao u praporastom Srijemu, nije dosadno kao oko Bjelovara, nego nekako — ako se može reći — zdjeloliko — kao da je netko poslagao izvrnute zdjele jednu na drugu, različite veličine, i male i velike, pa to protegnuo u istom pravcu i u beskrajnoj daljini, a da ipak nije stvorio jednoličnost, ali ni romantičnu šarolikost, kao što je ima na pr. okolica Wilna. Tu tugu potencira i mutno nebo i grupe drveća, što rastu neobično visoko, čas tu, čas tamo. To su većinom borovi i bagremi, a među njima zlatne breze, koje su u proljeće djetinjasto-tužne, a u jesen svečano sumorne, posve u zlatnom lišću, te im se ne vidi bijela svilena kora. Ovdje breze nisu tako visoke ni tako bijele kao dalje gore na sjeveru, gdje su veličanstvenije i još tužnije, gdje su pravi rekvizit groblja.

Kuće stoje mrtve. Pokrite debelom slamnatom strehom, drvene, modro obojadisane, s dva ili tri prozora, a na prozoru cvate golema pelar-

gonija, koja ne dopušta da se prozor otvori, jer bi se tom prilikom sva izlomila. Oko kuće živad; najviše kokoši i purana, po koja biserka i guska.

Opet smo u otvorenom polju. Neko žensko čeljade pase dvije crne krave, gdjegdje pasu ovce. Po tri, po pet. Napokon nam ususret dolaze kola. Na kolima dječaci s knjigama. Vraćaju se iz Lipca, gdje su bili u školi. U Reymontovo vrijeme u Lipcu nije bilo škole, djecu je učio Rok, legendarno biće, napolak prorok, napolak svetac, simbol zasužnjene Poljske. Malo kasnije susrećemo dječaka kao potočnica plavih očiju.

— Je li daleko Lipce?

— Tu je Lipce, ali staro je selo kod crkve, iza pruge.

— U koji razred ideš?

— U peto odjeljenje.

— Kako se zoveš?

— Stefan Marcinkowski.

Očekivao sam kakvo seljačko ime iz Reymontovih »Seljaka«, a ne gospodsko na -ski. Da je barem bio kakav Bylica, Kobus, Wachnik, Płoszka, Balcerek, Kłąb, Pacześ, Goląb ili Boryna, bilo bi mi draže.

Kraj puta je mala zidana kapelica s četiri svetačka lika prema četiri strane svijeta. Dovoljno strašno, ne neukusno, nego strašno sadjelani Isus, a da bi se moglo posumnjati u primitivizam umjetnika. Dalje križ, visok možda 10 i više metara, s minijaturnim raspelom na vrhu, a kraj križa četiri ariša, larix polonica, sa sitnim češerima, visoka četiri ariša kao četiri golema Golijata, viša od križa. U noći mora da oni domamljuju ovamo sablasti. Neprijatni su i po danu. To je ona slavenska poganska linija prikazivanja božanstva kao grdobu i kao okrutnu neku nakazu, kao strašilo, kojemu se treba moliti samo za milost i za oproštenje grijeha počinjenih i nepočinjenih. Slavenski bog nije bog ljubavi ni milosrđa; on je grom i mrak. Piorun i čort.

Dolaze nam u susret djevojčice. I ove se vraćaju iz škole, ali stidljivo (ili bojažljivo) skreću na drugu stranu puta. Približavamo se željezničkoj pruzi, silazimo i uspinjemo se do kućice željezničkog stražara. Povenulo grmlje kupine, neke zelene šibljike, sitni cvjetići neke vrste titrice, krtorovine, napokon stražarska kućica i pruga. Iza pruge je pravo selo, staro selo Lipce. U toj je kućici, ili je u takvoj kućici boravio Reymont prije 40 godina kao pomoćnik nadzornika pruge s mjesečnom plaćom od 10 rubalja. Tu je smišljao svoje prve literarne radove.

Na stražarskoj je kućici broj 56. Kraj nje stari istruli željeznički pragovi, rampa je spuštena. Tu će nam puknuti vidik na Lipce, na crkvu i na selo, što je utonulo u granju voćnjaka, na jezero usred sela, a daleko tamo lijevo vidjet ćemo novo naselje, kraj šume, malo bliže, bit

će mlin, pred nama ravno mora izviriti četverokrila vjetrenjača, — još samo čas, dok prijeđemo preko pruge. Čuvar pruge ljubezno razgovara, ali pomnjivo prati ova tri čudna pješaka. Prijeđosmo prugu. Gdje je vidik?

— Je li to Lipce? — osvrćem se i pitam čuvara iz kućice broj 56.

— Da, to je. Desno crkva, lijevo groblje.

Eh, a gdje je vidik? Kroz visoko drveće vidi se šiljasti toranj. Šiljast, kao stožac na četiri ugla. Wacek mi je pročitao iz svojih bilježaka, da je to crkva iz godine 1500., koja je kasnije izgorjela, pa je obnovljena 1744. Dakle mora da je neki barok barem, a ovo tu pred nama hoće da bude gotika, što li, s nekom škriljevačkom bojom. — Lijevo je groblje. To je park s visokim drvećem. Ulazimo na niska zelena vrata. Drvena kapelica, više široka nego visoka, nad njom se nadvilo granje bagrema i breza. Na brezi sva sila ptičjih gnijezda. Kapelica gotovo crna, drvena, sablasna, kao neka kokoš olovne boje, mrko sjedi. Neugodno groblje. Pred 8 dana bio je Dušni dan. Grobovi između drveća iskićeni smrekovim grančicama, cvijećem i vrpcama od papira. Napisi će mi odati imena Reymontovih junaka. Možda tu, zacijelo tu leži Boryna i možda onaj prorok Rok, što je znao pričati o konju i o bogatašu. Nekoliko kamenitih nadgrobnih spomenika s gospodskim imenima, a malo dalje seljački grobovi s drvenim križevima, bez napisa, samo datum smrti nevješto stoji urezan u žuto drvo. Negdje je i ime i prezime. Našao sam ga! S lijeve strane piše okomito, uzduž križa, a ne na ramenima križa, ovo: Roh Leleski żył 73. Možda je to grob onog polusveca Roka, koji je živio 73 godine. Zašto ne bi bio? Reymont ga zove Rocho, prezimena mu ne spominje. Zašto se ne bi zvao Leleski?

Wacek se dugo zadržava duboko u groblju, snima fotografskim aparatom neke grobove, a nama se žuri u živo selo. I opet očekujemo vidik. Vidika nema. Pred nama ravno desno i lijevo, iza crkve i iza župnoga dvora, nekoliko kuća s krovovima od pocrnjele slame, nema jezera, nema voćnjaka. Pred nama cesta široka, od ubita kamena. Zbunjen sam, idem uznemireno kraj potleušica i tražim jezero. Jezero! Tu će biti Borynina kuća. Gdje je rijeka, rječica, potok barem, ili potočić?

— Eno jezero! — klikne Mareš i pokaže na lijevo.

— Što je to? Jezero? Bara, kaljuža, što li?

O! Don Quijote! Ti bi tu vidio jezero, možda i ocean! Mjesto Reymontova jezera vidim neveliku baru ograđenu nasipom od zemlje i švedskih morena u pravom kutu, u »jezero« se uvukao prud šljunka i čini ga još manjim. One strme obale, s koje su se rušili pobožni seljani za vrijeme procesije na Brašančevo, tolika je naime stiska bila na cesti, one strme obale nema. Nema ni onog drveća uz jezero, što ga spominje Reymont, gdje su žene prale rublje, da je cijelo selo odjekivalo od nji-

hovih pratljača, ni onog drveća nema, gdje je Jagna plakala, a Mateuš ju tješio, kad ju je osramotio knez, — šta više, čuo sam malo kasnije od krčmara, da u tom selu nije nikada ni bilo seoskog kneza, a ni općine, kao što je ni danas nema. A gdje je Borynina kuća? Nikada u Lipcu nije bilo Boryne. O, Bože! takav osjećaj podrezanih krila mora da ima gusak, kada konstatira, da baš nimalo ne može letjeti.

Pođosmo u krčmu na ručak. Krčmar, mlad čovjek židovskoga tipa, zna, da je Reymont opisao Lipce, ali on ne zna ni za jedno ime Reymontovih junaka. Niti ta krčma nije ona krčma od prije 40 godina. Ona prava krčma nalazila se preko puta iza nekog dućana. Doista, tamo je neka podrtina s nekim raspalim ulazom sa stupovima. Pođosmo onamo. Obiđosmo kuću. Vidimo: trap za krumpire — dobro! slaže se, hlijev po svoj prilici — vidim slavno »ogacenie«, kojega nisam znao s poljskoga prevesti — krumpirovim vriježama »zagaćen« drveni zid, a vriježe stegnute kolcima. Filološki razmišljam o tome, koju vezu ima ta riječ s našim gatom ili molom i s našim gaćama. Zacijelo to znači zaštita. Krčmar Franciszek Ogrodniczek nije više krčmar. Bio je za Reymontovo vrijeme krčmar, poznavao je, veli, Reymonta, dok je Reymont bio pomoćnik nadzornika pruge. Njegova je krčma bila ona krčma, koju je Reymont opisao. Tu se plesalo. Samo je krčma onda bila mnogo veća. Širila se prema jezeru. U jezeru se naš Ogrodniczek kupao, dok je bio mlad. Sada mu je 68 godina. Bio je krčmar prije 42 godine.

— Kako je s tim jezerom? — pitam, a čini mi se, da Ogrodniczek ne laže, nego da samo polaguje ili pomalo farba, štono se veli:

— To je jezero prije njemačke okupacije za vrijeme rata bilo mnogo veće. Išlo je sve do pred kuće. A duboko je! oho! ovako duboko! — veli stari Ogrodniczek i pruža u vis ruku. — Onda su Nijemci uveli pravo sajma u Lipce i zatrpali su nasipom dio jezera, pa je tu sada sajmište, gdje je bilo jezero. A drveće? Drveće se smrzlo za ljute zime. — A rijeka, a mlin? — Ne, mlina nije nikada bilo, a rijeka je bila, kad se na proljeće topio snijeg. — Ne razumijem tu rijeku, ali svejedno, hajdemo dalje!

— Gdje su bujni voćnjaci?

— Smrzli su se za ljute zime.

— Gdje je Borynina kuća?

— Nije bilo Boryne u Lipcu. Boryne su u Krosnowoj.

— A Kłąb?

— Kłąb je bio tu, u Lipcu. Eno njegova kuća. No, sada više nema te porodice — i pokazuje potleušicu s jednim prozorom, okrenutu prema nekadašnjem jezeru.

— Postoji li predaja o nekom starcu, koji se oženio s mladom djevojkom, koju je volio njegov sin i koju su zatim istjerali iz sela?

— Ne, ne znam o tome ništa. Moguće. Ja ne znam. Možda znaju u Krosnowoj. — Da putujemo u Krosnowu? — pomišljam.

I tako saznajemo, da je nešto bilo, a mnogo više toga da nije bilo, a ako je i bilo, nije se više spominjalo. Seoski je život nemilosrdan prema tradiciji. Ni imena pokojnika ne ispisuju uvijek na nadgrobnom križu. Ne pamte imenâ. Unuk ne zna, kako mu se zvao djed. Mati zaboravlja imena pokojne djece.

Tko još može da dade kakve upute? Župnik? Stari je župnik bolestan, leži u bolnici u Varšavi, no on nije tako star, da bi pamtio unatrag 40 godina. Novi je župnik tek došao. Možda orguljaš? Orguljaš i crkvenjak! Onaj slavni Ambrozije s drvenom nogom, za kojega veli Hankin otac Bylica, najstariji možda čovjek u selu, da je Ambrozije, koliko ga on pamti, oduvijek bio star. Dakako, Ambrozija više nema, kao ni Bylice, ali možda je štogod poznato orguljašu.

Idemo u župni dvor. Župnik je otputovao baš danas u Varšavu. Orguljaš je tek 22 godine u selu. Zna, da je Reymont napisao knjigu o tom selu. Prije dvije ili tri godine, reče, bio je tu neki Madžar, prenoćio je kod bivšeg župnika, obilazio po selu, ali iz Varšave nije dolazio nitko. Onaj je Madžar prilično govorio poljski.

Taj Madžar je prevodilac »Seljaka«, pomadžareni Slovak Tomcsányi, — to smo odmah pogodili. Od Poljaka se nitko nije zanimao za Lipce. Njima je dostajalo samo djelo. A možda imaju pravo. Reymont je mogao izmisliti ime selu, da ga nitko i ne pokuša tražiti. Jer je ostavio ime Lipce, ne slijedi iz toga, da je ljude uzeo iz toga sela. On nije pisao povijest, nego je napisao roman o p o l j s k o m selu, koje nije moralo biti jedno, jedino, i to baš ono, koje se zove onako, kako ga je on nazvao. Zar se baš u ovom selu morao nalaziti Witek, varšavsko nahodče, zar je baš tu morao Kuba sebi odsjeći sjekirom nogu? Tko bi znao, gdje je Reymont vidio Jagnu! Gdje je sreo njene divne plave oči i vidio zlatnu njezinu kosu? Je li to važno?

Stojimo pred kućom, gdje je navodno nekoć živio Kłąb. Wacek fotografira dječaka, koji ima oči kao Jagna.

— Kako se zoveš?

Józef Supera — odgovara dječak i protiv pravila poljskog jezika naglašuje prvi slog svog prezimena.

Gdje li su djevojke ovog sela? U polju. Kraj ovaca, kraj krava. Dakle ipak kao kod Reymonta.

Kroz selo vodi dugački široki put. Uz put su skromne kuće, streha od slame, pelargonije u prozoru, u ljesama kokoške, purani i guske, a na kraju sela skreće put na desno. Topole! Topolov drvored! Tu je doista. Među topolama ima doduše i breza, ali napokon nešto autentično. Tom se alejom vozio Boryna u Tymów, tu su žene čekale povratak muževa

iz zatvora, tu se srela Jagusia s orguljaševim sinom, tom su alejom nju izvezli iz sela na kolima đubreta. Drvored je kratak, drveće neobično visoko, pogled iz drvoreda na selo podsjeća na naša sela u Posavini, ali valjada su ovako izgledala u doba autora »Satira iliti divljeg čovjeka« — s izuzetkom nekih novih drvenih zgrada za školu i policiju.

Gledam na tu — recimo — ulicu, široku kao u našem slavonskom selu. U daljini je šiljati crkveni toranj, na kojem nema Reymontove zlatne jabuke, desno i lijevo leži možda dvadesetak kuća, razdaleko smještenih, ali u pravcu ulice, na cesti, daleko, lijevo, stoje kola, naručena i za nas spremna, da nas odvezu natrag u Płyćwiu, po koja kokoš uz put, dva momka prelaze preko ceste i prolaze kraj nas. Jedan nizak, a drugi vitak, s izrazom tuge u očima, kako ga imaju najtipičnija poljska plemenita lica. Sjetio sam se Reymontovih djevera s Borynine svadbe, kako su išli tom cestom. Bilo ih je šestorica.

»A svi momci mladi, stasiti, kao borovi vitki, u pasu tanki, u plećima široki, plesači žestoki; govorom ponosni, u tučnjavi valjani, s puta nepomični — sami koljenovići, gazdinski sinovi. — Koračali su posred puta, svi kao jedan čovjek, rame do ramena — da je zemlja tutnjila pod nogama, a tako radosni, svatovski i lijepo dotjerani, da su im sve treptale na suncu prugaste hlače, crveni prsluci, kite vrpcâ na šeširima, vijoreći se na vjetru kao krila, surke bijele... Podcikivali su žestoko, zapjevali veselo, stupali oštro i išli tako burno, kao da se digla mlada šuma i s vihrom poletjela...«

Gdje je danas ta nošnja s prugastim hlačama? Nema je. Samo starije žene nose još prugaste suknje, a nedjeljom se, vele, i djevojke oblače u staru narodnu nošnju. Muškarci su je napustili posve. Nema ni starih mjerâ u krčmama. Tražio sam od starca Ogrodniczka četvrtak ili polučetvrtak, za uspomenu. Nema, reče, a možda i ima, reče, negdje na tavanu. Da je znao, da ćemo doći, spremio bi, pronašao bi. Trebalo je telegrafirati u selo bez telegrafa, da tražimo jedan prazan fraklić. Ne, nema gotovo ni traga onom životu otprije 40 godina.

Vraćamo se do crkve. Crkvu pregrađuju. Pregrađuju u neku protestantsku gotiku, u neku crno-crvenu strahotu. Pred crkvom je stari niski drveni zvonik kraj golemog hrasta i vanredno visoke jarebike, s koje je opalo lišće, samo vise crveni grozdovi na grančicama. Zacijelo će posjeći i hrast i jarebiku. U crkvi pustoš, neukus, koji se kod nas zove: tirolski. Dva krasna barokna sveca spremljena su u kut ispod kora. To mora da bude tako. Tako se »restaurira«.

Čekaju kola na nas. Improvizirana sjedala od starih krpara, jedan konj, kljuse zapravo, mladi krčmar će da nas poveze natrag pješčanim putem.

U zadnji nas je čas zadržao redar. Čvrst, svečano odjeven mladi čovjek, vanredno uljudan. Nije bilo mnogo vremena.

— Gospoda fotografiraju po selu? — pita on.

— Da, evo naša imena i naše adrese — dajemo svoje posjetnice.

Mladi redar (ili žandar?) vrlo uljudno zahvaljuje. Sada tek osjećamo, da nismo u Reymontovom Lipcu, gdje su ruski žandari progonili Roka, nego u novom, izmijenjenom Lipcu, gdje bi možda također žandari progonili Roka. No Rok je nepotreban. Lipce ima dvije školske zgrade.

Sjedamo i vraćamo se putem, kojim smo prošli pješke.

Polazimo s mjesta, gdje je 1917. godine u ovoj selendri dignut spomenik najjunačnijem Poljaku, Tadeušu Kościuszku, spomenik skroman — nekoliko morena poslaganih jedna na drugu — ali ipak za vrijeme okupacije njemačke podignut. Rekoše nam, da su htjeli podići i spomenik Reymontu, na onom »jezeru«, što su ga Nijemci radi marvinskog sajma suzili, ali da... »naši kompetentni faktori...« — obična fraza! Zašto da Lipce diže spomenik Reymontu, kad je Reymont podigao Lipcu spomenik trajniji od njihovih lipčanskih kuća i potleušica!

Vozimo se pješčanim putem do željezničke stanice. I putem se čudim: zašto je Reymont zatajio u svom romanu, da kroz Lipce prolazi željeznica, iako se ne zadržava na toj postaji, jer te postaje nema, niti će doskora biti. On, koji je baš na željezničkoj liniji Krosnowa—Lipce radio, nije ni riječju spomenuo, da kraj tog sela jure i brzi i osobni i teretni vlakovi, na toj najživahnijoj pruzi u Poljskoj.

Stižemo na postaju Płyćwia u zadnjoj minuti, u zadnjoj sekundi. Jedva iskočismo iz kola i bez karata utrčasmo u vagon, već je vlak pojurio prema Varšavi. Bezobzirno, po dužnosti, kao što je i sav život prirode ravnodušan prema čovjeku. Ostavili smo breze i tužno groblje i skromne kućice i topolovu aleju.

I tek sada, kad sam vidio Lipce, kad mogu sebi zamisliti nekadašnje Lipce po ovim jadnim ostacima, što još traju nakon 40 godina, tek sada — uspoređujući ono, što postoji i što je postojalo u realnosti, s onim, što postoji nepromjenljivo u romanu »Seljaci«, tek sada mogu da vidim golemu dušu i bujnu maštu Reymonta, koji je stvorio ono veliko djelo. Kako je često malen podstrek potreban, da se stvori veliki čin! Između Reymontovog sela Lipce i onog realnog sela Lipce veća je razlika nego između sunca i mjeseca.

Uza sve to, što znam, da Jagna nije nikada bila u tom selu, osjećam, da to moje znanje nije važno, a nije ni potrebno, i vjerujem, da je ipak živjela i trpjela u tom selu, credo quia absurdum.

JULIJE BENEŠIĆ

PJESME

MATURA

Dvadeset uskih mladića kišovitog mjeseca marta
polažu ispit i zrelost pred komisijom.
Soba je vlažna i bijela.
Profesorska tijela
za stolom zelenim sjede s misijom.

»Dulce ridentem Lalagen amabo«
Tog đaka bi ipak trebalo srušiti.
Konačno netko mora iz principa da padne:
divno bi bilo svršiti i pušiti.

Mladići napinju mozak. Prsti im blijedi ko kreda,
na ploči arapskim brojkama računaju: strah!
Soba je mučilište, iz kojeg izlaza nema,
u ovom prostoru nijednog srca nema.

Sretnija djeca polažu zrelost u junu,
za ovu ratnu djecu određen je mart.
Pa ako ne padnu danas, past će izvjesno sutra —
ovo je samo vježba i, recimo, prvi start.

I zato uime zakona proglašujemo zrelim
za život, za rat i za visoke škole
pedeset od sto ovoga razreda!

»Te Deum laudamus«. Djeca se Bogu mole.

ČASNIČKI ISPIT

Jašiti preko prepona, jaruga i potoka,
biti u sedlu čvrst kao konjanik od kamena,
balansirati uzdama kao djevojka pamukom,
horizontalne golijeni, vertikalna ramena.
Razgovarati s konjem, biti u konjskoj milosti,
i nakon teškog galopa čudit se svojoj čilosti,
te položiti ispit deveti od dvadeset
i biti zrio za frontu kao voće u jesen:

poznavati oružarstvo, taktiku, reglaman,
slutiti, da je svako znanje uzaman...

Konačno postati vodnik i druge voditi.
I kataklizmama
bez kormila broditi.

Jer, što može srce mlado i umorno
u doba ratničko i, kažu, sumorno?

Položiti ispit — biti u konjskoj milosti
i nakon strmoglavog galopa čudit se svojoj čilosti.

BALADA O SATNIKU BALOGU

Prema verziji ognjara Tišljara

»Ima širokih prsiju, koje se smrti ne boje,
na fronti takva prsa koliko i topovi vrijede.
Na ovim prsima šrapnele kao pčele se roje.«

Slušaju jednogodišnji i dobrovoljno blijede...

»Što znači živjeti bez herojstva i slave?
Konačno lijepo je nogu u borbi izgubiti.
Pa kada se vratiš, o kada se u zaleđe vratiš·
prema zasluzi mlade će te žene ljubiti.«

»Satnik Balog, komandant minonosaca,
pred streljačkim je jarkom prsa nosio.
Na čelu topnika, voda plamenih kosaca,
on je neprijatelje kao žito kosio.«

U osamnaestoj godini svaka je priča živopisna —
slušaju jednogodišnji i dobrovoljno blijede.

U ono vrijeme priča o satniku bješe propisna.

(Iz ciklusa »Refleksija na 1917. g.«)

MIROSLAV FELDMAN

PROBUĐENJE

Za njim se u grohotu upaljenih žarulja povalio grad. Ne pružaju za njim kažiprste i ne prostiru preda nj smiješak.

Sumrak je razapeo vlažni kišobran neba.

Jelik: šumica japanskih kuća. Svaka jela sliči na japansku kućicu. Njene se grane njišu i zvone kaplje kiše: mala gejša pjeva pod krovom zelenih grana i zvoni njen glas uz zvonjavu instrumenta.

Gejšine oči su divne: u njima je vječan smiješak, a u tom smiješku tuga.

Njene su grudi: dva mirisna oblaka tajni, dva bijela oblaka japanskog neba.

Njene su kose tamne i teške. Mrtvački tamne.

Smiješe se i plaču njene oči, mirišu tajnom njene grudi i njene mrtvačke kose privlače vrat.

Sjedi gejša kao Budha pod čudnim japanskim krovom, bijeli se njeno raskošno tijelo i iz njega izvire zvonjava pjesme.

Jasno se ocrtava krov: kao da se stala ptica na pticu raširivši tamna krila.

Iza tih krila skriva se mjesec, zlatni japanski mjesec, i ona su još tamnija, još jasnija.

Pjesnik je hodao tiho — i ozvanjali su poljupci blata o potplate. Kaplje kiše su zvonile, i magla je obavijala jelik.

— Ne, nema mjeseca! Nema gejše. Nema ničega! Sve je tužno, sve je prazno, i sutonski sivo!

Ozvanjali su poljupci blata i odurnošću su prožimali njegovu nutrinu. Ovo je sjeverna zemlja. Tužna sjeverna zemlja. Vječna magla, vječna kiša i vječna tuga!

Tu smijeh zvuči kao plač, pjesma kao jecanje, usklici kao kletve.

Tu su žene tužne: njihove su oči plave i zamagljene suzama. Njihov je smiješak usiljen, a njihove radosti namještene. One su najtužnije, najljepše, najumnije, najbliže i najudaljenije žene za jednog sanjara.

Pjesnik je hodao s bolnom i slatkom prazninom u grudima.

Na cesti, kraj šumice, stajala je divna i tužna žena. Žena sjeverne zemlje. Ona je tako daleka i tako bliza!

Brzo su ozvanjali poljupci blata i mlazovi kiše udarali mu u lice. Sanjar je bježao. Za njim se povalio bludnik grad u grohotu upaljenih žarulja. Stoji tako žena i ne miče se. Tamna je, tužna i pokisla; kao jela pod kojom se nalazi.

Bježi pjesnik i žena je sve bliža.

On će pasti pred nju, on će zagrliti njena koljena, i oni će zaplakati. U njene hladne i bijele dlanove prosuti će suze bola, nerazumijevanja, samoće i tuge.

Bježi pjesnik i pruža ruke i smije se i plače.

— Zdravo druže!

Njegova je ruka nestala u šaci čvrstog i mladog radnika. Njegove su suze padale na njihove zagrljene šake vruće kao kaplje goruće svijeće.

— Zdravo! — bučno je odgovorio i glas mu je bio čvrst.

Uz rub ceste mahali su radnici krampovima, motikama i udarali. U kanalu je gorjela velika crvena svjetiljka i polijevala crvenim svijetlom kanal i ljude. Mladog radnika i sanjara.

Radnik izvuče mučke ruku, pograbi kramp i zamahne.

Pjesnik se okrene i zakroči.

Njegovi su koraci udarali čvrsto i odlučno, a udarci krampova su zvonili kao jeka.

Vraćao se gradu.

IVAN KOVAČIĆ

POVRATAK

Kroza ružičnjake i bijednost beskućnikâ
Nošah napunjen krčag čamotinje i tuge gnjile.
Na dnu ogledala mutna prikovani lelujavi traci
Crvenih lampiona uz obalu prljave rijeke.

Dugo ne vidjeh šumu, mjesec i lastavice.
(Izjutra će pod prozorima javor šumiti. —)
O, zašto me zapitkuju kod povratka:
Šta si nam, brate, za spomen donio?

Grad je čador bludnikâ i sijedi krvoločnik,
Grad je kaljuža svinjska, bezazlene moje.
On mrvi krhka srca za stolom gostionice,
On gnjete i lomi kosti gvozdenom šakom tvornice.

Umukni, Marijo slatka; uzaman kršiš ruke!
Zaista, meni se žuri u polje mojega oca
Gdje sestre moje žanju prezrelo žuto žito.
Prolazit ću hitro milim strništem — do umora, do teškog umora.

Ispred mojih nogu, naglo preplašena,
Poletjet će uvis prepelica sita.
Ja nisam kobni ptičar, što vreba skriven u lišću;
Na povratku samo ja plačem usred žita.

DVORIŠTEM IDE BOLESNI BRAT I KAŠLJE

topoću konji s potkovama u štali
hrapavo ržu
lajanje pseće utihnulo
sunce je zlatnim resama obrubljeno
djeca svijaju grane kljukom lješnjake beru
šareno tele bleči
kokot s nagnutog plota krilima lupa
zarđan lemeš čeka ruke orača
zaludnik na sjeniku ležim
kroz pukotine crepovlja vidi se ljeveno nebo
nad kućom nad usjevima
kuknjava
dvorištem ide bolesni brat i kašlje

DRAGUTIN TADIJANOVIĆ

O TRISTOGODIŠNJICI TVORCA FRANCUSKE OPERE

Iean - Baptiste Lully (29. 11. 1632. — 22. 3. 1687.)

Kao što nijedan umjetnički fakat većega značenja, tako nije ni francuska opera 17. vijeka nastala iznenada, kao spontani produkt umjetničkog života. Naprotiv, ona je nastala kao rezultat dugih i mučnih pokušaja i kao spajanje veoma raznovrsnih umjetničkih elemenata. U prvim počecima svojim slučajni rezultat arheoloških nastojanja umjetnika-amatera u Firenci, koji su oko god. 1600. nastojali da uskrise na nov život starogrčku dramu, opera je u toku narednih decenija prošla u Italiji značajan razvitak. Od intelektualističnog eksperimenta ona je postala prava nacionalna muzička i scenska forma; čitav niz velikih muzičara, kao Monteverdi, Luigi Rossi, Cavalli, Cesti, Aless. Scarlatti i mnogi drugi, davao je u ovoj formi mah svom originalnom muzičkom talentu. Opera postaje forma, u kojoj se talijanski scenski genij najpotpunije izriče. U Francuskoj je slika sasvim različna. Francuza, od prirode racionalista u umjetnosti, morala je nužno da vrijeđa talijanska koncepcija opere, koja muzici i njezinim zahtjevima pušta apsolutnu supremaciju u sklopu umjetnosti riječi, zvuka i scene, koji sačinjava operu. Saint-Evremond, jedan od najduhovitijih zastupnika racionalističke estetike francuskog 17. vijeka, daje ovom pogledu tačan izraz u poznatoj svojoj poslanici o operi. »Ima«, kaže on, »u operi jedna stvar, koja je tako protivna prirodi, da vrijeđa moju imaginaciju, a to jest, da se pjeva čitav komad, od početka do kraja, kao da su se lica, koja se prikazuju, smiješno dogovorila, da će u muzici obavljati i najobičnije i najvažnije poslove svoga života. Zar se može zamisliti, da će gospodar pjevajući zvati svoga slugu ili dati mu neki nalog?« Ne treba tek spominjati, da je rezoniranje Saint-Evremonda i tačno i krivo u isti mah; tačno s gledišta t. zv. zdravog razuma, ali potpuno promašeno, ako razmislimo, da zdrav razum i intelektualno rezoniranje u ovoj stvari uopće nemaju odlučivati; čula i fantazija imaju svoj vlastiti život, koji se ne upravlja razborom. Već se iz ovoga primjera vidi, kako se različito shvaća, u Talijana i Francuza, osnovni problem scenskoga spoja muzike i drame. Antipatija prema talijanskoj koncepciji opere imat će međutim za francusku umjetnost nadasve važnu posljedicu. Dok talijanska opera u ono vrijeme preplavljuje čitavu ostalu Evropu, dok na svim kraljevskim i kneževskim dvorovima od Beča do Londona i od Mannheima do Petrograda dominiraju i razmeću se talijanski pjevači i instrumentisti, Francuska jedina uspijeva da stvori svoj vlastiti tip muzičke drame, koji će biti u skladu s posebnim zahtjevima francuskog jezika i prozodije i koji će, vezujući elemente i francuske i talijanske umjetnosti, spajajući

horeografski elemenat, koji je u francuskom teatru oduvijek igrao važnu ulogu, s dramatskom akcijom, biti u potpunoj opreci prema suvremenoj talijanskoj operi Aless. Scarlattia ili Bononcinia. Ali da se do kraja privede u djelo nacionalna francuska forma lirske drame u opreci prema talijanskoj, bit će potrebno da dođe u Pariz stranac, Talijan, koji će genijalnom intuicijom i nečuvenom lakoćom asimilacije, a koristeći se sretnom konstelacijom prilika, ostvariti ono, što su zaludu nastojali da ostvare svi francuski prethodnici. Jean-Baptiste Lully, rođen kao Giovanni Battista Lulli, sin mlinara, u Firenci, realizirat će ovaj paradoks. Život ovoga čovjeka je roman avantira. Došavši kao trinaestgodišnji dječak u Francusku, on je svojom izdržljivošću i spretnošću, jednako kao svojim talentom, postigao najviše mjesto, što ga je ikada koji muzičar u Francuskoj postigao. Začudan tip umjetnika-grandseigneura, favoriziran od Luja XIV., vršio je neku vrst muzičke diktature, i on bi s pravom bio mogao da usklikne, varirajući poznatu maksimu svoga gospodara, »La musique c'est moi«. To bi barem za francusku muziku njegova doba i još nekoliko decenija poslije njegove smrti bila potpuna istina.

Forma francuske lirske tragedije nije ipak, kao Palada Atena, jednim mahom iskočila iz glave svoga tvorca. Ona je bila plod duge i značajne evolucije njegove i polaganog uživljavanja u genij francuske umjetnosti, naročito francuske klasične drame. U vrijeme, kad je Lully došao u Francusku, čitav se interes muzike koncentrirao u baletu, sasvim aristokratskom žanru, koji je na francuskom dvoru bio u visokoj cijeni. Ovaj »Ballet de Cour« predstavlja važnu komponentu, koja će kasnije pridonijeti elemente Lullyevoj muzičkoj drami. Horeografski dijelovi bili su naime u dvorskom baletu isprekidani pjevanim umecima i divertissementima počesto dosta velikog opsega. Pozivan, u vrlo različitom svojstvu, a najzad i kao kompozitor, da surađuje na tim baletima, kod kojih je više muzičara dijelilo između sebe posao, Lully se nije stavljao u pozu novatora ili reformatora. On se ne pojavljuje u Parizu, kao Gluck 100 godina poslije, s izgrađenim umjetničkim programom i originalnim idejama, da se za njih bori u visokoj i teškoj borbi. Lully se koristio isprva raštrkanim naporima svojih suvremenika, i pošto je s njima i uz njih nekoliko godina surađivao na dvorskim baletima, uspijeva da ih potpuno potisne u pozadinu. Njegovi su napjevi postigli već tada nečuven uspjeh na dvoru i u gradu. Treba istaknuti, da je melodika njegovih francuskih popijevaka već u ovo prvo doba francuska, a ne talijanska. Sve do g. 1660. Lully se ipak osjeća sigurniji u scenama i popijevkama pisanim na talijanski tekst, a francuske tekstove komponira tek izuzetno. Dvorski baleti, koje on počevši od g. 1658.

komponira i samostalno, ispunjeni su dugim talijanskim intermedijima. Osjeća se, da je Lullyu vrlo dobro poznato ono, što se u njegovoj domomovini na muzičkom polju događa. Na svakom koraku nalazimo u ovim baletima prave operne scene. Ali poslije g. 1660. Lullyev se stil francizira. Uostalom, Lully prianja i sad uz mišljenje, da je prednost francuske muzike u crtanju umjerenih i nježnih osjećaja. Izricanje ekstremnih osjećaja radosti i bola nije za nju. Stoga, kad želi da piše koju burleksnu ili dramatsku scenu, uzima tekst na svom rodnom jeziku. S vremenom se ovo mišljenje Lullyevo o karakteru francuske muzike modificira, pogotovu kao rezultat sretne suradnje s drugim velikim Baptisteom francuskog klasičnog teatra, Molièreom. Prije nego će ući u luku lirske tragedije, Lully je naime trebao da prođe još kroz formu t. zv. komedije-baleta i pastorala. Molière, htijući unijeti malo više raznoličnosti u jednu svoju komediju, zamisli uvrstiti u nju neke baletne dijelove. Lully je odmah shvatio, kako bi muzičar ovu novu formu mogao da iskoristi. Tako dolazi do suradnje između Molièrea i Lullya, koja je dala najsretnije rezultate. Čitav niz Molièreovih komedija dobio je na taj način svoju muzičku dopunu. U »Građaninu plemiću« svaki se čas pruža prilika za uvrštavanje muzičkih tačaka, bilo to neko poučavanje u plesu, ili serenade, ili ručak uz glazbu. Na kraju pseudoturska bufonerija daje kompozitoru prilike, da se u muzici grohotom nasmije. Treba pročitati partituru »Pourceaugnac«-a ili »Građanina plemića«, da čovjek dobije sliku široke dobre volje, životne radosti i snage, koja je ključala u Lullyu. U tome nijesu ove scene drugo nego razrađeniji i umjetnički viši pendant onim buffo-scenama, što ih je Lully prije komponirao za dvorske balete.

Komedija-balet posljednja je etapa Lullyeva prije stvaranja lirske drame, one forme, koja je zauvijek povezana s njegovim imenom. Jedno mu je još nedostajalo, poslije svih francuskih muzičkih elemenata što ih je svojoj muzici asimilirao: francuski dramatski recitativ. Stvaranjem ovoga recitativa Lully je istim mahom stvorio i francusku operu. Od sada će biti moguće pisati libreta, u kojima će događaji biti razvijeni u logičkom slijedu, u kojima će karakteri lica biti tačno ocrtani. Opera nije više samo niz napjeva pjevanih na sceni manje ili više bez unutarnje logičke povezanosti, nego može da prisvaja sebi i ono, što je dotle bila isključiva domena tragedije: slikanje strasti što uzbuđuju čovječju dušu. Prvo djelo te vrste iznijet će Lully g. 1673. u operi »Cadmus et Hermione«. »Cadmus« nije prvi francuski komad stavljen u muziku, ali je prva francuska lirska tragedija. Svojoj koncepciji Lully će ostati vjeran do kraja života.

Čitava se Lullyeva opera osniva na recitativu. Arije, ili tačnije ariozni dijelovi, pojavljuju se tek u momentima egzaltacije i visokog afekta. Ove Lullyeve arije prirodno se izvijaju iz recitativa i razlikuju se od njega samo izrazitijom i muzikalnijom formom. Oštre opreke između recitativa i arije, kako je vidimo u operama talijanskih suvremenika, Aless. Scarlatti-a i drugih, u Lullyevoj operi nema. U njegovih talijanskih suvremenika recitativ je potisnut na sasvim sporedno mjesto i ima samo zadaću da ističe i veže arije i ansamble, koji kao bujno egzotično muzičko bilje, s brojnim koloraturama i uresima, prekrivaju čitav operni organizam. Muzika je ovdje apsolutni gospodar, sve drugo, i poezija i scenske umjetnosti, imaju samo njoj da služe. Lully naprotiv, imajući na umu francusku klasičnu tragediju, stoji u službi sasvim različnog, vrlo literarnog ideala. Bilo bi odviše reći, da žrtvuje muziku poeziji, ali na svaki način ne traži za nju neki privilegirani položaj. Pjevanje će biti muzička deklamacija, koja će zaodijevati stihove, a da ih ne deformira. Orhestar će igrati dekorativnu ulogu i slikat će spoljašnje pojave i događaje. Njega će dakle zapasti čisto muzička zadaća, budući da će recitativ, u potpunoj zavisnosti od ritmičkih zahtjeva stihova, morati prestati da živi vlastitim muzičkim životom. Prije same tragedije bit će prolog, u kojem će se slaviti vrline i pobjede vladara, Luja XIV. Kao veličanstvena ulazna vrata stajat će na početku djela uvertira u trodjelnoj formi, koja sadržajem svojim nije povezana s akcijom same drame. Ona će u sjajnim, patetičkim, reprezentativnim frazama samo pratiti ulazak Kralja i njegove pratnje u gledalište. Što se tiče fabule samoga komada, bit će ona ljubavna i vrhunaravna, a lica u njoj bit će starogrčki bogovi i junaci ili lica sredovječne viteške legende. Silna scenska mašinerija podupirat će akciju. Takav je ideal, koji će Lully nastojati da realizira.

Ispočetka je njegov recitativ još vrlo jednoličan, pak brzo umara svojom monotonijom. Ali već u operi »Atys« (1676.) pokazuje se velik napredak. Recitativ se puni muzikom, a da se ne prestaje pokoravati principima dramatske deklamacije. Neke arije iz ovoga vremena, koje na idealan način spajaju zahtjeve i poezije i muzike, upravo su savršene. S operom »Amadis« (1684) otvara se serija velikih remekdjela, što će ih Lully odsada davati svake godine do svoje smrti. »Amadis« je jedna od onih opera, u koje je kompozitor stavio najviše muzike. On zaboravlja na intelektualističke i literarne skrupule i prepušta se stvaranju gipkih i izrazitih melodičkih linija. Za pretposljednje Lullyevo veliko djelo, »Armide« (1686), stvorio mu je njegov vjerni i povodljivi libretist Quinault libreto, koji će još 100 godina poslije potaknuti Glucka, da ga ponovo stavi u muziku. Ali Gluckova kompozicija

ovoga teksta ne će moći da potisne u zaborav djelo njegova prethodnika. Gluck je bio jači dramatski genij, ali Lully je ipak kud i kamo dublje prodro u duh francuskoga jezika i njegove muzičke deklamacije.

Ako preletimo u duhu golemo djelo Lullyevo, njegove balete, crkvenu muziku, lirske tragedije, dobit ćemo dojam, da se njegova umjetnost neprestano evolucionira na više. Njegov je genij bio vanredno raznolik. Počeo je s bufonerijama, da završi s tragedijama najvišeg i najčišćeg stila. Njegov temperamenat nije bio dramatičan u pravom smislu riječi; naprotiv, izricanje plemenitih, umjerenih i velom melanholije obavijenih osjećaja divno mu uspijeva. Lully ima i osjećaj prirode, ali ne one divlje, uzvišene, romantičke, nego one stilski dotjerane, ukroćene, civilizirane, što je predstavljaju veliki parkovi vremena Luja XIV. Kad se njegova djela isporede s melodičkim i harmoničkim bogatstvom suvremene talijanske muzike, izlaze tehnikom i fantazijom siromašna i skučena. Ovaj je dojam vrlo analogan onome, što ga dobivamo pred Perraultovom kolonadom pariškog Louvrea, sjećajući se bujnih fasada Berninijevih. Ipak, ljepota Lullyeve umjetnosti mora da se mjeri drugim mjerilom, onim, kojim se mjeri i Racineova tragedija. I ovdje i ondje ista plastičnost, ista suptilnost, ista čistoća. I Racine i Lully svjedočanstva su umjetničkog instinkta, koji je, vođen sigurnim ukusom i premoćnim intelektom, znao da stvori formu i stilski izričaj, adekvatan svom vremenu i svom narodu.

DRAGAN PLAMENAC

PJESME

INTÉRIEUR

Nad statuom grimizna zavjesa.
Kroz otvoren prozor bršljanova grana.
Jastuk zgužvan, pored njega knjiga.
Cvrkut ptica sitni sa svih strana.

Svijetlo jutro breskava i sunca,
blagih dodira i nebeskih modrina.
Preko stola sag prebačen šaren,
s otiscima prstiju i vina.

Vrata s desna. I vrata s lijeva.
Neodređen pjev sa gornjega kata.
Drijemež stvari i lepršav miris,
protkan blijeskom sunčanoga zlata.

ZABORAVLJENO SVIJETLO

U nejasnoj visini neke kuće
opkoljene zidovima mraka,
živo treperi jedno malo svijetlo,
pavši po vodi s dva žućkasta traka.

Neoprezna ruka zaboravi noćas,
da ga u pravo vrijeme s drugim zgasi,
te ono tako prepušteno sebi,
sa svojim blijeskom površinu krasi.

Satovi idu. Tama gušća biva.
Sve što je živo sakriveno sniva,
izdvojeno samo svijetlo u slobodi,
drhti i bdije cijelu noć na vodi.

OLINKO DELORKO

POETIZAM

Sva nastojanja čovjeka u životu ostavila su i ostavljati će svoje tragove i u književnosti. Osobito svjetski rat, krvarenje i ubijanje milijona ljudi, utisnuo je svoj jaki biljeg cijeloj poslijeratnoj literaturi. I danas još je ta književnost aktuelna i biti će tim više, što bude prijetila veća opasnost. Rat je čovjeku potresao tijelo i dušu, i on se vratio u život pun zgražanja, pun protesta. Dao je oduška svojoj bolnoj nutrinji i sa mnogo uvjerljivosti duševno produbljenog elana metnuo na papir i kriknuo sa svom snagom i bolnim glasom nad osudom čovjeka. Takvo pisanje poznato je pod imenom ekspresionizma; ovaj je sušta protivnost impresionizmu, koji je samo zapaženo bilježio, a kod ekspresionizma pobunila se nutrinja čovjekova i dala odjeka nabijenim patnjama. Poslije rata ekspresionizam je prohujao kroz većinu književnosti svijeta i svuda ostavio vidljivog traga. Ekspresionizam je protest protiv mašinizma i ujedno protiv nepotrebnog nihilizma. Djelovanje mašine u ratu najgorčije je osjetio čovjek, jer ona mu nije služila za uljepšanje života, nego ga je raznašala i ništila kao kosa travu. Oni, koji su prošli ratnu kalvariju, još su manje mogli vjerovati u ništa i kazati da je život besmislica. Njihov život je mnogi put zatitrao na tankoj niti, oni su u najtežim časovima došli do spoznaje, da je ipak život sve što je naše, a pogotovo sada, kad su bili sigurni za svoju glavu, barem od šrapnela; a teškoće, s kojima su se stali boriti u životu, tjerale su ih na stvaranje novoga doba. Tako se skoro svagdje ekspresionizam odalečivao od sebe i prilazio novom doba, koje se stvaralo u borbi i plamenu. Stari svijet je izgarao, novom su bile konture na vidiku, dok se konačno nisu ekspresionisti odmetnuli u revolucionare i stavili se na stranu onih, koji nisu mogli dati protesta protiv krvarenja pjesmom, nego su se utekli akciji i preobraćenju stvarnosti. Novoj stvarnosti prišao je mnogi ekspresionist i počeo uzdizati radnika, kao novu vrijednost novog doba. Opjevavati njegove boli, težnje i život, usto bodriti ga i napunjati nadom u ljepšu budućnost. Tako je išao put poslijeratne književnosti od ekspresionizma k revolucionarnoj i socijalno prožetoj literaturi.

Isti razvoj vidimo donekle i kod naših ekspresionista, a taj se još ljepše vidi u mladoj češkoj avantgardi, koja je u poeziji počela s ekspresionizmom i brzo prešla u socijalno-revolucionarne vode. Poslijeratno razdoblje bilo je nadasve povoljno za ovakav razvoj i davalo materijala i mogućnosti za razvitak proleterske poezije. Tako je u češkoj književnosti od J. Wolkera, tek nadobudnog ekspresioniste, postao za par godina jedan od najjačih predstavnika suvremene češke socijalne književnosti. Wolker je donio u socijalnu poeziju svoje mlado srce i dobru dušu, udahnuo joj svoj mladenački borbeni polet i učinio je u pravom

smislu riječi literaturom, koja se svakoga doimlje. Dao je prekrasnih socijalnih pjesama, osobito balada, u kojima je opjevao radnika i njegov život. Za njim su pošli mnogi drugi, a među prvima: Josip Hora, A. M. Piša i prozaist Vladislav Vančura, i uz njih lijepi broj manje poznatih i manje vrijednih. Doskora se među tom mladom i talentiranom avantgardom našlo nezadovoljnika, koji se nisu zadovoljili s takvim poimanjem književnosti, pa čak ni s uspjesima svojih talentiranih drugova. Nastale su žučne debate, oštra obračunavanja i razmimoilaženja. Wolker je umro, a ostali su potpali pod utjecaj mladog kritičara Karla Teigea. Teige nije ni pjesnik, ni prozaist, ni dramatičar, — on je talentirani kritičar, čovjek velikog znanja i vođa svega avantgardnog u češkom javnom životu. Koliko u književnosti, toliko u arhitekturi, umjetnosti, filmu i kazalištu. Nadasve jak erudit, veliki poznavalac svjetske literature, osobito francuske i ruske. On je bio prvi među mladima, koji je počeo udarati protiv socijalne literature; nije mu se sviđao cilj, a još manje forma. Htio je socijalnoj literaturi dati jači biljeg i povesti je drugim putem. Jednom je napisao: »Skinuli smo sliku Franje Josipa i u isti okvir metnuli smo Lenjina«. Tako je Teigeu izgledala i socijalna literatura: isto ono staro, samo malo drukčije. Iz Francuske donio je u Češku dadaizam, naravno u sasma novoj formi i režiji. Ovaj veliki poznavalac suvremenih eksperimentacija nigda se nije ni za kim poveo. O svemu je pisao, o svemu upozoravao, ali je uvijek podvukao kritički zaključak. Baš kao što se izrazio protiv okvira, u kome se mijenjala samo slika, tako je postupao i u svemu drugom. Teige je u svemu gledao mogućnost ostvarenja onoga, za čime je težio. Njemu nije bilo do jednostavne informacije, nego do toga, da gurne češku književnost, osobito poeziju, na koju je imao jaki utjecaj, za korak dalje. Htio joj je dati svoj progresivni biljeg, da po mogućnosti stvori zarotke onoga, što bi se moglo i drugdje oponašati, da izleti iz nacionalnog kruga i da joj otvori cijeli svijet. To Teigeu nije ni bilo teško, on je imao uz sebe najtalentiranije pjesnike svoje zemlje, koji su ga slušali i za njim išli, koji su nastojali, da ostvare ono, što je on teoretski obrazlagao.

Oko tih polemika socijalne književnosti stvorio se novi smjer, čisto češki, poetizam, koji nije ostao samo na papiru, nego je dao biljeg i umjetničkom stvaranju. Poetizam nije se zadovoljio s novim slikama u starom okviru, on je htio u prvom redu razvezati ruke čovjeku, trgnuti ga iz njegove zabrinutosti, nasmijati ga, dati mu radost, veselje i užitak, i tako preporođena povesti u borbu za ostvarenje novoga svijeta. Poetizmu je dao satisfakciju i stari kritičar F. X. Šalda, koji je, usprkos svojih odmaklih godina, uvijek duhom svjež i mlad, a bez čije prepo-

ruke teško je u češkoj književnosti isplivati na površinu. Poetizam je počeo živjeti svojim životom i davao svoje prve plodove.

Teigeu je vrlo blizu i drugi mladi kritičar, Bedřich Vaclavek. On je isto tako pripadao poetistima, a na jednom mjestu kaže: »Moderna poezija ne oponaša zbilju, ona je stvara. Pjesma nije kopija, nije prijepis zbilje, ali ni dekoracija, nego stvaranje i ostvarenje«.

Dakle, čisto u duhu poetizma, bori se protiv oponašanja zbilje; ne će u poeziji životne dekoracije, hoće stvaranje i ostvarenje. To je aktivizam, vječiti nemir i probuđivanje. Pjesnici nisu fotografi, nego su stvaraoci, oni preobražavaju sebe i prevrću svijet. Tu nisu poetisti baš ni daleko F. X. Šaldi, starom teoretičaru, naprotiv su mu vrlo bliski, pa nije ni čudo, da se je i on našao u njihovu kolu. Šalda traži od pjesnika originalnost: ne će i ne može vidjeti oponašanja. Književnik si stvara poziciju samo onim što donosi novoga u književnost, u tome je njegova vrijednost i to je njegovo. Vrhunac češke kritike traži originalnost, ide za tim da se stvara, a ne majmuniše. Poetisti su izraz akcije, oni su borbu s ulice prenesli u književnost. Poetisti, baš kao i nadrealisti, nastoje najprije osloboditi čovjeka svih veza, svih okova, da mu dadu radost i smijeh dadaistički, da ga skrenu k novom svijetu. Malo citata, pa da vidimo, što to Karel Teige zove poetizmom:

»Poezija, koja je novi skup estetskih kvaliteta, načinjena novim metodama, iz novoga materijala, koja traži novoga konzumenta, novoga slušaoca i gledaoca, novoga čovjeka, da napuni njegovu žarku žeđu za lirizmom i da bogato obdari sve njegove misli i njegovu senzibilnost novim životnim energijama i intenzivnošću«.

»Stvarajući nagon je energija, koja živi na granici između duševne i tjelesne oblasti, a izgaranje toga nagona nastoji se zapaziti u instiktu par excellence temeljnom, životnom i stvarajućem, t. j. u seksualnom nagonu«.

»Potrebno je, da se čovjek novoga doba oslobodi od oteščanosti i putova staroga svijeta, jer će samo na taj način postati sposoban za život i stvaranje u novom svijetu«.

»Treba stvoriti temu za novu suverenu umjetnost života i ljubavi, za novi životni smisao socijalizma (... u mjestima izgrađenim konstruktivistima, stvorit će poetisti vrtove nove poezije, svijet koji se smije, svijet koji miriše: samo u radosti srca i elastičnosti senzibilnosti nalazi čovjek »uznešenu veselost« stvaranja...). Ne će biti druge umjetnosti, druge ljepote, osim dobrog, veselog i harmoničnog života ljudskoga kolektiva. Velikim pronalaskom ove epohe biti će društvena sreća, sreća

niza djela harmonije. Sreća stvaranja. Rad bez fizičkih naprezanja, dobrovoljni, slobodni, i uznesen do oblasti stvaranja: poezije. Smisao života slobodnih ljudi jest sretno djelo; treba učiniti svoj život dijelom pjesme dobro organizirane i proživljene. Sreća čovjeka-pjesnika jest: oslobođenje svih nagona; žarka spoznaja njegovih sposobnosti nadahnut će ga višom intenzivnošću, razviti stvaralački nagon, koji će promijeniti ljudski svijet u jedinu Golfsku struju poezije«.

To je smisao i cilj poetizma, kako ga Teige zamišlja i formulira. Njegov je cilj idealan, jer poetisti svoju volju i borbenost upravljaju k preporodu kolektiva. Njihov je cilj vidjeti čovjeka sretna u radu, hoće iz života stvoriti poeziju bez muke, bez trpljenja. Svoje tvrdnje potkrepljuje Teige citatima i dokazima, pa nije ni čudo, da taj poetizam osvaja, osobito njegov cilj: sreća, veselje, zadovoljstvo, jednom riječju: životna poezija. Tu se poetizam razlikuje u mnogom od nadrealizma, koji nema ni početka ni konca, tu se razlikuje i od dadaizma, jer on ne će samo humor i radost, hoće borbu i aktivnost. Ovaj zaključak poetizma stoji pod utjecajem marxizma. Teige priznaje dijalektički materijalizam za filozofski oslonac svome poetizmu, samo što je velika razlika između dijalektičkog materijalizma i poetističkog utopizma. Cilj poetizma je utopistički, baš onako kao što je Morusova Utopija i Campanelina Sunčana država. Istina, poetizam oslobađa čovjeka, on ga hoće preporoditi i napuniti snagom i vedrinom za borbu, on ga hoće i dovesti k cilju, samo što se poetizam s tim čovjekom ne bori. Napušta zaostalu stvarnost, možda baš zato što je izišao iz socijalne literature, kojoj je stvarnost početak i konac i koja postaje konačno programsko-agitaciona. Poetizam ne će da bude agitacioni, on hoće da stvara, zato traži originalnost i uzbuđuje sve u čovjeku. Hoće da trgne čovjeka iz sna i metne ga u akciju nadahnutu vjerom u novi život, koji se smije i miriše. Poetizam ne govori uopće, kako će doći do toga cilja. Preporod je nemoguć bez promjena životnih prilika; čovjek jest i biti će sputan, doklegod bude materijalno ovisan. Kad jednom taj čovjek bude plivao u izobilju, onda će tek moći saznati za svijet, koji se smije i koji miriše. Do toga čovjek mora proći još nekoliko faza iskušenja, treba ovaj čovjek da umre, da se rodi novo pokoljenje, i tek to pokoljenje moći će uživati u poetističkom raju. A do onda čovjeku, baš kao i književniku, ne preostaje drugo nego borba, vječita borba, nesamo stvaranje, nego i razaranje, jer, kako kaže Vladimir Majakovski, »rušiti znači stvarati, stvarati znači rušiti«.

Danas je već ovaj češki poetizam u krizi, i to vrlo opasnoj krizi, i uza sve napore Karla Teigea njemu su odbrojeni dani. Poetizam je imao dobar početak, lijep konac, ali nije imao onu sredinu, onu maticu,

koja rijeku čini rijekom. Radi toga je zapao u krizu, i ne će te krize ni prebroditi, samo jednoga dana može iskrsnuti u novoj formi.

Poetizam je bio vrlo snažan i aktivan eksperiment u češkoj književnosti, koji ju je obogatio s nekoliko djela trajne vrijednosti, on će biti putokaz drugom eksperimentu. Eksperimenti su potrebni, oni moraju biti, oni uvijek unose nešto svoje, novo i originalno. Eksperiment je znak akcije, pa makar i ne propovijedao akciju, kao poetizam, a poetizam je književni akt za ljepši život.

FRANJO PAVEŠIĆ

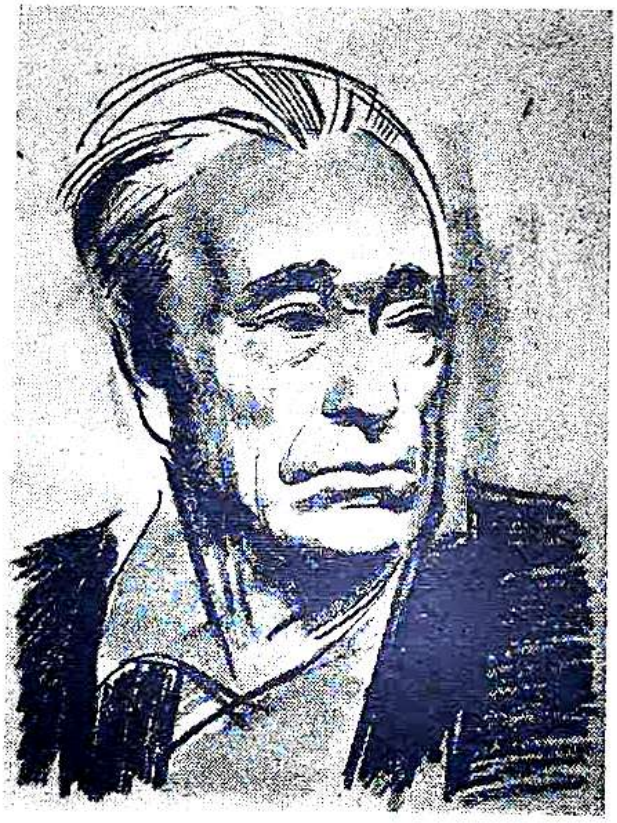

GLOSE UZ PRVE STIHOVE 65 GODIŠNJEG PJESNIKA

Ante Dukić: »Od osvita do sutona«, Z., Tipografija, 1932.

Nimalo žudio nisam da vidim noću
ovukodlačenu i povampirenu Zloću
i sablasne utvare mračne,
ili u sunčane dane
čarovne prikaze zračne
neke bajne fate morgane.

(Bajke, str. 43)

A ja sam, još u mlade dane,
Ja, posljednji romantik,
— Jer štošta nisam mogao trpjeti dalje —
Ovukodlačio naše drevne bane
I povampirio kralje;
Pa iznad pustinje naše,
S jedne do druge strane,
Ko most graden od fate morgane,
Prebacio sam dúge
Sjajne od cvijeća i od rose,
Da po njima prođu Utvine tuge
I Halugičine noge bose.

I nikad — nikad čekao nisam
da u dubljini jezera zazvone zvona,
a iz vode da izađu divne nage žene,
i među njima — Ona.

(Id., str. 43—44)

A ja sam, još mlad i zelen,
Ko posljednji Helen,
Trčao na žalo;
I dok je Jadransko more šumjelo i sjalo
Ko talas pred rtom otoka Eeje
U stihovima Odiseje,
Gledo sam da l' će iz bijele pjene
Pod suncem plamnim na vrhu zenita
Roditi se ispred mene
Venera Afrodita.

Snivao nisam nikad o tome
da dođe po me krasna bijela snjeginjica,
ili divna mlada kneginjica,
i da me povede u svoje sjajne dvore.

(Id., str. 44)

A ja sam je, još kad bijah dijete,
Tražio po svim trnjacima.
Jer znati sam htio gdje, ukleta, spava
S patuljcima i sa srnjacima;
Jer lišit sam htio kletve je hude
I dovesti je divnu među ljude.
A majka je zborila moja:
»Sine, krv ti teče
Iz lica, iz ruke.
Što to bješe?«
— »Ništa.
Ni bola, ni muke.
A ne ću, majko, je naći,
Sve dok u trnjaku
Trn i draču svaku
Ne nakitim prvi
Mesom tijela svoga,
Kapljama svoje krvi.«

I nikad,
nikad tražio nisam patuljke i dive,
ni povorke kosturnih mrtvaca
u noćima strave:
već samo ljude žive,
ljude prave.

(Id., str. 45)

Al ljude žive, ljude prave
Ti ne nađe nikada. Nigdje.
Ni u dne mira. Ni u noći strave.
Zemaljskim stazama, što si njima hodao,
Čas svaki te je vodao
Med mrce i patuljke.
S njima si se svuda sretao.
S njima si se u krug kretao.
Na tebi pečat mòre sive
I trag biča.
Ti slijep prođe mimo vrata
Od zlata
Što samo za njima zbilja žive,
A iznad njih je napisana
Riječ jedna: »Priča«.

I — od mladosti rane
stadoh da krčim i zasađujem
bregove svoje:
da u danima starim, za studi i tmuše,
imao budem naramak drva
za ožar i oplam svoje duše.

(Mrtvi razgovori, str. 113)

A ja sam, od mladosti svoje,
U šumi, u njivi i u vrtu
Što Gospod mi ih dade
Sjekao stabla i usjeve žeo
I plijenio sâde;
Razdah žito, vino i ulje:
Svu hranu svoje duše.
I rasparčah sve svoje blago
U sitan novac
Od koga ne će roditi se čin,
Bogata oca ja rasipni sin!

I dvore plačem još neizgrađene
što ruše se bez krova;
i lađu svoju što na žalu gnjije,
a još nikad mora sjekla nije.
Plačem turan bez zvona:
turan što svagdan čuje udare
sa zvonika inih,
a glasa svoga još čuo nije.

(Jadovanje, str. 121)

A ja sam,
Da me što bilo snađe,
Spustio na val sve svoje lađe
I zvonio zvonima svima
Na svojim tornjevima;
I digoh jedra šarena,
Zastave stare i nove,
Pa pustih lađe da plove
Uz nimfine spilje i sirenske hride
Do Otoka Sreće, do Atlantide.
(Ne plačem što ih oluja sve smota,
Pa ostadoh sâm
Na klisuri slanoj u moru života;
Jer ono što se sa mnom zbilo
Ko dim i kao sjena prođe,
Al lijepo je bilo!)

— —

I danas nisi Ti
No ja sam onaj koji gô tu sjedi
I vatre nema da svoj peče kruh.
Oboriše ti stabla, al ostade ti duh,
Jer čuvat si ga znao.
I sad će doći Ona
Što hoće sama da pred nama niče;
I s njome ti ćeš bogat ući
U zbilju pravu:
U vječno Kraljevstvo Priče.

VLADIMIR NAZOR

FEUILLETON

KAZALIŠTE

Gerharta Hauptmanna »Pred zalaz sunca«. — Dramatizacija Emila Zole »Grijeha«. — Georgesa Delancea »Tempo«. — Richarda Dehmela »Dobrotvori« i jubilej Ive Badalića. — Borivoja Jevtića »Fra Jukićevo znamenje«.

»Pred zalaz sunca« — svojom posljednjom dramom kao da je htio podsjetiti Gerhart Hauptmann o svojoj sedamdesetgodišnjici na svoj prvi uspjeh: »Pred izlaz sunca«. Bez sjećanja na prošlost ni ne možemo gledati Hauptmanna, ali je značajno koje je elemente svoga stvaranja htio tom prigodom da nam dozove u pamet. Ljubav sedamdesetgodišnjega starca Matije Clausena prema posve mladoj Inken nije kod Hauptmanna naprosto dramski sujet niti je samo prikrivena lična ispovijest. Čežnja za Inken davni je njegov doživljaj: u njemu ima nešto od ljubavnoga prijegora Ottegebe iz »Bijednoga Henrika«, ima nešto fantastično od Rautendeleina iz »Potonulog zvona«, ima nešto plameno od Pippe, koja svojom igrom budi zaleđena srca. S Inken kao da je ponovno pokrenuo u nama ona bolna i neutaživa čeznuća ljudskog srca, koja ga prate kroz cio život i nikad ga — ni pred zalaz — ne ostavljaju. Zato je i Inken ostala zagonetna i nerazumljiva, ostala je s onu stranu života, kao čežnja neizvjesna, neodređena, sva izgrađena od sanja, maštanja i želja za njom. Problem Inken, kevice koja je zavoljela starca, pušta Hauptmann hotice po strani, njega zanosi samo osjećaj, da se život ne može živjeti bez čeznuća za njom.

U tomu je pravo Matije Clausena, i onda, kad se diže protiv njega, zaluđenog starca, njegova obitelj, i onda, kad dolazi u pogibelj sreća mlade Inken. Ali u tomu je i tragika Matije Clausena: ovakova čeznuća ne smiju se ispuniti nikad do kraja. Njihovo ispunjenje nije sreća, ona su sreća sama po sebi. Tako se je tragično svršilo i s Henrikom u »Potonulom zvonu«. Razlika je samo između mladoga i staroga Hauptmanna: u »Potonulom zvonu« zanosio se je mladi i idealni pjesnik za fantomima, a ovdje u »Pred zalaz sunca« gleda starac na svijet, koji mu izmiče iz ruku, a ne će da pusti iz grčevito stisnute šake najkonkretnije u njemu: sreću mladosti i ljubavi.

To je jedan Hauptmannov motiv od prije. Drugi je obiteljska drama u familiji Clausen. I to su sjećanja na prošlost. Ali iznad svega radi se tu o onom duhu, u kojem je gledao Hauptmann na odnose među ljudima. Tu kao da su mu izoštrili vid atavizmi iz šleskih tkaonica. Kad se čovjek prislanja uz čovjeka, i onda, kad je to najuže, u obitelji, kao da se dotiču ranjavim mjestima: od najmanjega pritiska zamućuje se sav talog životinjskoga u njima. To životinjsko u svojoj surovosti i prostoti otkrivao je Hauptmann najdubljim svojim dramama i ono je imalo glavni udio u njegovim prvim uspjesima. U čitavom nizu drama prikazao se je Hauptmann upravo s te strane određenije nego s one druge idealno-simbolične. Borba članova obitelji Clausen protiv starca oca, koji koji bi htio da oženi Inken, i time razočara njihova iščekivanja, odigrava se i ovdje duboko ispod lažne površine i daleko iznad dobra i zla.

Tako je uspjelo Hauptmannu da nam se pokaže još jednom u sjaju svoga teatra. Majstor pozornice postavio je ono, što je htio da gledamo i vidimo, u pravo osvjetljenje. U Clausenovoj djeci i zetovima vibrira osjetljivi nerv drame, Clausenova zadocnjela ljubav samo je jedno svijetlo priviđenje, od jednog trenutka, kao sve lijepo u ljudskom životu.

U glavnom to je bio i dojam naše predstave. G. Dujšin kao Matija Clausen i gđa Kralj kao Inken uzbudili su najljepše uspomene iz simboličnoga Hauptmanna. Njihovi su razgovori bili uistinu domjenci duša, nešto, što se jedva doticalo realnoga

života. Realni Hauptmannov njemački život nešto je izgubio u našoj reprodukciji. Iz mnogo čega spasila je gđa Hafner-Gjermanović kao Bettina ovu posve njemačku figuru.

Druga predstava dramskoga Studija (nakon Brucknerove »Bolesti mladosti«) Emila Zole »Grijeha« (zapravo »La faute de l'abbé Mouret«), dramatizacija u domaćoj priredbi A. Štimca, nije bio uspjeh, a po tom ni napredak. Izbor dramatizacije za takav Studio sam je po sebi nezgodan. Dramatizacija živi vazda od nekih pozajmica iz romana, koje ne dolaze na pozornicu, a za pravi studij scenski traži se uistinu što samosvojniji glumački nastup. Da je tom prilikom nastradao Zola, za to nas ne boli glava, on će se brzo oporaviti, teže su se oštetili mladi naši glumci, čije uspjehe pratimo s najvećim zadovoljstvom.

Za shvaćanje Zoline ideologije »Grijeh« je vrlo važno djelo. Po njegovu izrazito lirskom tonu vidi se, s kojom je delikatnošću Zola prilazio vjerskim pitanjima. Njemu su kao piscu argumenti isto toliko vrijedni kao i rezultati. Dramatizator morao je scenskom efektu žrtvovati argumentaciju, ono, što je u romanu najbolje. Tako smo gledali faktično karikaturu toga odličnoga djela, a glumci su se naprezali uzalud: za ono nekoliko zastarjelih antireligioznih invektiva to se nije isplatilo.

Nije nas osobito razveselio ni teatar u Frankopanskoj ulici s francuskom komedijom Georgesa Delancea »Tempo«. Kao odštetu za nevjerojatnosti ovakvih lakih komedija navikli smo gledati nekoliko dražesnih scena, koje su po sebi atrakcija večeri. U »Tempu« toga nema. Tako je gđa Kraus, virtuoskinja u tom genreu lake igre, ostala praznih ruku kao diva La Paoli. Lažni vojvoda, g. Kukić, mogao je sa svojim hohštaplerskim trikovima u današnje kritično vrijeme uspjeti samo na pozornici. Na sreću bogatom amerikancu (g. Gršković) kao ni veseloj primadoni nije bilo mnogo stalo do njegove lažnosti, amerikanac ga je upotrijebio poslovno, primadoni nije bio naslov glavno. Rasipajući luksuriozno s novcem i srećom komedija škrtari duhovitošću, mjesto da je obratno, kako ne bi bilo krivo i nama, koji samo slušamo i gledamo.

U stvari francuskih komedija ne uznemiruje jedino nedostatak dobroga eksporta, nego i nazadovanje u njihovu postavljanju na našoj sceni. I prije nismo mogli posve razumjeti gdjekoji pariski uspjeh, sad ga više ne možemo nikako shvatiti.

G. Ivo Badalić odabrao je za svoj jubilej tegotnu dramu njemačkoga pjesnika Richarda Dehmela. Lirika je Dehmelova imala u doba novog pokretanja literature (poslije 1889.) veliko značenje. Počevši od Hauptmannova naturalizma, pa preko simbolizma, u njoj su se odražavale sve faze evolucije. Vršak je bio Dehmelove umjetnosti u versifikaciji. Načelo unutarnjeg ritma našlo je u njoj svoju klasičnu primjenu. U pjesničkoj kreaciji Dehmelovoj prevladivao je intelekt. Tu premoć osjećao je pjesnik kao teret i ona je često zamutila njegov spontani umjetnički izražaj.

Dehmelovi »Dobrotvori« odvijaju jedan kompliciran psihološki čvor. Velik imetak, što ga je baštinio kao jedini baštinik po tetci i upadna dobrotvornost škrtice Christiana Wacha potiču njegovog razbaštinjenog bratića, kriminalnog komesara Justusa Wacha na vječno uhađanje. Po nekim incidentima dolazi pače i do tužbe. Ali Christian se ne da oboriti zakonima ljudskim. Pobjednik pred sudom i pred svijetom, koji se klanja njegovu veledušju, on je ipak nemoćan pred sudom svoje savjesti. Njegov zločin, kojim je pospješio smrt svoje tetke, lebdi mu vječno pred savješću, razarajući mu energiju i volju za život, ali izoštravajući mu kao ljekoviti

otrov duh i domišljatost u obrani svoje egzistencije. Tako je život toga Christiana Wacha jedan grozni martirij: on se očajno bori protiv sviju, da bi se mogao mučiti i konačno satrti sam.

G. Ivo Badalić kao da je hotice odabrao ovu bizarnu ulogu, da što intenzivnije naglasi svestranost i dubinu svoje umjetnosti. Ivo Badalić djeluje već dvadesetipet godina na našoj pozornici. Počeo je s prirodnim darovima, mlad i pun zanosa za teatar, dakako, kao ljubavnik. Dugo je trebao, gotovih petnaest godina, dok se je riješio svoje nezahvalne uloge. Bilo je to poglavito za vrijeme boravka izvan Zagreba, u Splitu i Osijeku. Prijelaz nagoviještao je već prije njegov Zbiško u »Moralu gospođe Dulske«. Zamalo afirmirao se je Badalić čitavim nizom karakternih kreacija velikoga stila, od kojih su neke postale ponos i slava našega teatra. Najmarkantnija je možda osebitost zrele Badalićeve umjetnosti, što ona postavlja na pozornicu gotova lica. Prvi nastup već je dobivena bitka. Izvrsno intuirana i izgrađena figura kao da više nema kuda da raste, efekte drame ona ne treba za sebe, kao da ih se odriče i prepušta nesebično autoru. Iz autorova je lica nevidljivo iščeznuo glumac. Nikakvo naprezanje i nadbijanje ne smeta punom dojmu drame. Izmakavši starstvu, postao je Badalić pravim starom našega teatra.

Badalić raspolaže ugodnim i jasnim organom. Iz bezbroja kretnja disponira za svaku figuru najprimjerenijima i koristi se njima glumački neiscrpljivim umjetničkim instinktom. Ove su kretnje posebno poglavlje njegove umjetnosti. Samo s pomoću njih uspijevaju mu savršeno figure starih aristokrata i nekadašnjih oficira. U Badalićeve duševne predispozicije ulaze najlakše tipovi oštro ograničenih duševnih sposobnosti, u neku ruku zatvorene i opore naravi izgrađenoga naziranja na svijet, bilo po krivom odgoju, bilo po ograničenosti duha, bilo po kojem drugom izrazitom psihičnom defektu. Ali i za bonhomiju jednog starog hrvatskog plemića Jankovića ima u Badalića dovoljno širine. Kraj toga Badalić djeluje na sceni vazda dramski, njegova gluma izaziva pažnju i ne ispada iz crescenda.

Kreacijom Cristiana Wacha u Dehmelovim »Dobrotvorima« Badalić je najviše uveličao svoj jubilej. On je oživio u punom zamahu nešto scenski zastarjela Christianova psihološka prenemaganja i načinio je od te igre sa samim sobom i interesantan teatar za druge. Kod toga su ga najizdašnije poduprli gđa Mihičić kao kućanica i g. Grković kao bratić Justus.

Borivoje Jevtić zove svoju dramu »Fra Jukićevo znamenje« dramskom kronikom u sedam slika. Očito je nedostajala autoru za dramu, koja bi bila strogo dramski povezana, jedinstvena akcija, za kroniku dostajao je niz događaja oko lica, koje je došlo u središte interesa svojim istaknutim nacionalnim radom. Tako su mogli nastati i vremenski razmaci među slikama, jer je zapravo pravi protagonist kronike sudbina mukotrpnoga bosanskoga naroda. Prenesavši veći dio radnje u samostan, među Franjevce, autor je fiksirao veliko njihovo značenje u narodnom životu. Fra Jukić mu je s pravom idealni reprezentant tih bosanskih ujaka. Dramski junak postao je fra Jukić lično u času, kad je njegov nacionalni rad dovodio u opasnost i onako eksponiranu egzistenciju njegova reda. U samostanu, među zidovima, u tijesnom ambijentu redovničkoga zapta, odigravala se njegova tragedija sa svim peripetijama borba između dužnosti bezuvjetnoga posluha i glasnih poziva idealizma mladosti i novih ideja.

Ovaj je osnov drame najveći uspjeh Jevtićev. U izvedbi svoje ideje nije bio jednake sreće. Uopće je idejna strana djela zamašnija od umjetničke. U svim prikazima njegovih ljudi pretežu idejni interesi, dok se čisto ljudski gube većinom u konvencionalnosti jedne samo efektne pučke dramatike. Balast teškoga historijskoga ma-

terijala Jevtić nije umio svladati dramatski i premalo se je oko toga trudio. Scene između Jukića i Omer-paše ostale su posvema na površini diplomatskoga: scene u tamnici i umiranje Jukićevo povode se samo teatralnom sentimentalnošću.

Ipak je Jevtićeva »kronika« uza sve slabosti već po svojim idejama i kao ozbiljan pokus popularizacije njihove pučkom dramom svake hvale vrijedno književno djelo.

G. Afrić kao fra Jukić dao joj je svojim plamenim temperamentom i plemenitošću svojih zanosa mnogo iskrenog poleta. I svi ostali iznijeli su do kraja sve ono lijepo ljudsko što je bilo u drami. Tako poglavito g. Nučić kao Omer-paša, g. Milanov kao fra Mihovil i gg. Grković i Tepavac kao provincijali. Redatelj g. Mesarić još uvijek ne zazire od širina, koje su na uštrb snage dramskoga.

B. Livadić

ANTOLOGIA SERBO-CROATA

Arturo Cronia, Antologia serbo-croata. Testo per studenti e studiosi in correlazione alla grammatica dello stesso autore. Trevisini, Milano s. d.

Interes za slavistiku znatno je porastao u neslavenskim zemljama poslije rata. Kako raste politička, kulturna i gospodarska važnost slavenskih naroda, tako jača i zanimanje za slavenske prilike. A filologija se koristi ovom strujom i filolozi postaju važni kulturni posrednici između svoje domovine i slavenskoga svijeta. Jer moderni filolog nije puki »korjenodubac«, a filologija se ne iscrpljuje u pedantnim i često jalovim jezikoslovnim istraživanjima.

I talijanska slavistika preporodila se poslije rata. Sustavno proučavanje slavenskih jezika i književnosti zapravo i počinje u Italiji tek nakon 1919. Ali treba lojalno priznati, da je u ovo kratko vrijeme učinjeno vrlo mnogo. O tom svjedoče stručni časopisi (Rivista delle letterature slave, L'Europa orientale, Rivista italo-bulgara), znanstvene kolekcije, prijevodne biblioteke, nove sveučilišne katedre i brojne ličnosti, koje se bave slavistikom.

Jedan od najistaknutijih je Arturo Cronia, dosada sveučilišni profesor u Brnu. Relativno vrlo mlad — Cronia je postigao znatnih uspjeha i priznanja, koja bez sumnje zaslužuje. Njegova znanstvena karijera je briljantna: oko 35 znanstvenih radova (od toga je polovica izašlo u posebnim knjigama), sveučilišna katedra u Bratislavi, Brnu i sada u Pragu. A treba nadovezati, da se Cronia — kao većina talijanskih slavista — bavi intenzivnije sa nekoliko slavenskih jezika ne ograničujući se nikako na jedno jedino područje. Uz češki i slovački bavi se Cronia najviše južnoslavenskim jezicima i literaturama — poimence hrvatskom književnošću.

Započeo je komparativnom studijom o Danteu u hrvatskoj i srpskoj književnosti (1921.), a poredbena istraživanja tvore najveći i možda najzamašniji dio njegova znanstvenog rada: Talijanski refleksi u srpsko-hrvatskoj književnosti (1924.), Utjecaj Tassova »Gerusalemme Liberata« na Gundulićeva »Osmana« (1925.), Kulturni odnosi između Dubrovnika i Italije od god. 1350. do 1526. (1926.) i drugo.

A. Cronia nije samo književni historik, nego i jezikoslovac: pisao je o glagolizmu, o dalmatinskoj onomastici, o božavskom narječju, o latinsko-talijanskim elementima čakavskoga dijalekta — da spomenemo nekoliko primjera, — a uz to je dospio da sastavi jednu praktičnu gramatiku hrvatskoga jezika (1923.), koja je lani izašla u drugom izdanju. Zgodna dopuna toj gramatici (a ipak samostalno djelo) je »Srpsko-hrvatska antologija«, koju je nedavno izdao milanski nakladnik Trevisini.

Oko četiristo stranica oktava i preko šezdeset hrvatskih i srpskih autora od Miroslava Krleže do Marka Marulića, pa još neke narodne pjesme i dvije narodne pripovijetke. Nekima će se to činiti previše, drugima premalo.

Autor je razložio u predgovoru ovoj čitanci (Prefazione, p. 7—10) poteškoće pri izboru tekstova označivši ujedno glavne smjernice, koje su ga vodile kod sastavljanja knjige. Ova je antologija namijenjena raznovrsnoj publici: đacima i autodidaktima, privatnim činovnicima i oficirima. Stoga nije nikakovo čudo, da Cronia nije mogao ostvariti svoj prvotni ideal: sastaviti antologiju po uzoru poznate »Antologije kastiljskih pjesnika« (Menendez y Pelayo), nego je morao poći kompromisnim putem. Ni isključivo historijski, ni samo estetski kriterij. K tome pridolaze još razni obziri: moralni, tehnički, nacionalni, pred kojima je autor možda odviše spremno kapitulirao. Razumljivo je, da u svoju čitanku nije mogao uvrstiti komade, koji (bez obzira na eventualnu umjetničku vrijednost ili historijsko značenje) vrijeđaju direktno ćudoredne osjećaje ili predrasude. Nije mogao uvrstiti ni brojna druga djela, koja su jezično preteška za čitaoce ove i ovakove antologije. Pravo je čudo, kako je talijanskom naučenjaku uspjelo da usprkos ovakovim rigoroznim načelima sastavi takovu ukusnu i vrijednu knjigu!

Birajući autore i primjere njihova rada — Cronia je nastojao da odabere samo one pisce, koji predstavljaju stanovite »vrednote«, koje su neosporne. Markantne pojave, ustaljene veličine. Najradije je uzimao predstavnike raznih pokreta, »škola«, epoha. Pri tom se nije obazirao na najnoviju literaturu: najmlađi pisac, koji je zastupan u ovoj antologiji, rođen je 1893. Glavni dio knjige zapremaju pisci 19. i 20. stoljeća; trećina prostora posvećena je starim piscima (od 15. do 18. v.) i narodnoj književnosti.

Povodeći se za Bismarckovom krilaticom, da »historija počinje od nas«, proveo je Cronia pri rasporedbi građe obratnu kronologiju. Započeo je novijim književnim pojavama stavljajući na prvo mjesto Krležu. Za njim slijedi (od Hrvata) Josip Kosor, pa Mihovil Nikolić, Nazor, Domjanić, Vidrić, Dinko Šimunović, Tresić-Pavičić, S. S. Kranjčević, Harambašić, Fran Mažuranić, Vjenceslav Novak, Josip Kozarac, Ivo Vojnović, Đalski, Eugen Kumičić, Franjo Marković, Josip Eugen Tomić, Šenoa, Janko Jurković, Preradović. Ivan Mažuranić. Srpski autori pomiješani su s hrvatskima (ovaj odio završava Vukom Karadžićem), ali je u podnaslovu uvijek istaknuto, da li je stvar pisana ijekavski ili ekavski, a u indeksu označeni su Srbi zvjezdicom. To je učinjeno stoga, što su svi komadi bez razlike štampani latinicom.

Idući odsjek (»Saggi di letteratura antica«) započinje Dositijem Obradovićem, a onda slijede sve sami Hrvati: Reljković, Kačić, Gundulić, Marin Držić, Hektorović, Hanibal Lucić, Vetranić, Čubranović, Đore Držić i Marulić, pa dva anonimna djela (»Muka Spasitelja našega« i »Legenda sv. Katarine«) i jedan primjer iz starosrpskih biografija (»Život sv. Simeuna«).

U posljednjem su odsjeku (»Saggi di letteratura popolare«) odštampane neke od najpoznatijih narodnih pjesama, i to ne samo epske (Hasanaginica, Predrag i Nenad, Oranje Kraljevića Marka), nego i nekoliko značajnih primjera pučke lirike i narodne pripovijetke (Dva novca, Usud).

Svi ovi tekstovi snabdjeveni su opsežnim komentarom (stvarnim i jezičnim), koji nadopunjuje opsežna bilješka o svakom autoru. Te bilješke su većinom duhovite i zaista informativne. Cronia umije sažeti u nekoliko riječi ili rečenica psihološki portret ovog ili onoga književnika. Neke od tih »minijaturâ« su zaista izvrsne.

Krleža? »Turbolente e grotesco spirito zagabrese«... Domjanić? »Anima candida... ama la poesia delle visioni celesti, dei puri platonismi, degli ideali petrarcheschi, dei tempi passati«... Ali Cronia se ne zadovoljava ovakovim formulama, nego ih razvija i nadopunjuje književno-historijskim informacijama i bibliografskim podacima. Služi mu na čast, da nikada ovaj posao ne obavlja šablonski, nego spretno i ukusno varira svoje prikaze. Govoreći o Nazoru ističe bogatstvo i šarenilo pjesničkog oeuvre-a, skicira glavne odlike Nazorove poezije i zajedničku značajku svih njihovih stvari, monumentalnost i uzvišen ton — »questa nota altosonante«, kako veli Cronia okarakteriziravši time sjajno Vladimira Nazora.

Sudovi Artura Cronie o našim književnicima nisu puko prepričavanje. Ima tu i originalnih pogleda, koji svjedoče, da pisac poznaje dotične tekstove i da svoje znanje crpe iz prve ruke.

O samom izboru moglo bi se dakako diskutirati. Nema sumnje, da svi hrvatski književnici, koji figuriraju u ovoj antologiji, nisu jednako dobro zastupani. Uz Krležinu ekspresionističku liriku trebalo je donijeti odlomak iz koje ratne novele ili kakav dramski fragment. Nepotpun je Domjanić (fali kajkavska lirika); Nazor je potpuniji, ali je nezgodno, da je sastavljač antologije istrgao iz »Hrvatskih kraljeva« sonet »Bučintoro«, koji bez konteksta s prethodnim stvarima ispada kao neka glorifikacija mletačkog imperijalizma. Najgore je prošao Kranjčević. Najveći hrvatski liričar novijega doba zastupan je s dvije pjesme, koje nisu nipošto najkarakterističnije. O patriotsko-socijalnoj lirici Kranjčevićevoj ni traga, a nema ni primjera »kozmičke« lirike (»Zadnji Adam«). Izostala je i pjesničko-programatska »Vili pjesme«. Slabo je prošao i Franjo Marković: nijedna balada ili romanca, nijedan fragmet iz »Karla Dračkoga«. Preradović nije također došao pravo do riječi (filozofska lirika, slavofilstvo). Konačno neki pisci uopće nisu zastupani. Tako je na primjer Cronia izostavio Ivu Andrića, Galovića, Leskovara i — Matoša(!), što se nikako nije smjelo dogoditi. Bez Matoša je svaka hrvatska antologija nepotpuna... A talijanski naučenjak mogao je naći stvari, koje su direktno inspirirane talijanskom kulturom i životom (Matoš: »Pod firentinskim šeširom«, Galović: »Gian Bellinijeva madona« —) čime bi zacijelo zainteresirao svoje zemljake.

No svi ti nedostaci lako bi se mogli ukloniti u drugom izdanju, koje će bez sumnje u dogledno vrijeme biti potrebno. Onda bi se mogle ispraviti i neke sitnije netočnosti, koje su se potkrale u komentarima: Krleža više ne izdaje nikakovu reviju; junak poznatog romana Đalskoga je Janko Borislavić; Vojnović je napisao »Maškarate (a ne »maškaradu«) ispod kuplja«; Domjanić je izdao četiri zbirke stihova; J. E. Tomić nije uveo muslimanski svijet u hrvatsku književnost, nego je nastavio izvjesnu tradiciju i t. d.

I onda još nešto! Spremajući drugo izdanje svoje »Srpsko-hrvatske antologije« mogao bi prof. Cronia zatomiti na čas patriotske obzire i pisati imena starih pisaca hrvatskih onako, kako ih njihov narod zove: Marulo, Darsa, Lucio, Gondola, a pogotovo grafija Cacich, Ciubranovich... učinit će se svakom Hrvatu kao neka provokacija, a i filološki argumenti, koje Cronia navodi u svoju korist, nisu nikako odlučni.

Ovim opaskama ne želimo nipošto podcijeniti djelo talijanskoga naučenjaka. »Antologia serbo-croata« je izvrstan vodič za svakoga tko znade talijanski, a želi se uputiti u književnost Hrvata i Srba. A i hrvatski čitalac (kojemu ova knjiga nije namijenjena) naći će zanimljivih pobuda i korisnih informacija.

Iv. H.

OBEĆANA ZEMLJA

Wł. St. Reymont, Obećana Zemlja. Izdala Zabavna Biblioteka, knjiga I. i II., preveo prof. Julije Benešić.

Wł. St. Reymont izgradio je u svome stvaralaštvu grandiozni umjetnički opus, koji zapanjuje svojom širinom i mnogostrukošću, razlivajući se u tri kapitalna područja: tetralogija »Seljaci—Chłopi«, trilogija »Rok 1794«, ova dva opsežna toma »Obećane zemlje« i niz novela, romana, putopisa, ratnih fragmenata.

Obuhvativši i poljsko selo i uronivši u prošlost svoga naroda, u »Obećanoj zemlji« opisao je život grada, tvornice, iz tekstilnog centra Łodza, poljskog Manchestera. Djelo je izašlo još g. 1899., kritika ga je nazvala poljskim »Germinalom«.

To je ona etapa gibanja kad je urbanizam i kapital pregazio feud, kada su izrasle tvornice između majura, vlastelinstva, zarivši se u zemlju preplavile sela, šume i narod, pauperizirajući ga, i oplodivši se njegovom krvlju.

Ta biblijska Obećana Zemlja postaje arena, na kojoj pobjeduje nekolicina milijone puka, bog zlata Mamon iz žive struje krvi i napora stvara bogatstvo i sjaj.

Snažna sinfonija ranog jutarnjeg rada u Łodzu, kojom započinje prvi dio, elementarnija je od slične intonacije u romanu Gorkoga »Mati«. Reymontova epska širina, sređenost i uravnoteženost s ljudima i stvarima, svečani realizam i ravnodušna skepsa, samo je manira kirurga, koji privodi s jednakim smirenjem uskrsnuću i spokoju, već po vječnim zakonima bivanja, prema udesu i promisli božjoj u vječnoj mijeni duha, materije i života, koji u vječnost budućnosti naginje, grana se i struji.

Tip Łodzermenscha, danas tako općenit i svagdanji, iznesen je ovdje u nizu lica židovskih, poljskih i njemačkih tvorničara i krvopija (Bucholz, Mendelsohn, Müller, Knoll, Zucker, Grossglück, Grünspan) i t. d., a tercet Karl Borowiecki, Moryc Welt i Maks Baum, samo znače evoluciju do istog tipa iz tri oprečne rase.

Stariji, pošteni tip tvorničara predstavlja stari Baum, koji izumire zajedno sa svojom metodom manuelne fabrikacije, dok Poljak Trawinjski stoji korak dalje radeći na strojevima, a Kurowski je konačno istinski Łodzermensch. Još odvratniji su tipovi seljaka milijunaša Stach Wilczek i Karczmarek. Ovaj prerez kroz tu raznoliku i mnogostruku galeriju tipova i njihovih kretanja daje pojam o širini Reymontove kompozicije, koja se sliva s ostalom građom u logičnu i arhitektonski povezanu cjelinu. Ponešto nacionalna jednostranost autora, da izgradi u protagonisti Borowieckom protuudarnu silu tuđinskom izrabljivačkom kapitalu, gubi se u kompromisu i sličnim simptomima, koje on pokazuje na razvojnoj liniji. Kemičar kolorist Borowiecki, čovjek spreme i rada, koji, iako podrijetlom plemić, prezire tradiciju, predje i uspomene, ne tone u glibu rodene oblomovštine, koja ga okružuje na domu otaca u Kurowu; radi novca i svega toga prodaje i ljubav, dušu i ideale razvijajući se snažno u karijerista individualista, koji poznaje samo zakone borbe za opstanak. »Łodz je prašuma — ako imaš čvrste pande, idi smiono, bezobzirno davi bližnje, jer će inače oni tebe zadaviti, isisati i ispljunuti iz sebe.«

Propali plemić Jaskólski, mlitav i nesposoban, lijen za svaki rad, upropaštuje sebe i obitelj. Dr. Wysocki, unatoč kneževskom podrijetlu, radi dostojno i čovječno, osjećajan je za patnju siromaha bližnjega. Društveni život bogataških cerclea vanredno uspjelo je prikazan, sjaj skupocjenih novčarskih palača, barokne odaje u nutrini i njihovi vlasnici, koji bez ikakvog osjećaja ovuda prolaze, a potomci bivših smetlara i kramara dosaduju se siti i dokoni smišljajući cirkuske i uličnjačke bakanale.

Ljubav i ljubakanja Borowieckog s Ankom i Lucy Zuckerovom gube se poslije trenutnog plama i čistog zanosa u poslovima, pretvarajući se u unosne poslove

(brak Borowiecki i Mada Müller, Moryc Welt i Mela Grünspan) ili u izrabljivanje (Zoša Malinowska i Kessler), dok idealistička kombinacija (Mela Grünspan, dr. Wysocki) u osnovi propada.

Scene sa dr. Wysockim imadu srodnosti sa kristovskom čovječnošću likova Dostojevskoga (posjeti bolesnom djetetu Jaskólskog i onaj prizor s radnikom, kome je mašina odsjekla noge, a on mu ih zavija košuljom, koju je svukao sa sebe!). Kao što je u »Seljacima« majstorski izgrađena i potresna scena smrti gospodara Maćeja Boryne, koji umire na njivi, tako i smrt Bucholca u zavitlanom zamahu njegove tvornice izražena je s jednakom snagom. A pokop tog novčarskog kralja sa svojom ritualnom svečanošću i beskrajnom povorkom milijunaša i radnika imade mističnu magiju istočnjačkih sprovoda mrtvih careva silnika, za kojim stupa puk i boljari.

Građu za ovaj roman studirao je Reymont na licu mjesta (poput Zole) i izgrađivao u nizu studija i novelističkih fragmenata: »Pravedno je«, te klasična novela o siroti seljaku »Tomku Baranu«, koji liže stope gospodi i kolje se sa bijesnim psima za trulo meso; spasen je od seljaka, koji mu pomažu i govore: zašto si molio gospodu, zar mi nismo tebi bližnji, dok u fragmentu »Pravedno je«, selo uništava seljaka, izdavši ga za Judine srebrnjake. U Obećanoj zemlji seljaci izbačeni sa zemlje i sela bezlično i tupo tonu u gomili radnika, »njihov život je izbačen iz prirodne kolotečine, u kojoj bi bio protekao ravan kao plužna brazda.« (Jan Lorentowicz, essay o Reymontu.)

A iznad ovog zbivanja zlokobno tule fabrike, nad šumom i tutnjavom makina i transmisija, među prašumom tvorničkih trupina i dimnjaka (crvenih poput debla borovog), pogibaju i pečalbare radnici, umiru od strojeva, koji im kidaju izmučene udove ili gasnu po predgrađima u bijedi i gladu tamo za smetlištima, po kasarnama svojih stambenih spilja. Reymontov talenat za crtanje velikih i svečanih prizora, za ono bogatstvo nijansa, detalja i municiozne izradbe, dinamika i zamah rada, uspjeha, i propasti, živi kolorit kraja i okolice, bujan i slikovit jezik, sva ta tamna i široka platna njegove umjetničke invencije, izgrađena su do savršenstva.

Prijevod prof. J. Benešića kao i u »Seljacima« kongenijalan tekstu. Uz Isu Velikanovića i dra Nikolu Andrića on je najbolji naš prevodilac.

Stjepan Devčić

DVA ROMANA

Petar Pekić, Novi ljudi, roman. Subotica 1932., vlastita naklada.

G. Petar Pekić je poznati hrvatski kulturni radnik. Njegova »Povijest Hrvata u Vojvodini« doživjela je lijepi uspjeh. U njoj je sabrano mnogo dokumenata, koji jasno govore, da je katolički živalj u Vojvodini hrvatski. Protiv tendencioznih tvrdnja sa druge strane g. Pekić je izašao s jakim dokazima.

Kao mnogi kulturni radnik, i g. Pekić se ogledao i u lijepoj književnosti. Izdao je već više zbirka stihova. Nedavno je izdao roman »Novi ljudi«.

G. Pekić je okretan pisac. On ima rutinu pisanja, samo za roman on nema psihologije, nema proživljavanja, nema osjećanja za cjelinu. On se zadržava na nevažnim sitnicama. Problem romana je slabo iznesen. Pisac se odviše zadržao na ljubavnoj epizodi i roman skreće s glavne radnje u prepričavanje ljubavi između Zdenke Jelićeve i mladog profesora Ljudevita Strilića. Zdenka je inteligentna djevojka, netom izašla iz internata. Ona se sudara sa životom, majka joj umire, i sada jasno uviđa, da je u internatu dobila krive pojmove o životu. Polako ulazi u društvo, i to građansko društvo, koje je ona zavoljela, guši u njoj ljubav prema Ljudevitu.

Nastaje lom između njih. Njihov razlaz izgleda, da je nemotiviran, jer pisac nije podvukao, već samo dao naslutiti utjecaj brbljavog i jalnog društva. Inače roman svršava posve šablonski: Ljudevit ostaje nesretan i osamljen, a Zdenka, poslije nemotiviranog i psihološki nemogućeg odricanja, odlazi u opatice i postaje sestra-bolničarka, ali oboli i umre.

Inače g. Pekić je dao naslutiti konture romana. Oni gadni i glupi malograđanski tipovi, laskavci i zlobnici, razni Sivići i Ledići, stare gospođice, stare izjedljive parte, one Mare Anićeve neiskrene i zlobne, stare tetke i bezvoljni očevi — sve je to izneseno, ali nekako samo en passant. Autor je mogao da se usredotoči na problemu grada i novih ljudi, inače je ovu fabulu mogao zbiti u novelu.

Polje rada g. Pekića je svakako stručna, a ne lijepa književnost. On je već zrio čovjek i njemu nije potrebno da prolazi stadije polaganog razvijanja. On je pozvan, da nam dade još vrijednih studija iz svoga područja. Sposobnih i poštenih kulturnih radnika nam treba. A g. Pekić je to u punoj mjeri, i mi očekujemo, da će on tako i usmjeriti svoj rad, nama toliko potreban i koristan.

Dr. Juka Chlapec-Đorđević, Jedno dopisivanje. — Izdanje Gece Kona, Beograd 1932.

Dvoje se zrelih ljudi ljubi. Da bude napetije, oboje je oženjeno. Da bude »originalno«, ti »fragmenti romana« sadržavaju od prve do zadnje stranice samo dopisivanje Marije Prohaskove (koja udata živi u Češkoj) i dra Otona Šrepana, liječnika u Ljubljani.

Ljubavna pisma! Knjiga može poslužiti mladim zaljubljenim ljudima kao udžbenik za sastavljanje ljubavnih pisama ili kako se to upoznaje sa ženom. Tu ima svih mogućih naslova: »Moj jedini, mili, dragi prijatelju«, »Zlatna moja Marijo«, »Obožavana, draga Mija«, »Moj dragi, vrlo dragi Otone«, »Sunce moje«, »Dušo moja zlatna« i t. d.

Ta ljubavna tepanja su posve razumljiva, ima valjda i »vatrenijih« ljubavi nego što je ova, ali nije vrijedno, da se radi toga odmah piše knjiga. Bez tretiranja bilo kakvih problema, već samo buncanje i snatrenje o susretu, i gimnazijsko citiranje strofa poznatijih pjesnika. Ta pisma vrve od tih citata. Eto, kako to Marija Prohaskova izrazuje svoja duševna stanja:

— »U meni izgleda kao što stoji u pesmama Desanke Maksimović.« (7 str.). Tu, naravno, citira, jednu strofu.

— »Duboko nesrećna i uznemirena. Pitam se po lepoj Župančićevoj pesmi« (citiranje — 75 str.).

— »Ja sam srećna i nesrećna, o ne, srećna sam — srećna. Kako lepo peva ono Dučić« (citiranje — 140 str.).

Spominje Seiferta, piše o Wolkeru, o Lovriću, o narodnim pjesmama i t. d.

Autorica se odviše stegla tim pismima, zato je i radnja mrtva i nepokretna; umara čitača. Ima opet mjesta napisanih na dušak, ima topline i lirizma, ima utisaka i opisa prirode, ali sve to guši neka ukočenost.

Autorica u Marijinim pismima donosi čitave ulomke iz raznih djelâ (tako iz dopisivanja Ratenaua — str. 80.). Raspravlja gotovo u svakom pismu o literarnim problemima i piscima. Izlazi, da se sama autorica bavi pisanjem studijâ i obrađivanjem književnih problema. (Pa i Marija piše studiju o Zofki Kvederovoj! Kako je htjela da dozna za neke podatke iz njenog života, zamolila je dra Šrepana, koji je s Kvederovom drugovao, za željenu informaciju). I dalje se razvija radnja. Dr. Šrepan i Marija postaju ovim dopisivanjem sve bliži. Poslije poduge korespondencije

dolazi do njihova susreta. Šrepanu je život nemoguć bez Marije, ali se on to boji priznati svojoj ženi. I u času, kad se Marija rastavlja sa svojim mužem, da bi nastavila život sa Šrepanom, Šrepan se ubija, jer je slabić i mekušac i boji se pogovaranja po gradu. Mimoišlo ga je Marijino pismo; da ga je primio, možda se ne bi ubio.

Autorica nema mnogo psihologije, ali to više iskustva iz bračnog života, tako jedno s drugim prikriva. Čini se, da u romanu ima dosta autobiografskih elemenata. Inače je svršetak začinjen sentimentalnošću i predsmrtno pismo dra Šrepana je odviše rastegnuto, odviše sređeno, pa zato neuvjerljivo.

Konačno primjećujemo, da nam je čudno, što je autorica na beletrističkom djelu ostavila akademski naslov. Možda da opravda one silne lirske citate?

Knjiga će imati žensku publiku.

Vladimir Jurčić

KULTURNI PROBLEM SLOVENSTVA

Josip Vidmar: Kulturni problem slovenstva. Tiskovna zadruga, Ljubljana 1932. Slovenske poti sv. 3

Interesantna knjižica koja je u Sloveniji izazvala buru. Tiskovna Zadruga se požurila, da je se odrekne, jer da je pisac zašao na političko polje i neopravdano napao naprednu slovensku javnost. Ipak, Vidmar je nastojao da govori o kulturnom pitanju.

Po Vidmaru je slovenstvo u opasnosti, i on ustaje u njegovu obranu. U Sloveniji još i danas osnovku za kulturno i političko diferenciranje čini stav prema religiji, i pored dvaju neprijateljskih tabora: »slovensko-katoličkog« i »neslovensko-slobodoumnog«, ne postoji nikakova organizirana grupa slovenskih slobodoumnika. Vidmar vidi u tom veliku opasnost, i pokušava, da više manje naučno potkrijepljenim dokazima obori ideologiju utapljanja slovenstva u jugoslavenskom moru. Sistematski ogleda i određuje pojam naroda: postajanje, »budenje«, smrt i snagu naroda koja je u kulturi; dokazujući da narod nije identičan ni s jezikom ni s državom ni s gospodarskom ili političkom raščlanjenošću ni s podjelom rada, izvodi, opirući se o F. Lukasa, da se »čovjek ne može drugačije očitovati nego u narodnosti, ne može javljati drugačije nego s nekom svojski imanentnom strukturom koja upravo i jest narodnost; zato strogo uzevši i nema nikakove svečovječanske kulture nego samo narodna kultura, kultura kao izraz čovječjeg duha, koji je podređen zakonima narodnosti.« Jezik naroda je najjača manifestacija njegove duše i izvan njega se ne može stvoriti ništa istinski svoga ni intimnog.

Zatiranje narodâ ne samo da je teško, gotovo nemoguće, nego i naročito štetno za karakter i napadača i napadnutog, i Vidmar nalazi vjerovatni uzrok česte i strašne depravacije i vampirenja baš kod Nijemaca — u onim mnogim nasilno odnarođenim i silom savladanim elementima, kojih se iskrivljena duša atavistički javlja u takovim podvizima. Misli, da treba tražiti uzrok dvjema glavnim manama mnogih Slovenaca — pjanstvu i »hlapčevstvu« — baš u tom faktu nasilnog odnarodivanja. Dok su dva krajnja narodna sloja: seljaštvo i cvijet inteligencije otporni i odolijevaju takovim pokušajima, poluinteligencija i gradanstvo — najmanje u doticaju s prirodom i dobivajući slabo pojačanje iz širokih slojeva — najlakše im pada žrtvom. Sloj, kojemu je glavna svrha života korist i u kojemu nema ponosa i srčanosti, najlakše postaje otpadnički.

Poslije Trubara zalagali su se za slovenski jezik Vodnik, Prešern, Levstik i Cankar, a nisu imali nijednog znatnijeg protivnika. I dok su razlozi prve četvorice manje više historijski znatni, Cankarovi su najbliže istini. Njemu je jugoslavenski

problem isključivo politički. »...nekakovo jugoslavensko pitanje u kulturnom ili čak jezičnom smislu za mene uopće ne postoji. Možda je postojalo, ali riješeno je onda, kad se je jugoslavensko pleme rascijepalo na četvero s četverim posve samostalnim kulturnim životom... Ja još nisam vidio Hrvata, koji bi nam došao nuditi svoju hrvaštinu... Po krvi smo braća, po jeziku samo rođaci — kulturno... jako tuđi...« Tko je tome kriv, svejedno je.

Vidmar podcrtava, da je misao o jednom jeziku Slovenaca i Hrvata nikla kod tuđinaca (Vergerije i t. d.). Na ustuk Dvornikoviću s tezom: od ideje k državi, od države k naciji, navodi on primjere Belgije, Engleske i Španije s Flamancima, Ircima, Škotima, Kataloncima i Baskima, i završava: »Da, i danas nastaju narodi ili, bolje rečeno, upravo danas ih se je mnogo probilo na zlatno sunce slobode i priznatosti, ali ti narodi nastaju u obratnom smislu nego što ga je iznio jugoslavenski filozof.«

Osim ponešto neizbježivog romantičnog rekvizita, presmjelih tvrdnja (politička slabost naroda skoro kao uvjet kulturnog napora) i uopće prečestog baratanja maglovitom riječju kultura, u knjizi ima zanimljivih i dobrih misli. Pisana je s toplinom, kakovom se brani samo svoj jezik i svoj narod.

Josip Berković

AKADEMIJINO IZDANJE VERGILIJA U HRVATSKOM PRIJEVODU

Djela P. Vergila Marona. Preveo i protumačio dr. T. Maretić. — Znanstvena djela za opću naobrazbu. izd. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga X. U Zagrebu 1932.

Ovim izdanjem svojim podala nam je Jugoslavenska akademija prvi štampani prijevod sviju djela Vergilijevih. Ističem riječ štampani, jer prijevod sviju djela Vergilijevih (t. j. sviju općeno priznatih djela Vergilijevih) imali smo već i prije Maretića. Hrvatski su se prijatelji knjige i pjesnici već od XVII. vijeka amo marljivo okušavali u prevođenju Vergilija. Dašto, ti su prijevodi ostali fragmentarni: prevelo se pokoje pjevanje Eneide, pokoja ekloga, no štampalo se malo tih prijevoda, pa se mnogo štošta i posve izgubilo. Ipak se u prvoj polovici prošloga vijeka našao Dubrovčanin, koji je preveo cijeloga Vergilija s kraja do kraja. To je bio Đuro Hidža. Rukopis njegova prijevoda, koliko ga je ostalo, čuva se u biblioteci Male Braće u Dubrovniku. Ali između prijevoda Maretićeva i Hidžina ima osim vremenskog razmaka od jednoga stoljeća i osim toga, što je Maretićev prijevod štampan a Hidžin nije, još i druga važna razlika. Hidža je prevodio Vergilija »more ragusino« — t. j. bez obzira na oblik i metar originala, birajući za prijevod sad ovaj sad onaj stih, kako mu se već činilo najzgodnije, i unoseći u prijevod rimu, za koju Rimljani nijesu znali. Tako su radili i svi prethodnici njegovi, a radili su tako od veće česti i oni, koji su se poslije Hidže prihvaćali prevođenja Vergilijevih pjesama. Jedini je Maretić preveo Vergilija u originalnom metru, a to i jest jedini način, kako se Vergilije smije prevoditi. Pokušaj Stjepana Buzolića (1830.—1894.), koji je Vergilija prevodio narodnim desetercem, doduše je vrlo zanimljiv, a i prijevod mu se čita u slast, ali — to nije više Vergilije.

Jugoslavenska je akademija izdala prijevod Vergilija kao desetu knjigu u nizu svojih znanstvenih djela za opću naobrazbu, koja su, otkako izlaze, vrlo ušla u volju obrazovanoj publici našoj. Ponešto je ta deseta knjiga zadocnila. Trebala je da izide god. 1930. ili 1931., t. j. jedne od one dvije godine, kad se slavio spomen 2000-godišnjice Vergilijeva rođenja, no zbog nekih neprilika (kako čitamo u predgovoru)

mogla je knjiga izići istom 1932. »Bolje ikad nego nikad!« — domeće prevodilac, a s njime složno prihvaćaju svi poštovači ljupke i otmjene poezije Vergilija Marona.

Maretić je odavna poznat u nas kao vrstan i vješt prevodilac. Prevodio je iz francuskoga, iz ruskoga, iz poljskoga, ali se najviše proslavio svojim prijevodom obaju epa Homerovih, Ilijade i Odiseje. Ti prijevodi, koji se (u nakladi Matice Hrvatske) vazda nanovo izdaju, zadugo će, možda zauvijek, ostati uzor, kako valja prevoditi jedno klasičko djelo. Tu se odista može govoriti o nekoj »metempsihozi«, kako ju je slavni Wilamowitz tražio za svaki prijevod klasičkog djela. Prevodeći Homera Maretić se obilno mogao poslužiti svojim dubokim poznavanjem čistoga narodnoga govora i zakona njegovih. No od Homera do Vergilija veliki je razmak. Homer je narodni pjevač divljeg herojskog doba; Vergilije poeta carskog dvora u prosvijetljenom Rimu. Taj je razmak osjetio i sâm prevodilac. »Treba uzeti na um«, veli on u predgovoru, »— što nije svakome poznato — da je Vergila mnogo teže u stihovima prevoditi nego Homera... Valja znati, da je Vergil umjetni pjesnik s dikcijom dotjeranoga i izvještačenoga jezika, kako je Latinski jezik bio u njegovo doba, a Homerova je dikcija prostonarodnoga prirodnog pjevača, otprilike onakova, kakova je u našim junačkim narodnim pjesma.« Tim riječima kao da hoće prevodilac unaprijed da se opravda pred čitačem za eventualne nedostatke, za koje se boji da će se naći u njegovu prijevodu. No ja mislim, da je prevodilac u ovom događaju i suviše čedan. Njegov prijevod Eneide nimalo ne ustupa prijevodu Ilijade i Odiseje osim toliko, koliko je prevodilac zbog biranije dikcije, kićenije forme i skroz drugačijeg karaktera Eneide bio prinuđen da čini izvjesne ustupke, kojih nije trebao činiti prevodeći Homera. Možda prijevod Eneide ne će biti toliko popularan koliko je popularan prijevod obaju Homerovih epa, no ako i bude tako, valja držati na umu, da je i originalni Homer u ovo posljednje pôdrug stoljeća kud i kamo popularniji od Vergilija.

»Djela P. Vergila Marona« opremljena su sa svim onim aparatom, koji je potreban da lektira klasičnoga djela bude laka i ugodna čitaču. Koloman Rac napisao im je iscrpljiv uvod, u kojem se vrlo lijepo kazuje život Vergilijev i raspravlja o djelima njegovim, a uza sâm prijevod (ispod redaka) nanizan je obilat komentar, u kojem se čitaču tumači sve, što bi mu možda moglo ostati nerazumljivo. Osim toga dodano je na koncu »Tumačenje riječi i imena« u azbučnom redu.

Kako je zacijelo čitačima našim poznato, prijevod »Eneide« iz pera Maretićeva sad već po drugi put izlazi na svijetlo. Prvi put štampala ga je Matica Hrvatska god. 1896., te ima već osamnaest godina, kako je taj prijevod sasvim rasprodan. Naprotiv »Ekloge« i »Georgike« sad su prvi put štampane, pa zato i donosim, kao mali ogled prijevoda, ovo nekoliko stihova iz trećega pjevanja »Georgikâ«:

Pjevat i tebe ću, moćna o Palijo, pastiru slavni
Amfriski, tebe, i vas o Likejski potoci, šume!
Predmeti, koji bi mogli zanimati dokolne ljude,
Već se obradiše svi. Za Euristeja ljutog ko ne zna,
Ko li za zloglasnoga Busirida ne zna oltare?
Ko već o Hili nije dječaku, Latoninu Delu,
O Hipòdami pjevo, o Pelopu konjiku vrlom,
Znanu s bjelokosnog pleća? I meni pokušat treba
Dić se sa zemlje i slavan od usta ići do usta.
Prvi ću — neka samo poživim — s Aonskog vrha
Vraćajući se Muze u moju domaju prenesti.

Prvi ću, Mantuo, tebi Idùmejske donijet palme
I na zelenu polju od mramora hram ću sagradit
Uz vodu, u sporim gdje se u okukama vijuga
Široki Mincij vitkom po br'jezima trskom pokriven.

Isti stihovi glase u Hidžinu prijevodu ovako:

Ta velja Pale još, pastijeru glasni i ti,
Ki Amfriza kraj rijeke ovčice htje bljusti,
Vi, luzi licejski i vode caklene,
Bit ćete sadara pjevani od mene.
Pjesni su sve one spjevane jur bile,
Koje su s vijecima prazne uši blaznile.
Od koga krutnos ni Eurista spoznana?
I kralja jeđupskoga žrtva ona pogana?
Mladića tko Hilu, tko Hipodamu, i oni
Plovni otok Latone glasiti čuo ni?
Dičnoga tko ne zna ramena bjelokos
Pelopa i konjâ njegovih žestokos?
Pjevanju nastojim sad novi put probit,
Sa zemlje uzdić se, meu i ljudi glasan bit.
Prvi ću (ak budem živ) skup djevâ sa mnome
S brda dorskog dovesti u rodno mjesto mê.
Prvoga mene ćeš, Mantovo miljena,
Primit idumejskim pomam iskićena,
Mramorni tu ću hram zgraditi sred njive
Na kojoj travica vesela vik žive,
Tih Minčjo a blizu tijek vode prostrane
Izvija, urešen trstjem s obje strane.

Ispoređenje obaju prijevoda instruktivno pokazuje, koliko se tehnika prevođenja razvila za ovo stotinu godina unazad.

Izdanjem »Djelâ« Jugoslavenska se akademija nesamo dostojno odužila uspomeni »mantovanskog poete«, već je ujedno i obogatila našu narodnu književnost, što će joj, uvjeren sam, sva hrvatska čitaća publika zahvalno priznati.

Vl. D.

VRELA I PRINOSI

Zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima. Uredio dr. Miroslav Vanino D. I. Uredništvo i uprava Čemerlina ul. 9, Sarajevo. U Sarajevu, 1932. Br. 1. — Sadržaj: Uvod str. 3—9; M. Vanino, Illyricum Sacrum i začetnik mu F. Receputi. I. Razni spisi II. Pisma, str. 10—79; Isti, Kašićevo izvješće o Don Šimunu Matkoviću g. 1613. str. 80—99; Isti, Dva pisma Frusine Ratkayeve (rod. Palffy de Erdod) sinu Nikoli g. 1622., str. 101—105; Isti, Misijska izvješća iz Hrvatske i Slavonije XVII. i XVIII. v., str. 106—182. Kazalo imena 183—188; Sadržaj 189—192.

Jezuitski red, utemeljen od Ignacija de Loyola i potvrđen od Pavla III. bulom od 27. rujna 1547., raširio se naskoro i po hrvatskim zemljama. Muzio Brešanin, zadarski arcibiskup, uveo je jezuite u Zadar, od kojih je onamo prvi došao O. Nikola Bobadilla, jedan od prvih drugova Ignacijevih, g. 1555. (v. Bianchi, Zara cristiana I, 60), u isto doba kad je Sveti Petar Kanisije u Zlatnom Pragu radio o uvedenju reda u Češku. U Zagreb došli su jezuiti g. 1605. iz Ugarske (iz Češke Trnave), kamo ih je

uveo g. 1567. učeni Nikola Olah, nekoč tajnik i kancelar Lauša II., koji je od zagrebačkoga (1543.—48.) i jegarskog biskupa postao arcibiskup ostrogonski i primas ugarski. G. 1599. za petog generala reda Klaudija Aquavive (1581.—1615.) bio je definitivno redigiran glasoviti »Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu«, kao norma za brojne jezuitske škole. Ratio studiorum dijeli učenje na niže studije (principia, rudimenta, syntaxis, humanitas, rhetorica = šest gimnazijskih razreda, jer se retorika učila dvije godine; tri niža razreda zvala su se zajedno grammatica, oba viša razreda humanitas) i više studije (facultas artium od dva godišta, u kojima se učila fizika i matematika, i theologia četiri godišta). Posvećivala se pažnja retoričko-dijalektičkim vježbama đaka čestim disputama i govorničkim borbama. Jezuiti su uveli stupnjeve iz vladanja i naučnog napretka, poticali su na marljivost nagradama i odlikama, i podupirali duševno natjecanje pitomaca djelujući osobito na njihovu ambicioznost. Obuka je bila redovito besplatna i đaci su se primali iz svih društvenih vrsta. Red je znao voditi svoje škole tako, da su budile interes širih krugova. Na koncu svake sedmice imali su đaci učene dispute, na koje su imali pristup roditelji i rođaci. Jednom ili dva puta u godini bile su predstavljane od đaka u školskom dvorištu dramatske igre uz veliko učešće gospode, duhovnika i građana. Gimnazija, koju su jezuiti g. 1609. osnovali u Zagrebu, brzo je natkrilila i zasjenila stariju pavlinsku, koju su u Lepoglavi od 1582. do 1644. držali pavlini.

Međutim prve jezuite iz njihove ugarske centrale građani zagrebački nijesu dozvali iz neke osobite ljubavi za nauku, nego iz stare mržnje na kaptolomske kanonike, svoje susjede, od kojih je varoš na Gradečkoj Gorici dijelio potok Medvešćak. Pošto u ono doba varošani osim svoga plebanuša nijesu imali drugoga svećenika i u njegovoj odsutnosti često bili prisiljeni primati sakramente od kaptolske gospode, da se riješe te neugodnosti, odlučili su pozvati k sebi jezuite, red nezavisan o biskupskoj jurisdikciji. Zanimljivo je, da je glavni pokretač te akcije, Benedikt Blažeković, građanin i odvjetnik varoški, bio homo haereticus Calvinianus, kako kaže latinska Historija zagrebačkog kolegija (izdao E. Laszowski u Vjesniku zemalj. arkiva XV, 1913.)

Tako se dogodilo, da su varoški ablegati na državnom saboru u Požunu g. 1601. priopćili svoje želje O. Ivanu Zanitiusu, članu Družbe, da ih rastumači provincijalu ugarskom. I g. 1603. došla su dva jezuita »na oglede« u Zagreb, gdje su od građana bili vrlo lijepo i radosno primljeni. Ta dvojica bili su spomenuti Zanitius, Slovak, i Petar Vragović. Izgovor tome putu bio je posjet Vragovića njegovoj rodbini. Definitivno nastanili su se u Zagrebu ovi isti patri g. 1604., kad su za Bočkajeva ustanka bili od heretika istjerani iz Ugarske. U Zagrebu pružio im je u prvo vrijeme stan i hranu varoški sudac Boltižar Vlahović, zatim su bili nastanjeni u malu i ruševnu kućicu Petra Kušljana, koja se pokazala tijesna, čim je k Zanitiusu i Vragoviću došao treći jezuita Španjolac Pedro Morales. Jezuiti su počeli propovijedati i ispovijedati, i njihov dolazak osjetio je naskoro i Kaptolom, gdje se nalazio stari nekoč glasoviti manastir franciskanski, tada zapušten i vrlo oštećen. Doznavši za boravak jezuita u Zagrebu, dohrle franciskani iz Ugarske, kamo su se sklonili bili, natrag u Zagreb, bojeći se, da ne bi biskup Šimun Bratulić njihov pusti kloštar dodijelio jezuitima. Tako je franciskanski manastir u Zagrebu opet oživio i bio obnovljen sve od jezuitskoga straha. Isto se dogodilo i u Varaždinu, gdje su također franciskani bili ostavili svoj manastir i razišli se po ugarskim manastirima. Zagrebačkoj misiji jezuitskoj dao je nadvojvoda Ferdinand zapušteni manastir dominikanski s vrtom i crkvom Svete Katarine, koja je dugo stajala pusta i najzad služila kao žitni magazin krajiškoj vojsci. G. 1607. otvorili su jezuiti školu sa tri niža »gramatička« razreda, koja je već 1609. imala više od dvjesta i šezdeset đaka. Te godine bili su ustrojeni i viši

razredi humaniora i prije uskrsnih praznika izvedena drama Žrtva Abrahamova na opće zadovoljstvo brojne publike.

Kasnije je uz veliku gimnaziju u Zagrebu osnovan filozofski institut i teologija; na temeljima zagrebačke jezuitske Akademije osnovao je g. 1874., sto godina iza ukida reda (1773.), Strossmayer zagrebačko sveučilište, najstarije na slavenskom jugu. Osim Zagreba imali su jezuiti svoje gimnazije u Varaždinu, Dubrovniku, Požegi i Osijeku. Zasluge jezuitskog reda za vjerski život, prosvjetu, literaturu, umjetnost, slikarstvo, kiparstvo, graditeljstvo, muziku i kazalište poznate su. Za podrug stoljeća i više historija jezuita u hrvatskim zemljama svezana je sa srednjom i višom nastavom. Prvi pisci hrvatskih gramatika i rječnika bili su jezuiti: Bartul Kašić, Josip Micalia, Juraj Habdelić, Ardellio della Bella, Jambrešić.

No iz uvoda u »Vrela i Prinose« vidimo, da su jezuiti po hrvatskim krajevima posvećivali svoju veliku brigu i seoskom puku, koji je tada bio vrlo zapušten. To su činili ne samo u zemljama pod kršćanskom vladom, nego i u susjednim turskim krajevima, za koje se obično misli, da su u njima svu duhovnu pastvu vodili samo franciskani. Nije moguće ovdje iznositi potanko sadržaj prvog sveska ove arhivske građe; reći ću samo, da su najinteresantnija od svega misijska izvješća, koja u ovom svesku idu od g. 1609. do 1666. i pružaju znatnim svojim dijelom dragocjenu dopunu Lopašićevim Spomenicima hrvatske Krajine (Monum. spect. hist. Slavorum meridion. vol. 15, 16, 20).

Ova publikacija izlazit će u opsegu 10 araka (160 strana) barem po jednom na godinu i u slijedećim svescima bit će zastupani i drugi suradnici. Miroslav Vanino počeo je lani uređivati drugi časopis »Croatia Sacra«, posvećen crkvenoj historiji hrvatskih zemalja, od kojega su izašla dosad dva godišta (četiri broja), i koji izdaje Hrvatska Bogoslovska Akademija u Zagrebu.

G. 1814. jezuitski red bio je uspostavljen, no u Hrvatskoj se međutim pod utjecajem bečkog jozefinizma okrenulo javno mnijenje protiv jezuita. Kardinal Haulik, prvi arcibiskup zagrebački, utemeljio je zakladu od 60.0000 forinti da se podigne kuća za jezuite u Požegi ili drugom mjestu zagrebačke arcibiskupije. Kad je g. 1860. počeo raditi o tome da ih dovede u Zagreb, gradsko zastupstvo jednoglasno je prihvatilo prijedlog, da se piše arcibiskupu, »da bi provedba njegove misli izazvala bunu u Zagrebu«, i tako je ta osnova ostala neizvršena. U Zagreb uveo je nanovo Družbu Isusovu g. 1902. arcibiskup Juraj Posilović, koji je iz Haulikove zaklade i svoga prinosa kupio zemljište za gradnju juzuitske crkve i kuće u Palmotićevoj ulici 1899. Ovaj teški put prokrčili su sebi jezuiti preko Travnika, gdje su osnovali g. 1882. gimnaziju, koja je ove godine navršila pedeset godina zaslužnog i vrlo uspješnog prosvjetnog rada, koji je iscrpivo opisan u zanimljivoj Spomenici travničke gimnazije, omašnoj knjizi od kojih 500 strana. Danas imade Družba Isusova svoje kuće po svoj državi u Zagrebu, Dubrovniku, Spljetu, Ljubljani, Sarajevu, Travniku, iza rata u Biogradu i Prizrenu, a od prije dva mjeseca i u Mariboru.

Ante Šimčik

OSVRT NA KONCERTE

15. i 18. studenoga bili su koncerti »Zagrebačke filharmonije«, na kojima je nastupila kao solistica amerikanska pijanistica Rosalind Kaplan. Na rasporedu je bila Weberova uvertira »Strijelac vilenjak«, Brucknerova »Treća sinfonija«, zatim Čajkovskoga »Koncerat u b molu« za klavir uz pratnju orkestra prve večeri, dok se druge večeri umjesto njega izvodio Lisztov »Koncerat u a duru.«

Nametljiva reklama o pijanistici, što je u dane pred koncerte preplavila novine, pokazala se na samim koncertima potpuno neopravdana. Rosalind Kaplan ima neku vještinu sviranja, koja se postizava osobitom marljivošću. Ali to je samo posuda bez sadržaja: da veliki reproduktivni umjetnici djeluju na slušateljstvo, to je posljedica njihova tehničkog umijeća jednako kao i prirođenog im stvaralačkog dara. Kod mlade djevojke, kao što je Rosalind Kaplan, ne može se o ovome govoriti, jer ukoliko ga možda ima u nje, nije se mogao još razviti. Zato ne valja prerano nastupati, a pogotovo ne s tolikim pretenzijama. Ova se amerikanska senzacija pokazala vrlo nesenzacionalnom.

Nasuprot, istakao se dirigent Lovro Matačić kao umjetnička ličnost. Njegovo interpretiranje muzičkih djela zaslužuje naziv umjetničkog stvaranja. Pri izvođenju on ne dopušta orkestru ni časak indiferentnog sviranja; muzika je kod njegova predavanja uvijek kretanje u određenom vremenu, a bez mrtvih točaka.

To se naročito vidjelo kod izvedbe Brucknerove »Treće sinfonije«. Samo djelo znači najviši napor, da se spoje dva raznorodna principa: pojam idealne klasičnosti — što će reći potpuna pravilnost i raščlanjenost u izgradnji — i pojam dekadentne naklonosti k zamršenoj ornamentici, koja pokazuje krajnje iskorišćavanje alteracije. Matačić je iznosio pregledno pojedine odsjeke ove kompozicije, napravljene u strogoj formi, ali je i jednako uvjerljivo prikazivao duševne titraje, što nastaju nenadanim prijelazom pojedinih nastrojenja. Bilo je to najbolje izvedeno Brucknerovo djelo, što smo ga u posljednje vrijeme čuli. Nadamo se, da će Matačić nakon ovog velikog uspjeha izvesti još koju Brucknerovu sinfoniju, koje se kod nas, na žalost, sviraju odviše rijetko.

16. studenoga bio je prvi društveni koncert »Hrvatskog glazbenog zavoda«. »Zagrebački kvartet« iznio je stvari, koje su otprije poznate s njegovih izvedaba. Na rasporedu su bili Slavenskoga »Drugi gudački kvartet«, Ravelov »Gudački kvartet« i Beethovenov »Kvartet op. 95 br. 11«.

Slabo posjećena dvorana utjecala je, bez sumnje, na raspoloženje izvađača, jer im je sviranje ostavilo mlak dojam. Najbolje je izveden Beethovenov kvartet, gdje se ipak osjećao neki zamah.

Na prvoj javnoj priredbi »Državne muzičke akademije«, koja je bila 29. studenoga, nastupio je akademijin orkestar s veoma zanimljivim rasporedom. Uglavnom je bio posvećen kompozitorima iz sedamnaestog i osamnaestog stoljeća i valja naglasiti, da nam je pružio zaokruženi i poučni prikaz evropske muzike iz tog razdoblja. Izvodio se Telemannov »Koncerat u f duru«, Vitalieva »Ciaccona«, Beethovenov »Koncerat op. 61«, te Lullyev »Concerto«.

U većini ovih kompozicija nastupili su kao solisti violinisti Zlatko Topolski, Ivan Pinkava, Ivan Weiland i Josip Šulek, svi đaci Vaclava Humla. Izrađena tehnika, sigurna ritmika i smisao za skupno muziciranje odlike su Humlove škole, koje nalazimo i kod ovih njegovih učenika. Dirigirao je Fran Lhotka.

»Hrvatsko pjevačko društvo »Relković« iz Vinkovaca nastupilo je na koncertu od 3. prosinca. Raspored se sastojao od dva dijela. U prvom su bile kompozicije raznih slavenskih kompozitora, dok su u drugom bile obradbe hrvatskih narodnih pjesama iz Slavonije. Među prvima su se naročito isticali svojim nastrojenjem muški zbor Nižankovskoga »Huljali« i mješoviti zbor Grečanjinova »Poslje zakata solnca«.

Lovrićeve i Jankovićeve harmonizacije slavonskih narodnih pjesama veoma su uspjele, jer su autori obradbu podredili osnovnoj značajki narodnih melodija. Harmonizacije su jednostavne, one tvore tek pozadinu, na kojoj se narodna melodija još uvjerljivije ističe. Najuspjelijima se mogu nazvati ženski zborovi Lovrića »Slavonska popijevka u kolu« i Jankovića »Podivanke«.

U »Relkovićevih« su pjevača i pjevačica svježi glasovi, samo ženskih ima odviše malo u omjeru spram muških, pa stoga trpi cjelovitost zvuka. Dirigirao je društveni zborovoda Slavko Janković.

Dr. Branimir Ivakić

GRADIŠĆANSKI HRVATI

Dr. Ivan Esih: »Gradišćanski Hrvati«

Nedavno je izišla iz štampe mala brošurica dra Ivana Esiha o Gradišćanskim Hrvatima. Mora se priznati, da je on dao pravu sliku, u oštrim crtama, njihove kulture i povijesti. Laki stil čini ovu knjižicu prilaznom širim slojevima, što je, treba istaknuti, njena odlika, koja odgovara misiji te male brošure od 16 stranica. Štampana je na finom papiru s ilustracijama. Netko će možda zamjeriti, što dr. I. Esih nije iznio narodne običaje Gradišćanskih Hrvata. Ali — taj je ispust sasvim opravdan i ne zaslužuje nikakove zamjere, jer je apsolutno nepotrebno iznositi te običaje, koji su jednaki hrvatskim narodnim običajima. Ova knjižica popunila je jednu prazninu kod nas.

Jer. Ko.

OBNOVLJENI »SLOBODNI SPISI«

Poslije dva dvobroja, »Slobodni spisi Stanislava Šimića« nisu se pojavljivali do prosinca 1932., kad su nanovo pokrenuti pod naslovom »Slobodni spisi. Mjesečnik za sve kulturne probleme.« Kao nastavak prijašnjih, dobili su oznaku: god. II., br. 5—6.

I ovaj dvobroj »Slobodnih spisa« ispunjen je pretežno radovima Stanislava Šimića. Osim njegovih, nalaze se još prilozi Zvonka Brauna, Vjekoslava Majera, Ive Hühna i Zlatka Grgoševića, i nekoliko prijevodnih priloga.

Uredništvo i uprava: Zagreb, Tomićeva 12.

MOLBA ZA POSUDBU »VIJAVICE«

Tko ima četvrti broj časopisa »Vijavice«, koji je izdavao pok. A. B. Šimić, umoljava se, da taj broj ili prodade ili posudi za kratko vrijeme našem uredništvu.

U.

UTEMELJENA 1874. GOD. UTEMELJENA 1874. GOD.

ZAKLADA TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

✦

VLASTITA PALAČA — FRANKOPANSKA ULICA BROJ 26
POŠTA 6 — PRETINAC BR. 20 — BR. ČEKOV. RAČUNA 36.193

TISKARA
CINKOGRAFIJA
LITOGRAFIJA
KNJIGOVEŽNICA

PREPORUČA SE SVIM PRIVATNIM I DRŽAVNIM UREDIMA, INDUSTRIJALNIM I GRAĐEVNIM PODUZEĆIMA — PRVORAZREDNA IZRADBA

GRADSKA ŠTEDIONICA

OPĆINE SLOB. I KR. GLAVNOG GRADA ZAGREBA.

Obavlja najkulantnije sve burzovne i ostale bankovne poslove. Iznajmljuje sigurnosne pretince (Safe-Depot).

Za sve obveze, a napose za uloške, jamči općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba.